

“Y Clefyd Cymreig”?

Arolwg o nofelau Gymraeg wedi’u hysgrifennu o safbwynt y plentyn ers 1900

a dylanwad *Un Nos Ola Leuad* arnynt.

Crynodeb

Eir ati yn y traethawd hwn i olrhain hanes y nofel Gymraeg sy’n trafod plentynod o safbwynt y plentyn dros y ganrif ddiwethaf, gan ganolbwyntio ar ddylanwad *Un Nos Ola Leuad* ar y *genre* llenyddol hwn.

Wrth imi ddewis maes ymchwil y traethawd hwn, cefais fy nenu at y portread o’r plentyn a phlentynod yn llenyddiaeth Gymraeg yr ugeinfed ganrif, a hynny o ganlyniad i ddiddordeb mewn llenyddiaeth am blant ac ar eu cyfer. Rwy’n ysgrifennu ar gyfer plant fel diddordeb, ac felly roedd y cyfle i astudio’r plentyn, y darluniau o blentynod sy’n bodoli eisoes o fewn llenyddiaeth Gymraeg, a’r defnydd o’r dechneg o ysgrifennu o safbwynt plentyn, neu yn llais y plentyn yn atyniadol iawn. Yn ogystal â hyn sylwais nad yw’r pwnc wedi cael rhyw lawer o sylw, er bod twf amlwg wedi bod yn y math yma o lenyddiaeth yn y Gymraeg, a’r tu allan i Gymru dros y blynyddoedd diwethaf. Yn wir, mae cyfrol y Fedal Ryddiaith eleni, 2014, yn agor gyda’r traethu’n dod o enau plentyn.

Wrth fynd ati i ddarllen adolygiadau ac erthyglau am nofelau am blentynod neu o safbwynt y plentyn, daeth yn amlwg i mi fod ambell i feirniad llenyddol yn gweld y twf hwn mewn nofelau o’r math fel rhywbeth Cymreig, er enghraifft Dafydd Glyn Jones¹. Ond yr ymadrodd a gydiodd yn fy nychymyg, ac a ddaeth i fod yn addas fel teitl i’r traethawd, oedd

---

¹ Dafydd Glyn Jones, ‘Rhai Storïau am Blentynod’, *Ysgrifau Beirniadol IX* (Gwasg Gee, 1976)

geiriau Annes Glyn wrth iddi drafod y gyfrol o straeon *Miri a Mwyar ac Ambell Chwip Din*

gan Miriam Llywelyn (1994):

Byddai rhai yn eu colfarnu am eu bod yn edrych yn ôl yn lle ymlaen, yn dioddef o'r 'clefyd Cymreig' o edrych dros ein hysgwydd i'r gorffennol.²

---

² Annes Glyn, 'Yn Nheyrnas Diniweidrwydd', *Taliesin*, 86 (1994), 142

DATGANIAD

Ni dderbyniwyd y gwaith hwn eisoes o ran sylwedd am unrhyw radd ac ni chyflwynwyd ef ar hyn o bryd wrth ymgeisio am unrhyw radd.

Llofnodwyd ..... (ymgeisydd)

Dyddiad .....

GOSODIAD 1

Mae'r traethawd hwn yn ganlyniad i fy ymchwiliadau i fy hun, ac eithrio lle y nodir y wahanol.

Cydnabyddir ffynonellau eraill gan droednodiadau sy'n rhoi cyfeiriadau manwl.

Atodir llyfryddiaeth.

Llofnodwyd ..... (ymgeisydd)

Dyddiad .....

GOSODIAD 2

Rhoddaf yma gydsyniad i'm traethawd, os derbynnir ef, fod ar gael i lungopio ac ar gyfer benthyciadau rhwng llyfrgelloedd ac i'r teitl a'r crynodeb fod ar gael i gyrff allanol.

Llofnodwyd ..... (ymgeisydd)

Dyddiad .....

Diolchiadau

Hoffwn ddiolch i'm tiwtor, yr Athro Mihangel Morgan
am lywio'r traethawd ymchwil hwn, ac am ei amynedd maith.

Hoffwn hefyd roi diolch i Ymddiriedolaeth Pantycelyn am
ariannu peth o'm ymchwil, ac i'r holl lyfrgellwyr a'm cynorthwyodd.

Diolch hefyd i'r Athro Marged Haycock ac ei holl anogaeth a chymorth.

Yn olaf, hoffwn ddiolch i'm teulu a'm cyfeillion am eu holl anogaeth
a'u cefnogaeth wrth imi lunio'r traethawd hwn.

Rhagarweiniad

Amcan y traethawd hwn yw edrych ar gynnwys, iaith ac arddull detholiad o nofelau Cymraeg sy'n ymdrin â phlentyndod gan asesu dibynadwyedd y darlun o blant yn y nofelau ac ystyried ai *Un Nos Ola Leuad* a sbardunodd y diddordeb cyfoes yn y thema hon. Dengys y nifer helaeth o nofelau ar y pwnc ynghyd â sylwadau adolygwyr a beirniaid llenyddol arnynt fod yma gryn ddiddordeb yn y thema hon yn niwylliant cyfoes Cymru. Wrth ddechrau darllen, cefais fy nharo gan sylwadau pryfoclyd Dafydd Glyn Jones a'i awgrym mai nodwedd gynhenid Gymreig yw'r tuedd i ysgrifennu yn llais y plentyn, ac yn hynny felly yn adlewyrchiad o'n hanaeddfedrwydd cenedlaethol ; cwestiwn a fydd yn llinyn arian drwy'r traethawd.

Cyn mynd ati i sôn ymhellach am y traethawd, credaf ei bod yn hanfodol ceisio esbonio sut y byddaf yn defnyddio'r term 'plentyn', 'plant' neu 'blentyndod'. Ar ei symlaf, diffinia'r National Society for the Prevention of Cruelty to Children (NSPCC) y plentyn fel unrhyw un nad yw eto wedi cyrraedd ei ddeunawfed ben-blwydd, ac sydd felly'n cynnwys babanod, plant bach, a phlant yn eu harddegau.

Er bod plant wedi bodoli ers dechrau amser ac ein bod ninnau oll, bob un ohonom, wedi bod yn blentyn unwaith, nid oes ffiniau clir i blentyndod, yn wir:

During the last hundred years, the ages of 14, 15, 16, 17, 18 and 21 have all been fixed as thresholds when a child might stay alone at home, leave school, do full-time work, marry, drive a vehicle, join the armed forces, suffer capital punishment, or vote in elections.³

Mae gan ein cysyniad cyfredol o 'blentyndod' hanes, ac yn ôl John Darling:

[...] the account of childhood which at present enjoys the status of consensual common sense, or even of established fact, is in reality a social construct adopted by a particular society at a particular time.⁴

---

³ Nicholas Orme, *Medieval Children* (Yale, 2003), t.3

Ar ddechrau'r chwedegau datblygodd y cysyniad o 'blentyndod' i fod yn bwnc o ddiddordeb mawr i haneswyr cymdeithasol, gyda chwestiynau fel beth yn union yw 'plentyndod' a phryd y daeth 'plentyndod' i fodolaeth yn cael eu gofyn. Er bod anghytuno ymhlith seicolegwyr ac arbenigwyr astudiaethau plentyndod o ran hyd y cyfnod, maent yn cytuno fod y term yn cyfeirio at set o brofiadau ac ymddygiadau sy'n nodweddiadol o fywyd cynnar unigolyn, a hynny'n para nes bod yr unigolyn yn dod yn oedolyn.

Mae'n amhosib ceisio rhoi diffiniad cyflawn o blentyndod oherwydd ei fod yn gysyniad hyblyg sy'n newid yn ôl amgylchiadau cymdeithasol. Dadleua Karín Lesnik-Oberstein mai dehongliad yw'r plentyn sy'n cael ei 'constructed and described in different, often clashing terms.'⁵ Yr un yw damcaniaeth Shulamith Shahar:

Childraising practices and educational methods as well as parent-child relations are determined not solely by biological laws but are also culturally constructed.⁶

Ategir at hyn mewn erthygl yn yr *International Journal of Children's Spirituality*:

Constructions of childhood are indeed complex. They require multidisciplinary perspectives and need to take account of psychological, physiological, biological, and social factors, to name but a few.⁷

Rhai o'r rhagdybiaethau mwyaf cyffredin sydd gennym am blentyndod yw eu bod yn ddiniwed wrth natur, â dealltwriaeth gyfyngedig, yn naïf, yn methu â deal rhywioldeb a drygioni, yn emosiynol fregus, yn hanfodol anwaraidd, yn egosentrig ond eto'n llawn dychymyg. Trafoda Perry Nodelman y peryglon mewn cyffredinoli wrth drafod plentyndod:

[...] imply that individual children are more like each other in being children than unlike each other in being individuals. Second, they define childhood almost exclusively in terms of its

---

⁴ John Darling, *How We See Children: The Legacy of Rousseau's Emile* (Aberdeen, 2000), t.17

⁵ Karín Lesnik-Oberstein, *Children's Literature: Criticism and the Fictional Child* (Oxford, 1994), t.9

⁶ Shulamith Shahar, *Childhood in the Middle Ages* (London & New York, 1990), t.1

⁷ Brendan Hyde, Karen-Marie Yust & Cathy Ota, 'Defining childhood at the beginning of the twenty-first century: children as agents', *International Journal of Children's Spirituality*, Vol 15, No 1 (2010), t.1

limitations: what most characterizes children is that they are less knowledgeable, less resilient, less resistant to influence than adults are.⁸

Rhaid cydnabod yn y dechrau'n un felly mai nid grŵp unffurf sy'n sefyll yn gyfan gwbl ar wahân i weddill cymdeithas yw 'plant', ond yn hytrach cysyniad sy'n ddibynnol ar amgylchiadau cymdeithasol a diwylliannol yr oes.

Yn y bennod gyntaf, edrychir ar blentyndod fel cysyniad hyblyg sy'n newid yn ôl amgylchiadau cymdeithasol, a sut y'i diffinnir dros y canrifoedd. Edrychir ar blentyndod ar lwyfan ryngwladol, ac yn bennaf ar lwyfan Gymreig, gan archwilio os, neu sut, y bu i lenyddiaeth ddatblygu yn sgil newidiadau yn y diffiniad o blentyndod.

Ehangir ar y portread o blentyndod a geir mewn llenyddiaeth yn yr ail bennod, gan edrych yn benodol ar y prif elfennau ynghlwm â phlentyndod a drafodir mewn nofelau Cymraeg cyn *Un Nos Ola Leuad*, yn y nofel honno ei hun, ac yn y nofelau a ysgrifennwyd wedi ei chyhoeddi, gan geisio dirnad a yw *Un Nos Ola Leuad* wedi newid cyfeiriad nofelau am blentyndod gan ddynodi hollt rhwng plentyndod fel cyflwr dedwydd a chyflwr gwyrddroedig.

Yn y drydedd bennod, byddaf yn ceisio dehongli dilysrwydd ac effeithiolrwydd 'llais y plentyn' o fewn y nofelau dan sylw, ac i geisio dirnad os yw 'llais y plentyn' yn bodoli o gwbl o enau oedolion.

Oherwydd natur y pwnc, teimlaf fod yn rhaid i'r traethawd fod yn draethawd rhyngddisgyblaethol. Rhaid i mi ystyried astudiaethau cymdeithasegol a seicolegol yn

---

⁸ Perry Nodelman, *The Pleasures of Children's Literature*, (New York, 2006), t.74

ogystal â gweithiau llenyddol wrth drafod llais y plentyn a'r darlun o blentyndod, oherwydd fel y dywed Peter Coveney:

It is not easy to define the precise relationship between psychoanalysis and modern literature, but there can be no doubt that Freud's theories concerning human personality and motive, especially his emphasis on the importance of the child's consciousness in the formation of adult personality, created an intellectual climate within which many authors have, if not always consciously, developed.⁹

O ymchwilio i nofelau â'r portread o blentyn yn ganolog iddynt, daeth yn amlwg fod y rhai gorau o'u plith wedi eu hysgrifennu o safbwynt y plentyn ei hunan. Mewn llenyddiaeth fydeang, mae cryn nifer o weithiau sydd yn defnyddio'r plentyn fel adroddwr - dyma fydd y llinyn arian ar gyfer dewis y testunau - er enghraifft mae sôn mai'r llyfr cyntaf i gael ei ysgrifennu o safbwynt y plentyn oedd llyfr cyfarwyddol o'r enw *A Little Book for Children* gan Thomas White oddeutu 1660.¹⁰ Yna gwelwyd llais y plentyn yn amlygu'i hun yn rhai o gerddi William Blake yn *Songs of Innocence* yn 1789, er enghraifft 'The Little Black Boy', 'The Chimney Sweeper' a 'Infant Joy' lle'r oedd y plentyn yn dynodi diniweidrwydd.¹¹

Enghraifft arall o waith cynnar o safbwynt y plentyn yw cerdd Hans Christian Andersen 'Det døende Barn' ('The Dying Child', 1827). Dywed y *Greenwodd Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales* am y gerdd hon ynghyd â dwy o chwedlau tylwyth teg Hans Christian Andersen:

Thus the poem "Det døende Barn" ("The Dying Child", 1827), one of the first literary evocations of the child's perspective, shows a keen awareness of the importance of point of view, and by identifying with the dying child, created a melodramatic emotional effect in the adult reader. Fairy tales such as "Des lille Idas Blouster" ("Little Ida's

---

⁹ Peter Coveney, *Poor Monkey: the Child in Literature* (Rockliff, 1957), t.xiii

¹⁰ 'The Writing and Illustration of Children's Books, A History - The Early Years' <http://www.writing-for-children.com/history.html>

¹¹ William Blake, *Songs of Innocence and Experience* (dim lleoliad, 1789)

Flowers, 1835) and “Seedronningen” (“The Snow Queen”, 1844) further explore and establish the child’s perspective as a mental space of its own literature.¹²

Yn wir, mae chwedlau tylwyth teg Hans Christian Andersen yn unigryw o ganlyniad i’w fynegiant o safbwynt diniwed, ei ymarweddiad plentynnaidd a hynny oll gyda dilysrwydd dyn a oedd yn dal i fod yn medru gweld y byd drwy lygaid plentyn. Ef oedd y cyntaf i ysgrifennu chwedlau tylwyth teg o safbwynt plentyn, gan gydnabod plant fel cynulleidfa ar wahân.

Yn ystod, ac yn dilyn bywyd Hans Christian Andersen, cyhoeddwyd nifer o weithiau eraill o safbwynt y plentyn, gyda Charles Dickens yn arwain y ffordd gyda chyhoeddi *Oliver Twist* mewn cylchgrawn misol yn ystod 1837-1879. Yn dilyn stori *Oliver Twist*, parhaodd Dickens i ysgrifennu am blentyndod, ac o safbwynt y plentyn Fictoraidd yn *The Old Curiosity Shop* (1840-1841), *David Copperfield* (1849-1850) a *Great Expectations* (1860-1861). Oliver yw’r ymgorfforiad cyntaf os mynnwch o ‘blentyn’ Charles Dickens, plentyn yr oedd i ddychwelyd ato eto yn ei waith, sef y ‘plentyn coll’. Dywed Charles Dickens ei hun yn y rhagair i *The Old Curiosity Shop*:

[...] in writing the book, I had it always in my fancy to surround the lonely figure of the child with grotesque and wild, but not impossible, companions, and to gather about her innocent face and pure intentions, associates as strange and uncongenial as the grim objects that are about her bed when her history is first foreshadowed.¹³

Does dim diffyg nofelau sydd wedi’u cyhoeddi yn Saesneg o safbwynt y plentyn, y rhai mwyaf nodedig ohonynt yw *Treasure Island* Robert Louis Stevenson (1883), *The Adventures of Huckleberry Finn* Mark Twain (1884), *The Catcher in the Rye* J. D. Salinger

---

¹² Terry Staples, ‘Andersen, H Ch (1805-1875)’, yn Donald Hasse (gol.), *The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales* (Connecticut, 2007), t.32

¹³ Charles Dickens, *The Old Curiosity Shop*, Vol.1. (1848), t.xiv

(1951), *To Kill a Mockingbird* Harper Lee (1960), *The Story of Tracy Beaker* Jacqueline Wilson (1991), *Hideous Kinky* Esther Freud (1992), *The Curious Incident of the Dog in the Night-time* Mark Haddon (2003), *Extremely Loud and Incredibly Close* (2005) a *Room* Emma Donoghue (2010). Mae gan lenyddiaeth Gymraeg hefyd nifer o weithiau sydd â phlentyn nid yn unig fel prif gymeriad, ond fel adroddwr hefyd.

Un o'r nofelau enwocaf yn y Gymraeg i ddefnyddio plentyn i adrodd peth o'i stori yw *Un Nos Ola Leuad*. Cyhoeddwyd *Un Nos Ola Leuad* gan Wasg Gee yn 1961, ac ers hynny, y mae wedi'i hail-argraffu nifer o weithiau, cael ei chyfieithu i ieithoedd yn cynnwys Saesneg, Eidaleg, Groeg, Almaeneg, Iseldireg, Sbaeneg a'r Hebraeg, wedi'i throsi'n ffilm, ac wedi'i haddasu sawl gwaith ar gyfer y llwyfan. Does dim rhyfedd felly, ei bod wedi llwyddo i hawlio'i lle fel un o nofelau mwyaf poblogaidd yr iaith Gymraeg ac un sydd wedi llwyddo i gyfareddu darllenwyr am dros hanner cant o flynyddoedd.

Ar ei symlaf, nofel am blentyndod yn ardal Bethesda yw *Un Nos Ola Leuad*, wedi'i hadrodd gan brif gymeriad y nofel yn dychwelyd i'r ardal ac yn cerdded ar daith ar hyd y lôn ar noson olau leuad. Wrth gerdded, daw'r atgofion o'i blentyndod yn ôl iddo: y melys a'r chwerw. Ond wrth ei darllen, daw'n amlwg fod hon yn fwy na stori gonfensiynol am blentyndod bachgen yng ngogledd Cymru.

Yn nodweddu'r nofel, ac yn ei gosod ar wahân i nofelau Gymraeg eraill mae ei strwythur a'r naratif anghonfensiynol, ei chymeriadau brith, a'r elfen seicolegol yn ei dadansoddiad o'r cymeriadau hynny. Wrth sôn am ei strwythur a'r naratif, dywed Bleddyn Owen Huws amdani:

Yn groes i'r norm, nid yw'r naratif ychwaith yn dilyn trefn amseryddol resymegol yn fanwl. Rhyw lun o drefn sydd yma o fewn ffrâm ehangach sy'n cynnal y stori. Ond am y manylion, sef cynnwys y gwahanol benodau, mae'n ymddangosiadol ddi-drefn, ar ffurf atgofion driphlith draphlith am ddigwyddiadau lle symudir yn ôl ac ymlaen o ran amser.¹⁴

Teg dweud mai un o nofelau mwyaf yr iaith Gymraeg yn yr ugeinfed ganrif oedd *Un Nos Ola Leuad*. Disgrifiwyd y nofel hon fel un o'r nofelau mwyaf grymus a gyhoeddwyd yn Gymraeg ers yr Ail Ryfel Byd,¹⁵ yn y gyfrol *Cydymaith i Lenyddiaeth Cymru*. Disgrifiodd Alan Llwyd hi fel 'Gwallgofdy o nofel'¹⁶, a soniodd Mihangel Morgan amdani fel 'Nofel sy'n tanio obsesiynau.'¹⁷

Pam felly y bu'r nofel hon yn drobwynt yn ein llenyddiaeth? Awgryma'r ysgolhaig Kate Crockett mai tafodiaith ardal Bethesda sy'n gwneud y nofel yn unigryw:

Pan gyhoeddwyd *Un Nos Ola Leuad* yn 1961, doedd yr un llyfr Cymraeg o'r blaen wedi trafod salwch meddwl yn yr un ffordd. Mae llawer yn credu na fydd neb yn gwella ar gampwaith Caradog Prichard.¹⁸

ac eto:

[...] roedd nofel Caradog Prichard yn arwain y ffordd i eraill ymdrin ag ochor dywyll bywyd mewn llenyddiaeth ac wedi torri tir newydd trwy ddefnyddio iaith lafar anllenyddol y gogledd.¹⁹

Ond efallai mai Menna Baines sy'n canu clodydd mwyaf *Un Nos Ola Leuad*:

Fel portread o blentyndod mae'n ddiguro. Plant go iawn sydd yma, yn eu sgwrs am bethau bach a mawr, yn eu hwyl a'u hofnau, eu hanwyldeb a'u drygioni. Does dim un nofel Gymraeg arall wedi rhagori arni yn hyn o beth, er bod cnwd o rai'n darlunio plentyndod wedi

¹⁴ Bledwyn Owen Huws, *Nodiadau ar Un Nos Ola Leuad, Caradog Prichard* (Aberystwyth 2012), t.6

¹⁵ Meic Stephens (gol.), *Cydymaith i Lenyddiaeth Cymru* (Caerdydd 1997), t.742

¹⁶ Alan Llwyd, "Gwallgofrwydd Arglwyddes Hardd": Pryddestau Eisteddfodol Caradog Prichard', *Taliesin*, 109 (2000), 23

¹⁷ Mihangel Morgan, 'Adolygiad o gyfrol Menna Baines, "Yng Ngolau'r Lleuad: Ffaith a Dychymyg yng Ngwaith Caradog Prichard", *Y Traethodydd*, CLXII (2007), 191

¹⁸ Rhian Price, 'Yr Unig Nos Ola Leuad', *Golwg*, Cyfrol 14, Rhif 14 (2007), 19

¹⁹ Ibid., t.19

ei dilyn.²⁰

Pa bynnag reswm a ddewiswch chi fel gwreiddyn llwyddiant y nofel hon, ni ellir amau'r effaith chwyldroadol y mae hi wedi'i chael ar nofelau Cymraeg a gyhoeddwyd ar ei hôl. Credaf ei bod hi'n wir dweud i'r nofel hon ddiffinio *genre* newydd yn ein llenyddiaeth, sef y 'nofelau llygaid plentyn'. Er dweud hyn, ni ellir cyfiawnhau dweud mai *Un Nos Ola Leuad* a gyflwynodd y *genre* hwn i lenyddiaeth Gymraeg, ond yn hytrach dyma'r nofel a ddiffiniodd y *genre*. Mae lle i ddadlau mai *Sioned* Winnie Parry (1906) oedd y gwir nofel gyntaf yn y Gymraeg i gael ei hadrodd gan blentyn, a'i bod hithau wedi dylanwadu ar ei grŵp ei hunan o nofelau yn llais y plentyn a gyhoeddwyd ar ei hôl.

Dywedodd Margaret Lloyd Jones am *Sioned* yn ei rhagymadrodd i argraffiad 1988,

Gwyddai Winnie Parry na fedrai *Sioned* 'fyw' heb iddi siarad yn naturiol. Oherwydd hynny, dewisodd, yn hollol fwriadol, iddi ddweud ei stori yn nhafodiaith sir Gaernarfon. Nid yn unig yr oedd llifeiriant tafodieithol *Sioned* yn ei wneud yn waith unigryw yn ei gyfnod, ond roedd y fath gyflwyniad yn rhoi rhyw ystwythder a chynhesrwydd i'r mynegiant ac yn gosod cyflymdra ar y dweud na chafwyd mo'i debyg mewn llenyddiaeth Gymraeg cyn hynny.²¹

Wedi hynny, ysgrifennodd Winnie Parry eto am blentyndod yn *Y Ddau Hogyn Rheiny* (1899) a *Cerrig y Rhyd* (1907). Efallai y gellid priodoli'r twf a fu mewn nofelau wedi eu hysgrifennu o safbwynt y plentyn wedi hynny i boblogrwydd a llwyddiant *Sioned*. Yn 1908 cyhoeddwyd *Cit* gan Fany Edwards, ac yna *Y Pentre Gwyn* gan Anthropos yn 1909, nofelau a oedd unwaith eto'n ymdrin â phwnc plentyndod.

Ers *Un Nos Ola Leuad* mae awduron Cymru wedi cynhyrchu nofel ar ôl nofel sy'n adrodd hanesion plentyndod, ac yn aml iawn yn gwneud hyn gan adrodd y stori o safbwynt y plentyn

---

²⁰ Menna Baines, 'Chwarae Plant a Mwy', *Barn*, 578 (2011), 35

²¹ Margaret Lloyd Jones, 'Rhagymadrodd i fersiwn 1988' yn Winnie Parry, *Sioned* (Adargraffiad: Dinas Powys, 2003), t.vi

ei hunan. Ymhlith y gweithiau hynny y daw rhai o nofelau nodedig y Gymraeg, a byddai modd trafod cymaint ohonynt, er enghraifft *Oed Rhyw Addewid* Alun Jones (1983), *Seirff yn Eden*, Gwilym R. Jones (1963), *Gwared y Gwirion*, R. Gerallt Jones (1966), *Tyfu*, Jane Edwards (1973), *Miriam*, Jane Edwards (1977), *Mam a Fi*, Harri Williams (1983), *Blind Dêl*, Jane Edwards (1989), ac *Y Llyffant*, Ray Evans (1986). Mae'n amhosib trafod llais y plentyn mewn nofelau Cymraeg heb gyfeirio at y nofelau uchod, ond penderfynais y byddwn yn rhoi'r pwyslais pennaf ar glwstwr o nofelau a gyhoeddwyd cyn *Un Nos Ola Leuad* (1961) ac ar ei hôl, sef *Sioned* (1906), *Hunangofiant Tomi* (1912), *Deian a Loli* (1926), *Te yn y Grug* (1959), *Tyfu* (1973), *Mam a Fi* (1983), *Y Llyffant* (1986), *Siabwcho* (2002), *Rara Avis* (2005), *Rhodd Mam* (2007), *O Ran* (2008) a *Neb Ond Ni* (2011).

Rwy'n bwriadu edrych ar y nofelau hyn mewn tair ffordd wahanol. Yn gyntaf, hoffwn edrych ar yr iaith a'r arddull a ddefnyddir ynddynt. Yn ail, edrych ar y darlun o blentyndod a geir ynddynt, ac yn olaf, asesu dibynadwyedd y darlun. Does agos i ddim wedi ei ysgrifennu am lais y plentyn mewn nofelau Cymraeg, ac eithrio cyfeiriadau byr at y pwnc mewn ymdriniaethau cyffredinol o'r nofelau hynny sy'n defnyddio lais y plenty, ac mae hynny, gyda'r ffaith bod cymaint o amrywiaeth yn y lleisiau â'r modd y mae awduron wedi mynd ati i ddelio â'r lais, teimlaf na fyddwn yn medru rhoi darlun clir o'r defnydd o lais y plentyn mewn llenyddiaeth Gymraeg heb gyfeirio at yr elfennau hyn o fewn nofelau sydd wedi eu cyhoeddi ers *Sioned* hefyd.

Yn ogystal â thrafod yr elfennau uchod, byddaf hefyd yn defnyddio *Un Nos Ola Leuad* fel y 'man rheoli' fel petai, a cheisio dirnad maint ei dylanwad ar y pum nofel. Ai *Un Nos Ola Leuad* a sbardunodd y *genre* newydd yma, a pheri iddi ddod yn un o *genres* mwyaf

poblogaidd llenyddiaeth Gymraeg? A yw'r awduron Cymreig wedi llwyddo i greu llais plentyn argyhoeddiadol a dilys? Credaf hefyd ei bod yn bwysig ceisio dansoddi'r cymhelliad sydd y tu ôl i'r ffaith fod cynifer o awduron y cyfnod yn defnyddio lleisiau plant wrth ysgrifennu, ac adeiladu ar gysyniad Dafydd Glyn Jones:

[...] mae rhai'n dal bod yma arwydd o ryw anghydbwysedd neu anaeddfedrwydd, rhyw fethiant i ymgodymu â bod yn oedolion yn ei gymhlethdod; a bod hynny yn ei dro yn adlewyrchu rhywbeth sy'n wir am y Cymro - mai creadur heb gyfrifoldeb ydyw, heb fod yn wleidyddol ddeunaw oed, heb gael allwedd y tŷ.²²

Ond, cyn dechrau edrych ar y nofelau gyda'r tri chwestiwn uchod mewn golwg, hoffwn gael cipolwg sydyn ar hanes a datblygiad y cysyniad o 'blentyndod'.

Er nad oes rhyw lawer wedi ei ysgrifennu ar y maes yn gyffredinol, nid fi fydd y cyntaf i edrych ar y plentyn mewn llenyddiaeth, er efallai'r cyntaf i edrych ar yr elfen benodol hon. Eisoës gwelwyd ambell ymdriniaeth â'r pwnc gan Dafydd Glyn Jones²³, Mererid Wyn Williams²⁴, Meleri Perkins²⁵ ac Allan James²⁶ er enghraifft. Er hyn, ni allwn ddiystyru syniadau llenyddol y tu hwnt i Gymru, megis llyfr arbenigol Peter Coveney *Poor Monkey*²⁷ a *Don't Tell The Grown Ups*²⁸ Alison Lurie, yn ogystal â damcaniaethau eneidegol, ac agweddau hanesyddol a chymdeithasol perthnasol. Mae'n hollbwysig ystyried yr agweddau hyn wrth fynd ati i olrhain llenyddiaeth Gymraeg yn llais y plentyn a dylanwad *Un Nos Ola Leuad* arnynt oherwydd mae'r ffordd mae awduron wedi mynd ati ysgrifennu am blentyndod ac yn llais y plentyn yn dibynnu'n drwm ar hanes, yn ogystal ag ar y ffordd mae'r gymdeithas ar y pryd yn diffinio plentyndod.

---

²² Dafydd Glyn Jones, 'Rhái Storiâu am Blentyndod', *Ysgrifau Beirniadol IX* (Gwasg Gee, 1976), 256

²³ Ibid.

²⁴ Mererid Wyn Williams, 'Gadewch i'n plant fod yn blant', *Barn*, 441 (1997), 40-1

²⁵ Meleri Perkins, *Diffino'r Plentyn Llenyddol yn yr Ugeinfed Ganrif* (M.Phil. Prifysgol Aberystwyth, 2003)

²⁶ Allan James, 'Plentyndod a "Tyfu" (Jane Edwards)', *Y Traethodydd*, CXLIII (1988)

²⁷ Peter Coveney, *Poor Monkey: The Child in Literature* (London, 1957)

²⁸ Alison Lurie, *Don't Tell the Grown-Ups: The Subversive Power of Children's Literature* (London, 1998)

Pennod 1 - Y Cysyniad o Blentyndod.

Yn y bennod hon byddaf yn edrych ar sut diffinir plentyndod, a sut y bu i'r diffianid hwnnw newid dros y canrifoedd. Wrth drin a thrafod y plant sy'n ymddangos yn y nofelau, teimlaf ei bod yn bwysig cydnabod mai *delweddau* o blant a geir ynddynt, a rheiny'n blant wedi'u nodweddu gan y gymdeithas y crëwyd hwy ynddynt.

Wrth drafod llais y plentyn yn hwyrach yn y traethawd, rhaid eto cydnabod y gwahaniaethau enfawr sydd rhwng lleisiau plant o wahanol oed ac effaith magwraeth y plentyn ar ei lais.

Wrth gwrs wrth astudio'r cysyniad o blentyndod, yr hyn sydd wedi dod i'r amlwg yw'r newid sydd wedi bod yn y ffordd mae cymdeithas yn gweld 'plentyndod' ar draws y canrifoedd, a gellir gweld y datblygiad yma mewn llenyddiaeth, celf a chofnodion cymdeithasol. Wrth geisio olrhain hanes plentyndod, byddaf yn defnyddio'r fframwaith a gyflwynir yng ngwaith yr hanesydd Hugh Cunningham.²⁹

Yr Oesoedd Canol

Mae'r syniad modern poblogaidd nad oedd plentyndod yn bodoli yn yr Oesoedd Canol yn deillio i raddau o waith ysgolheigion yr 1960au a'r 1970au megis Lloyd de Mause, Lawrence Stone a Philippe Ariès. Awgryma'r olaf o'r tri yn ei lyfr *Centuries of Childhood* 'that there was no place for childhood in the medieval world.'³⁰ ac yn wir nad oedd plentyndod yn cael ei ystyried fel cyfnod diwylliannol ar wahân. Esbonia Nicholas Orme fod hyn oherwydd tri

---

²⁹ Hugh Cunningham, *The Invention of Childhood* (London, 2006)

³⁰ Philippe Ariès, *Centuries of Childhood* (Middlesex, 1979), t.31

pheth, sef fod nifer o blant yn marw'n ifanc, fod plant yn byw'n agos gydag oedolion, a bod y rhan fwyaf o blant yn cael eu hanfon oddi cartref naill ai i ysgol neu i weithio yng nghartrefi eraill.³¹

Y sefydliad â'r prif ddylanwad ar y ffordd yr oedd pobl yr Oesoedd Canol yn meddwl am blentyndod oedd yr Eglwys. Ar ei symlaf, roedden nhw'n pwysleisio pechod gwreiddiol pob unigolyn, fel y dywed y Beibl, 'Wele, mewn drygioni y'm ganwyd, ac mewn pechod y beichiogodd fy mam' yn Salm 51:5³², ac eto yn Effesiaid 2:3 yn pwysleisio hyn gan nodi ein bod ni gyd 'yr oeddem wrth natur, fel pawb arall, yn gorwedd dan ddigofaint Duw'.³³ Cynigiodd yr Eglwys seremoni'r bedyddio fel modd o olchi plant, a'u rhyddhau oddi wrth fyrddwn y pechod gwreiddiol hwn.

Awgryma Isidore esgob Seville yn ei eiriadur *Liber Etymologiarum* a ysgrifennwyd rhwng c.615 a'r 630au cynnar, fod cyfnodau bywyd yn cael eu grwpio yn y modd hwn: babandod o enedigaeth tan saith oed, plentyndod tan yn bedair ar ddeg, ac yna llencyndod tan yn wyth ar hugain. Er bod addasiadau wedi'u gwneud i'r system grwpio hon, anaml y gwrthodwyd ei ddamcaniaeth mai o enedigaeth tan yn saith oed oedd cyfnod babandod unigolyn.

Y mae Shulamith Shahar yn ceisio crynhoi sefyllfa plentyndod yn yr Oesoedd Canol drwy sôn am y reddf naturiol sydd mewn dynoliaeth, ers y cychwyn cyntaf, i ofalu am blant:

No society could physically survive without a tradition of child-nurturing. And no society with any awareness of its own essence and aims could endure as a society without ways of transmitting knowledge and cultural traditions during the late stages of childhood, and

---

³¹ Nicholas Orme, op.cit., t.4

³² *Y Beibl Cymraeg Newydd: Argraffiad Diwygiadeig* (Cymdeithas y Beibl, 2004), t.518 (Hen Destament)

³³ Ibid., t.212 (Testament Newydd)

without an effort on the part of those entrusted with the task of socialization of the young generation.³⁴

Fel y soniais eisoes, awgrymodd Philippe Ariès nad oedd ‘plentyndod’ fel y cyfryw yn bodoli yn yr Oesoedd Canol:

In medieval society the idea of childhood did not exist; this is not to suggest that children were neglected, forsaken or despised. The idea of childhood is not to be confused with affection for children: it corresponds to an awareness of the particular nature of childhood, that particular nature which distinguishes the child from the adult, even the young adult. In medieval society, his awareness was lacking.³⁵

Erbyn hyn, mae damcaniaethau Ariès wedi derbyn ymosodiadau sylweddol gan haneswyr sydd wedi ymchwilio i blentyndod yr Oesoedd Canol, er enghraifft arolwg cyffredinol Shulamith Shahar *Childhood in the Middle Ages* (1990) a *A history of childhood : children and childhood in the West from medieval to modern times* (2001) gan Colin Heywood i enwi on dwy astudiaeth. Nid ydynt wedi llwyddo i ddod o hyd i unrhyw dystiolaeth i gefnogi honiadau Ariès, ond yn hytrach wedi llwyddo i ddangos fod oedolion yn gweld plentyndod fel cyfnod ar wahân o fywyd, fod rhieni’n trin plant fel plant a hefyd fel oedolion, a bod gan blant weithgareddau diwylliannol a’i meddiannau eu hunain.

Awgryma Hugh Cunningham fod prawf fod pobl yr Oesoedd Canol yn sylweddoli fod plant yn gynhenid wahanol i oedolion i’w weld mewn gweithiau llenyddol, gwyddonol ac mewn celf. Cyfeiria at waith John of Wales, ysgolhaig Ffransisaidd amlwg o’r drydedd ganrif ar ddeg, at weithiau meddygol Hippocrates a adnabyddodd ugain o glefydau neilltuol i blant tua 400 BC, a’r meddyg a’r athronydd Galen, a ysgrifennodd yn helaeth ‘about the perfectly constituted child’.³⁶ I grynhoi, noda Cunningham:

---

³⁴ Shulamith Shahar, op.cit., t.1

³⁵ Philippe Ariès, op.cit., t.125

³⁶ Hugh Cunningham, op.cit., t.31

In their memories of their own childhoods, in their observations of the childhoods around them, in the intellectual frameworks that they inherited from ancient sources and that they moulded in their own way, medieval writers and painters showed that they distinguished childhood from other ages, divided it up into different stages and invested it with characteristic forms of behaviour and feeling. Children were not simply 'little adults'.³⁷

Y Diwygiad Protestannaidd a Chyfnod yr Ymoleuo

I ddyfynnu Colin Heywood:

Childhood was once again 'discovered' during the sixteenth and seventeenth centuries, if certain historians are to be believed.³⁸

Yn wleidyddol, roedd y cyfnod hwn yn gyfnod o wrthwynebiad i Gatholigiaeth, ac ansicrwydd ynghylch Protestaniaeth. Unwaith eto, roedd y pwyslais ar bechod gwreiddiol a oedd yn bodoli o fewn i enaid pob creadur dynol yn ystod yr unfed a'r ail ganrif ar bymtheg. Yn wahanol i'r Catholigion, nid oedd y Protestaniaid yn credu fod seremoni'r bedydd yn gwaredu'r pechod yma, ac felly roeddent yn annog rhieni duwiol i fagu eu plant gyda'r ymwybyddiaeth o'u pechodau a'r angen am iachawdwriaeth. Fel noda Philippe Ariès:

Thus, although demographic conditions did not greatly change between the thirteenth and seventeenth centuries, and although child mortality remained at a very high level, a new sensibility granted these fragile, threatened creatures a characteristic which the world had hitherto failed to recognize in them: as if it were only then that common conscience had discovered that the child's soul too was immortal. There can be no doubt that the importance accorded to the child's personality was linked with the growing influence of Christianity on life and manners.³⁹

O edrych ar lenyddiaeth y cyfnod, gwelir fod llyfrau print wedi dod yn fwyfwy hygyrch, ac felly daeth catecismau yn fodd o ddod â phlant i ymwybyddiaeth o Dduw. Awgryma Hugh Cunningham mai dysgu trwy gyfrwng catecismau oedd y brif ffordd, o bosib, i brif awdurdodau'r eglwys a'r wladwriaeth i dynnu pobl i ffwrdd oddi wrth Gatholigiaeth a thuag

---

³⁷ Hugh Cunningham, op.cit., t.34

³⁸ Colin Heywood, *A History of Childhood: Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times* (Cambridge, 2001), t.22

³⁹ Philippe Ariès, op.cit., t.41

at Brotestaniaeth o ryw fath.⁴⁰ ‘Probably the most influential children’s book ever written’⁴¹ oedd catecism a gyhoeddwyd yn 1671 ac 1672, sef ‘*A Token for Children, being an Exact Account of Conversion, Holy and Exemplary Lives, and Joyful Deaths, of Several Young Children*’ gan James Janeway, ac a gyfieithwyd i’r Gymraeg yn 1816 gan Thomas Jones fel *Anrheg i Blentyn*. Roedd plant yn ganolog i’r diwygiad gyda Phrotestaniaid, ac yn enwedig Piwritaniaid, yn poeni yn eu cylch. Yn wir, dadleua Cunningham mai nhw oedd y cyntaf i ysgrifennu’n eang r gyfer plant.

Efallai mai un o’r llyfrau mwyaf dylanwadol ar bwnc ‘plentyndod’ a gyhoeddwyd ym Mhrydain oedd *Some Thought Concerning Education* gan John Locke yn 1693. Yn y llyfr hwn, tynnir y pwyslais oddi wrth achubiaeth y plentyn, ac yn lle hynny, rhoddir pwyslais newydd ar sut i sefydlu arferion da ymhlith plant, a fyddai’n para gydol eu hoes. Nid trwy gosb gorfforol neu godi ofn ar blant yr oedd llwyddo yn hyn o beth, ond yn hytrach drwy ddefnyddio rhesymeg. Awgryma mai’r peth cyntaf y dylai plentyn ei ddysgu oedd na fyddai’n cael rhywbeth oherwydd eu bod yn ei hoffi, ond am ei fod o fudd iddyn nhw. Roedd y llyfr hwn yn llawn cyngor call ynglŷn â bwyd a dillad ar gyfer plant, a rhybuddion yn erbyn prynu gormod o deganau iddynt. Credai Locke y dylai dysgu fod yn hwyl i’r plentyn, a honnodd fod y posibilïad ei fod yn tyfu’n oedolyn ‘Good or Evil, useful or not’ yn dibynnu ar ei addysg.⁴²

---

⁴⁰ Hugh Cunningham, op.cit., t.66

⁴¹ Wedi ei ddyfynnu yn Gillian Avery, ‘The Puritans and their heirs’, yn Avery and Briggs, *Children and Their Books* (Oxford, 1989), t.113

⁴² John Locke, *Some Thoughts Concerning Education and of the Conduct of the Understanding* (Indianapolis, 1996), t.10

Y Ddeunawfed Ganrif a Rhamantiaeth

Fel y soniais eisoes yn y rhagarweiniad i'r traethawd hwn, mae plentynod wedi bod yn thema ganolog yn llenyddiaeth Saesneg ers yr ail ganrif ar bymtheg, ond yn ystod y ddeunawfed ganrif gwelwyd thema plentynod yn datblygu fel trafodaeth sylweddol, a hynny yn unol â thwf y nofel. Yn ystod y ganrif hon, gwelwyd cyfnod o drawsnewid o fod yn canolbwyntio ar athrawiaeth o bechod gwreiddiol a symud ymlaen i ddyrchafu cwlt Natur, purdeb meddwl ac enaid, a buddugoliaeth daioni cynhenid.⁴³ Cafodd plentynod ei weld yn fwy ffafriol, ac yn y man daeth y thema o dlodi ac anffawd plant diniwed, craff a rhinweddol yn ffefryn mewn nofelau sentimental

Awgryma Hugh Cunningham fod Prydain y ddeunawfed ganrif wedi ennill hyder a balchder ynddi hi ei hun, ac yn ganrif lle cododd i uchafiaeth fyd-eang; rhywbeth a fyddai'n effeithio ar blant a'r modd y cawsant eu gweld a'u trin. Yn ystod y cyfnod hwn rhoddwyd mwy o bwyslais ar addysg i blant; byddai plant y tlodion yn dysgu i ysgrifennu a darllen mewn ysgolion lleol bychan wedi'u sefydlu gan ddyngarwyr, tra byddai plant y boneddigion a'r dosbarth canol *elite* yn mynychu ysgolion gramadeg a phrifysgolion. Erbyn diwedd y ddeunawfed ganrif, fodd bynnag, roedd plant yn dechrau cael eu cyflogi mewn ffatrïoedd a mwynfeydd, ac fel glanhawyr simneiau, gyda'r darlun o'r plentyn rhamantaidd yn dechrau cael ei ddisodli.

Dywed Colin Heywood:

Ariès barely strayed beyond the early modern era in his book, which is curious, given that the eighteenth-century thinkers came closer than any of their predecessors to our contemporary notions of childhood. They confidently asserted that children are important in their own right, rather than being merely imperfect adults.⁴⁴

---

⁴³ Jaqueline Bangere, 'Ideas of Childhood in Victorian Children's Fiction: The Child as Innocent' <http://www.victorianweb.org/genre/childlit/childhood1.html>

⁴⁴ Colin Heywood, op.cit., t.23

Un o'r meddylwyr yma, ac yn wir ffigwr nodedig yn yr adluniad o blentyndod yn ystod y ddeunawfed ganrif, oedd Jean Jaques Rousseau. Gwrthwynebodd Rousseau'r traddodiad Cristnogol o bechod gwreiddiol gyda chwlt diniweidrwydd gwreiddiol yn y plentyn, a cheir adlais o hyn yng ngeiriau agoriadol ei gampwaith, *Emile* (1762) pan ddywed 'everything is good as it leaves the hands of the Author of things, everything degenerates in the hands of man'. Rousseau a'i *Emile* oedd yn allweddol wrth hybu'r cysyniad modern o'r plentyn fel bod gwahanol iawn i'r oedolyn; araf i aeddfedu, bregus ac ar angen eu hamddiffyn, diniwed, di-fai.⁴⁵

Yn ei lyfr *Poor Monkey*, pwysleisia Peter Coveney y symudiad a fu tua diwedd y ddeunawfed ganrif oddi wrth Reswm a thuag at Deimlad. Awgryma fod *Emile* Rousseau a *Prelude* Wordsworth, a phopeth rhwng cyhoeddi'r ddau, wedi paratoi'r ffordd at ddatblygiad y plentyn rhamantaidd. Noda fod Locke wedi ceisio creu oedolyn rhesymol heb ystyried natur y plentyn fel plentyn⁴⁶, tra bod Rousseau yn credu y dylid trin plentyn fel plentyn:

The cult of the child which informed the romantic literature of childhood lay with the opposing school, with the "cult of sensibility" associated with Rousseau.⁴⁷

Rousseau's great contribution was to give expression to the new sensibility, and to direct its interest toward childhood as the period of life when man most closely approximated to the "state of nature".⁴⁸

Yn nhyb Rousseau, roedd Locke yn pwysleisio gormod ar yr oedolyn yr oedd y plentyn am dyfu i fod, yn hytrach nag ar y plentyn ei hunan. Yn ôl Hugh Cunningham, mae modd dadlau mai Rousseau oedd un o'r meddylwyr cyntaf a oedd yn wirioneddol plentyn-ganolog, ac am

---

⁴⁵ John Darling, op.cit., t.4

⁴⁶ Peter Coveney, op.cit., t.4

⁴⁷ Ibid., t.4

⁴⁸ Ibid., t.6

y tro cyntaf, daeth plentyndod i'w ystyried yn gyfnod breintiedig, cyfnod i genfigennu ato hyd yn oed.

Paratôdd Rousseau y ffordd i'r beirdd Rhamantaidd a fyddai'n canu ar ddiwedd y ddeunawfed ganrif, a dechrau'r bedwaredd ganrif ar bymtheg. O ganlyniad i ddylanwad beirdd fel William Wordsworth a William Blake, dechreuodd Cristnogion symud i ffwrdd oddi wrth y syniad fod plant yn llawn pechod gwreiddiol ac yn hytrach eu gweld fel eneidiau yn dod i lawr o'r nefoedd mewn, yng ngeiriau Wordsworth, 'trailing clouds of glory'⁴⁹. Ynghyd â'r ymbellhau oddi wrth y syniad fod plant yn gynhenid ddrwg, daeth oedolion i gredu fod gan y plant diniwed yma lawer i ddysgu iddynt ynglŷn â gwirionedd a phrydferthwch natur.

Ym marddoniaeth William Blake a'i *Songs of Innocence* (1789), ac yn *Ode and Intimations of Immortality from Recollections of Early Childhood* William Wordsworth (1807), gwelir y plentyn fel bod diniwed, ag iddo dduwioledeb naturiol a doethineb. Yn wir, daeth llinell o'i gerdd 'My Heart Leaps Up When I Behold' yn fotiff poblogaidd wrth ystyried y plentyn a phlentyndod:

My heart leaps up when I behold
A rainbow in the sky:
So was it when my life began;
So is it now I am a man;
So be it when I shall grow old,
Or let me die!
The Child is father of the Man;
I could wish my days to be
Bound each to each by natural piety.⁵⁰ (fy mhwyslais i)

---

⁴⁹ William Wordsworth, 'Ode: Intimations of Immortality from Recollections of Early Childhood', yn Arthur Quiller-Couch (gol.), *The Oxford Book of English Verse, 1250-1900* (Oxford, 1939), t.628

⁵⁰ William Wordsworth, 'My heart leaps up when I behold' yn Francis T. Palgrave (gol.), *The golden treasury / selected from the best songs and lyrical poems in the English language and arranged with notes by Francis T. Palgrave* (London & New York, 1891), t.341

Pwysleisiwyd rôl y teulu, a sancteiddrwydd naturiol y plentyn, ac er efallai fod hyn yn cyffredinol rhyw ychydig, gellid dadlau fod cysgod y plentyn rhamantaidd yn sicr i'w gweld hyd heddiw. Fel nododd Anne Scott MacLeod:

Children's innocence, emotionality, and imagination became qualities to be preserved rather than overcome; a child's sojourn in childhood was to be protected, not hastened. By implication, romantic literature made childhood the high point of life.⁵¹

Yn ystod y cyfnod hwn hefyd gwelwyd nofelau yn *genre*'r *bildungsroman* yn cael eu hysgrifennu a'u cyhoeddi am y tro cyntaf. *Genre* llenyddol yw'r *bildungsroman* sy'n ffocysu ar dwf seicolegol a moesol y prif gymeriad o'i blentyndod hyd at ddod yn oedolyn, a gelwir y math yma o nofel hefyd yn nofel dyfod i oed, nofel addysg neu'n nofel ffurfiant. Er bod nifer⁵² yn ystyried nofel Johannes Wolfgang Goethe *Wilhelm Meister's Apprenticeship* fel y *bildungsroman* gyntaf yn 1795-96, mae lle i ddadlau fod awduron eraill wedi mynd ati i ysgrifennu nofelau o'r math yma cyn Goethe, er enghraifft *The History of Tom Jones, a Foundling* gan Henry Fielding (1749), *Candide* gan Voltaire (1759), *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman* gan Laurence Sterne (1759) a nofel yr wyf wedi sôn amdani eisoes yn y bennod hon, sef *Emile, or On Education* gan Jean-Jaques Rousseau.

Oes Fictoria

Mae'n wir fod ambell blentyn yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg wedi cael y plentyndod rhamantaidd a ddychmygwyd ar eu cyfer gan y beirdd rhamantaidd, ond yn anffodus, roedd y mwyafrif yn blant na chawsant blentyndod. Anfonai teuluoedd eu plant i weithio mewn ffatrioedd a gweithfeydd yn gyfnewid am arian parod; roedd pob aelod o'r teulu, gan

---

⁵¹ Ann Scott MacLeod, *American Childhood: Essays on Children's Literature of the Nineteenth and Twentieth Centuries* (Athens, 1994), t.156

⁵² Thomas L. Jeffers, *Apprenticeships: The Bildungsroman from Goethe to Santayana* (New York, 2005), t.49

gynnwys y plentyn, yn darostwng, ac yn gweithio er budd y teulu cyfan. Does dim angen edrych ymhellach na gweithiau Charles Dickens i gael cip ar y bywyd erchyll oedd gan y plant hyn.

[...] in this workhouse was born [...] the item of mortality whose name is prefixed to the head of this chapter. For a long time after it was ushered into this world of sorrow and trouble [...] it remained a matter of considerable doubt whether the child would survive to bear any name at all [...]⁵³

Ceisiodd y diwygwyr Arglwydd Ashley a Dr Barnardo adfer y plentyndod a gollodd y plant yma iddynt, ac o hynny dechreuodd bobl feddwl efallai fod angen i blant gael eu hamddiffyn rhag bywyd gwaith a'r cyfrifoldebau a oedd yn bodoli ym myd yr oedolyn. Yn ddelfrydol, dylai plant gael profi'r hapusrwydd hwnnw a oedd yn unigryw i gyfnod plentyndod, ac yn wir erbyn diwedd Oes Fictoria, dechreuwyd pasio deddfau a fyddai'n gwiredi'r ddelfryd hon. Gan ddechrau yn y 1830au, pasiodd y Fictorianiaid amrywiol ddeddfau wedi'u hanelu at amddiffyn lles y plentyn yn y gweithle, yn yr ysgol, ac yn eu cartrefi, megis Deddf Ffatri 1833, Custody of Infants Act 1839. Erbyn diwedd y ganrif, yn 1889, pasiwyd y ddeddf gyntaf ar gyfer atal creulondeb tuag at blant sy'n cael ei adnabod yn gyffredin fel 'children's charter', ac ymestynnwyd arni yn 1894.

Wrth i'r ganrif symud yn ei blaen, dechreuodd llenorion ac artistiaid gynhyrchu gweithiau â'r ddelwedd o blentyn diniwed yn ganolog iddynt, ond er hyn, araf oedd y diwygiad yn dod ym mywyd plant o gig a gwaed. Awgryma Peter Coveney:

The novel, as we have known it, as a vehicle for psychological analysis rather than the recounting of events, became the major literary form in the mid nineteenth century.⁵⁴

O edrych ar lenyddiaeth Oes Fictoria, gellir gweld y plentyn yn cael ei ddefnyddio fel dyfais

---

⁵³ Charles Dickens, *Oliver Twist* (Argraffiad newydd: London, 1994), t.1

⁵⁴ Peter Coveney, op.cit., t.52

lenyddol; mae'n symbol o ddiniweidrwydd, yn gyfrwng ar gyfer sylwebaeth gymdeithasol, yn fodd o fynegi hiraeth ac ansicrwydd. Yr hyn sydd i'w weld yn llenyddiaeth y cyfnod yw ymdriniaeth â chyflwr y plentyn yn y gymdeithas. Y mae'r plentyn llenyddol Fictorianaid yn ddioddefwr:

The Victorians seem to have taken to themselves the romantic image of childhood, and negated its power. The image is transfigured into the image of an innocence which dies.⁵⁵

Gellir edrych ar nofelau Charles Dickens i gael syniad gwell o sut sefydlwyd cymeriad y plentyn dioddefus hwn mewn llenyddiaeth, nofelau megis *Oliver Twist* (1838), *David Copperfield* (1850) a *Great Expectations* (1861). Dywed Peter Coveney amdano:

Oliver Twist is the first novel in the language with its true centre of focus on a child.⁵⁶

David Copperfield, and Pip in *Great Expectations*, are among the most remarkable evocations of childhood in the whole range of the century's literature, and scarcely pale before the more consciously "psychological" creations of our own.⁵⁷

Gwelir portread o fywyd caled plant Oes Fictoria yn nofel Charlotte Bronte yn *Jane Eyre* (1847) hefyd, tra aeth Henry James ati i sylwi ar y problemau Freudaid oedd yn gysylltiedig gyda phlant yn cael eu cyflwyno i rywioldeb a marwolaeth yn rhy gynnar yn eu datblygiad yn *What Maisie Knew* (1897) a *The Turn of The Screw* (1898). Dianc o fywyd plentyn oedd ffocws Lewis Carroll yn *Alice's Adventures in Wonderland* (1865) a *Through the Looking Glass, and What Alice Found There* (1871), ac yn nofelau Mark Twain, *Adventures of Tom Sawyer* (1876) a *Adventures of Huckleberry Finn* (1885).

Os nad yr un plentyn sy'n ymddangos ynddynt, mae'r gweithiau uchod oll yn ychwanegu tystiolaeth bellach i'r ffaith fod consyrn llenyddol yn datblygu â phathos y plentyn.

---

⁵⁵ Ibid., t.149

⁵⁶ Ibid., t86

⁵⁷ Ibid., 116

Canrif y Plentyn

Erbyn diwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg a thrwy'r ugeinfed ganrif, gwelwyd newid unwaith eto tuag at ddathlu hudoliaeth a rhyfeddodau bod yn blentyn mewn gweithiau megis *Alice's Adventures in Wonderland*, Lewis Carroll (1865), *Peter Pan: or, the Boy Who Wouldn't Grow Up*, J. M. Barrie (1904), *Dandelion Wine*, Ray Bradbury (1957), a cherdd hudolus Dylan Thomas, 'Fern Hill' (1945). Roedd plentyndod a diniweidrwydd unigryw'r plentyn yn rhywbeth i'w anwylo unwaith eto.

Gwelwyd cyflwyniad addysg wladol orfodol a dynnodd y plant o'r gweithle ac i mewn i'r ysgolion. Galluogodd economi farchnad y cysyniad o blentyndod fel cyfnod o hapusrwydd a hwyl, gyda merched bach wrth eu boddau â thai doliau a bechgyn yn mwynhau chwaraeon cyfundrefnol.

Wedi'r Rhyfel Byd Cyntaf, adnabuwyd y ffaith fod dyfodol unrhyw genedl yn dibynnu ar ei phlant. Teimlai rieni bwysau i sicrhau fod y genhedlaeth yma o blant a oedd yn hollbwysig i ddyfodol y genedl, yn genhedlaeth o blant a fyddai'n cyrraedd y safon ddisgwyliedig. O ganlyniad, daeth ymddygiaeth i arglwyddiaethu fel dull o fagu plant yn yr 1920au a'r 1930au gyda'r pwyslais ar gynhyrchu plant ufudd. Erbyn yr 1940au, daeth adweithiad yn erbyn hyn, a golygodd safonau byw gwell yn ail hanner y ganrif ynghyd â phlant ennill hawliau newydd, megis yr hawl i beidio â chael eu curo yn yr ysgol yn 1982, a'r hawl i ymgynghori

mewn ysgariadau rhieni, fod y ganrif yn datblygu i fod yn gyfnod '[...] in which the boundaries between adulthood and childhood were fluid or non-existent.'⁵⁸

Er i mi sôn amdano eisoes, yn ystod 'Canrif y Plentyn' y cyhoeddodd yr hanesydd Ffrengig Philippe Ariès y llyfr hwnnw a fyddai'n garreg filltir yn llenyddiaeth Ffrainc, sef *L'Enfant et la Vie Familiale sous l'Ancien Régime* (1931), ac a gyfieithwyd i'r Saesneg fel *Centuries of Childhood*, a theimlaf ei bod yn bwysig rhoi ychydig o sylw i'r gwaith hwn.

Credai Ariès fod y cysyniad yma nad oedd y fath beth â phlentyndod, fel y cyfryw, yn bodoli cyn yr ail ganrif ar bymtheg, yn effeithio ar y berthynas rhwng y rhieni a'r plentyn. Hynny yw, hyd yn oed os oedd rhieni'n teimlo rhyw anwyldeb tuag at eu plant, nid oedd dealltwriaeth gyflawn ganddynt ynglŷn â sut i ymateb i anghenion emosiynol eu plant. Yr oedd y gred nad oedd plentyndod yn bod yn achosi i gymdeithas drin plant yn unol â hynny, sef, yn yr ystyr hon, fel oedolion.⁵⁹

Ond, cred Ariès unwaith i'r 'sefydliad o blentyndod' ymddangos, newidiodd sefyllfa'r plentyn o fewn y gymdeithas hefyd. Enwyd y garfan yma o bobl ifainc yn blant, ac fe ddatblygodd y theori fod plant yn wreiddiol ddiniwed. O ganlyniad i hyn, rhaid oedd amddiffyn plant oddi wrth realiti byd oedolion; hynny yw, y byddai ffeithiau ynglŷn â geni, marw, rhyw, trychineb a digwyddiadau'r byd yn cael eu celu rhagddynt.

---

⁵⁸ Philippe Ariès, op.cit., t.179

⁵⁹ Erbyn hyn mae nifer o academyddion a seicolegwyr yn anghytuno â'r farn hon gan Ariès, yn cynnwys Ross W. Beales Jr yn ei erthygl 'In Search of the Historical Child: Miniature Adulthood and Youth in Colonial New England' a ymddangosodd yn yr *American Quarterly* Vol. 27, No.4, Oct 1975.

Erbyn ail hanner yr ugeinfed ganrif, roedd y syniad o blentyndod yn dechrau newid, ynghyd â'r modd yr oedd yn cael ei bortreadu mewn llenyddiaeth. O gwmpas yr 1960au, dechreuwyd gweld plentyndod fel cyfnod mewn bywyd i ymbaratoi tuag at ddod yn oedolyn ac i ddysgu sut mae byw ym myd oedolion. Mewn erthygl, sonia Isaac Gilman am Harriet, prif gymeriad y nofel Americanaidd *Harriet the Spy* (1964) fel ffigwr hanesyddol arwyddocaol yn llinell amser plant mewn llenyddiaeth o ganlyniad i'w '...quest for revenge, her disregard of acts of betrayal, her blatant disobedience, and, finally, her decision that lying is necessary....For Harriet, childhood is not a time of innocence.'⁶⁰

O edrych ar y cysyniad o blentyndod o'r Oesoedd Canol hyd heddiw, yr hyn sy'n dod i'r amlwg yw bod pob cenhedlaeth yn ailddiffinio ystyr plentyndod gan ddibynnu ar arferion a thraddodiadau a datblygiadau eu hoes hwy.⁶¹ Fel y noda Colin Heywood:

[...] childhood is a social construct which changes over time, and no less importantly, varies between social and ethnic groups within any society.⁶²

Plant ein Llenyddiaeth

Soniais eisoes fod llenyddiaeth, celf a gwyddoniaeth yn profi fod y syniad fod plentyndod yn gyfnod ar wahân yn bodoli yn yr Oesoedd Canol. Yn wir, y mae enghraifft o hyn yn bodoli yn ein llenyddiaeth ninnau. Ymhlith y farddoniaeth Gymraeg hynaf, Y Gododdin sydd i'w gweld yn *Llyfr Aneirin*, y mae hwiangerdd, 'Pais Dinogad', lle mae mam yn canu am fedrusrwydd hela ei dad wrth ei mab:

---

⁶⁰ Isaac Gilman, 'Shutting the Window: the Loss of Innocence in Twentieth-century Children's Literature' yn *The Looking Glass: New Perspectives on Children's Literature*, Vol 9, No 3 (2005) - <http://www.the-looking-glass.net/index.php/tlg/article/view/32/36>

⁶¹ Hugh Cunningham, op.cit.

⁶² Colin Heywood, op.cit., t.9

Peis dinogat e vreith vreith.
 o grwyn balaot ban wreith.
 chwit chwit chwidogeith.
 gochanwn gochenyn wythgeith.
 pan elei dy dat tŷ e helya;
 llath ar y ysgwyd llory eny law.
 ef gelwi gwn gogyhwc.giff gaff.
 dhaly dhaly dhwg dhwg.
 ef lledi bysc yng corwc.
 mal ban llad.
 llew llywywg.
 pan elei dy dat tŷ e vynydd.
 dydygai ef pen ywrrch pen gwythwch pen hyd.
 pen grugyar vreith o venydd.
 pen pysc o rayadyr derwennydd.
 or sawl yt gyrrhaedei dy dat tŷ ae gicweino wythwch a llewyn a llwyuein.
 nyt anghei oll ny uei oradein.⁶³

Mae'n amlwg, felly, yr oedd Cymry'r Oesoedd Canol cynnar yn ymwybodol fod gan y plentyn anghenion hollol wahanol i'r oedolyn, a bod yn rhaid addasu pethau fel barddoniaeth i gyd-fynd â gallu'r plentyn. Ni wyddom yn bendant ai merch yn canu a geir yma, ynteu ryw beth tebycach i Ganu Heledd, lle gwelir dyn yn canu mewn llais merch, ac awgryma Eiry Miles y gallai hefyd fod yn farwnad i dad y plentyn gan y cyfeirir ato yn y gorffennol trwy gydol y gerdd, ond y mae'n nodi wedyn ei bod yn deg tybio mai hwiangerdd ydoedd, gan mai 'Hwiangerdd' yw'r teitl a rydd Thomas Parry arni ym *Mlodeugerdd Barddoniaeth Rhydychen*.⁶⁴

Nid yw'r astudiaeth o blentyndod yng Nghymru'r Oesoedd Canol wedi cael rhyw lawer o sylw, ond mae un astudiaeth sy'n werth ei nodi, sef traethawd ymchwil Eiry Miles ar y pwnc, *Y Darlun o Blant yn Llenyddiaeth Gymraeg yr Oesoedd Canol*.⁶⁵ Yn y traethawd hwn noda fod newidiadau cymdeithasol a gwleidyddol wedi digwydd yn ystod yr Oesoedd Canol o ganlyniad i ddigwyddiadau megis Conwest y Normaniaid, marwolaeth Llywelyn ein Llyw

⁶³ Thomas Parry, *The Oxford Book of Welsh Verse* (Oxford, 1962), t.8

⁶⁴ Eiry Miles, *Y Darlun o Blant yn Llenyddiaeth Gymraeg yr Oesoedd Canol* (M.Phil. Prifysgol Abertawe, 2002), t.22

⁶⁵ Ibid.

Olaf, Gwrthryfel Glyndŵr a Rhyfel y Rhosynnau ond i enwi ambell un. O edrych ar gasgliadau'r traethawd, ynghyd â rhai o erthyglau Dafydd Johnston⁶⁶ ar farwnadau i blant, daw'n amlwg fod ymwybyddiaeth go gref gan Gymry'r Oesoedd Canol o blentyndod, a'r gwahaniaeth rhwng plentyndod a byd oedolion.

Gan symud ymlaen o'r Oesoedd Canol, erbyn yr unfed ganrif ar bymtheg yr oedd ymgais i geisio disodli Catholigiaeth a'i seremonïau yn digwydd yng Nghymru hefyd, er rhaid nodi y cadwyd llawer o'r arferion Catholig ar lawr gwlad.

Daeth y catecism i fod yn llyfryn poblogaidd yn y Gymraeg hefyd, gyda'r cynharaf yn cael ei gyhoeddi yn 1657, sef *Catecism Byrr Sy'n Cynnwys Sylfeini Crefydd Cristnogawl* a gyhoeddwyd yn 1657. Ni chyhoeddwyd y catecism Cymreig mwyaf poblogaidd tan y flwyddyn 1811, sef *Rhodd Mam* gan John Parry, '[...] un a fu faes cyntaf efrydiaeth gyfundrefnol i blant Cymru am dros gan mlynedd [...]'⁶⁷ Yn wir, mae'n amlwg pa mor boblogaidd oedd y *Rhodd Mam* yng Nghymru, a'r dylanwad a gafodd ar y plant a'i darllenodd, oherwydd mae hi bron yn amhosib darllen unrhyw nofel Gymraeg sy'n sôn am blentyndod nad yw'n sôn hefyd am *Rhodd Mam*, er enghraifft nofel Mary Annes Payne sy'n cymryd y *Rhodd Mam* fel teitl, a *Mam a Fi* gan Harri Williams i enwi ond un neu ddau.

Gwelwyd newid mewn agwedd unwaith eto yn ystod y ddeunawfed ganrif, a hynny o ganlyniad i addysg a'r diddordeb cynyddol yng nghyflwr y plentyn a'r driniaeth ohono gan gymdeithas. Cyn dechrau cyhoeddi *Cymru'r Plant* gan O. M. Edwards yn 1892, roedd yr holl lenyddiaeth a oedd wedi'i hanelu at blant yn gynyrrh eglwysi a'u gweinidogion, ond gyda dyfodiad *Trysorfa'r Plant* (1862) a *Cymru'r Plant* (1892) dechreuwyd creu llenyddiaeth

---

⁶⁶ Dafydd Johnston, 'Marwnad Siôn y Glyn', *Barn*, 371/372 (1993/1994) a *Barn*, 373 (1994)

⁶⁷ Y Parchedig Richard Thomas, 'Parry, John', <http://wbo.llgc.org.uk/cy/c-PARR-JOH-1775.html>

fwy addas a hwyliog ar gyfer plant y cyfnod.

Yn dilyn y newid agwedd yma tuag at y plentyn, a'r diddordeb ynddo fel endid ar wahân, gwelwn y plentyn yn chwarae rhan amlycach mewn llenyddiaeth Gymraeg ar gyfer oedolion. O'r bedwaredd ganrif ar bymtheg ac wedi hynny, ac efallai y gellid edrych ar nofel Winnie Parry, *Sioned* fel dechreuad y traddodiad o ysgrifennu am, ac yn llais, y plentyn.

Cyhoeddwyd *Sioned* am y tro cyntaf fel cyfres o benodau yng nghylchgrawn Owen M. Edwards, *Cymru*, ym mis Medi 1894 cyn mynd ymlaen i gael ei chyhoeddi fel un gyfrol annibynnol yn 1906. Tynnwyd sylw at y defnydd o dafodiaith yn ei gwaith, a'r darlun o blentyndod a geir, gyda *Sioned* yn derbyn canmoliaeth oddi wrth gyfoeswyr Winnie Parry, gydag O. M. Edwards a J. Glyn Davies yn gefnogwyr selog o'i gwaith, er enghraifft pan ddywed O. M. Edwards amdani a *Sioned*:

Y mae amryw yn ein darlunio i Saeson ar hyn o bryd[...]Y mae Miss Winnie Parry wedi ymgymryd â thasg mwy anhawdd, llai ei wobwr, ond nid llai ei fendith - sef ein darlunio i ni ein hunain.⁶⁸

Yn ogystal â chefnogaeth cyfoeswyr, derbyniodd hefyd glod oddi wrth feirniaid llenyddol hyd heddiw.

O'r frawddeg gyntaf un, hudwyd y darllenydd gan afiaith ac anwyldeb y ferch ddwy-ar-bymtheg honno. Ar ben hynny, cafodd gyfle i rannu holl obeithion, ofnau a rhwystredigaethau pob merch ar ei thyfiant[...]⁶⁹

Ceir ynddi ddarlun digon diniwed o blentyndod, ac yn wir, dyma yw'r tueddiad yn llenyddiaeth Gymraeg hyd at y cyfnod rwyf am ganolbwyntio arno, sef cyhoeddi *Un Nos Ola Leuad*. Yn y cyfnod rhwng cyhoeddi *Sioned* ac 1961, cyhoeddwyd toreth o nofelau a straeon byrion yn sôn am blentyndod y plentyn Cymreig. Yn hytrach na mynd ati i drafod y nofelau

⁶⁸ O. M. Edwards, 'Rhagymadrodd i'r Argraffiad Cyntaf yn 1906', yn Winnie Parry, *Sioned* (Argraffiad newydd: Dinas Powys, 2003), t.i

⁶⁹ Margaret Lloyd Jones, 'Rhagymadrodd i fersiwn 1988' yn Winnie Parry, *Sioned* (Adargraffiad: Dinas Powys, 2003), t.vi

yma'n awr, eir ati yn y bennod nesaf i edrych ar beth oedd prif nodweddion y portreadau hyn o blentyndod, gan gymryd awgrymiad Dafydd Glyn Jones mai'r prif deitlau yw'r nofelau a ganlyn:

Gwilym a Benni Bach, W. Llewelyn Williams (1897)

Y Ddau Hogyn Rheiny, Winnie Parry (1928)

Cerrig y Rhyd, Winnie Parry (1907)

Hunangofiant Tomi, E. Tegla Davies (1912)

Nedw, E. Tegla Davies (1922)

Rhys Llwyd y Lleuad, E. Tegla Davies (1925)

Y Doctor Bach, E. Tegla Davies (1930)

Stori Sam, E. Tegla Davies (1938)

Deian a Loli, Kate Roberts (1927)

Laura Jones, Kate Roberts (1930)

Te yn y Grug, Kate Roberts (1959)

Y Dewis, John Gwilym Jones (1942)

Y Tri Llais, Emyr Humphreys (1958)⁷⁰

A dyma ni'n dod at gyhoeddi *Un Nos Ola Leuad* felly, a gwelwn yma'r darlun o blentyndod a geir yn newid yn ddramatig. Mae'r plentyn rhamantaidd wedi'i ddisodli'n llwyr yma, gyda byd y plentyn yn llawn trawma.

Wedi cyhoeddi *Un Nos Ola Leuad* ceir themau megis llosgach, trais, gwalgafrwydd a chamdrin yn ymddangos mewn nofelau Cymraeg sy'n delio â phlentyndod, a gwelir dirywiad pellach plentyndod; nid yw'r ddelfryd o ddiniwedirwydd plentyndod yn addas mwyach, ond

---

⁷⁰ Dafydd Glyn Jones, art.cit., 255

yn raddol gwelwn blant yn cael eu hecsploetio a'u camdrin, megis yn *Siabwcho* a *Rhodd Mam*.

Er, efallai y gellid dadlau fod nofelau'r unfed ganrif ar huagain sy'n trin a thrafod plentyndod wedi mynd ati i daclo'r dirywiad hwn mewn plentyndod. Ceir yn y nofelau hyn deimlad fod angen delio â materion sy'n ymwened â chamd-rin plant ac yn y blaen mewn modd diflewyn-ar-dafod, sy'n cydfynd i raddau â'r datblygiadau cymdeithasol a ddeliau â lles y plentyn. Yn 1974, tynnodd yr ymholiad i farwolaeth Maria Cowell dan ddwylio ei llys-dad sylw at y diffyg cyd-drefnu difrifol o fewn i'r gwasanaethau amddiffyn plant. Arweiniodd yr ardreddiad at ddatblygiad Pwyllgotau Amddiffyn Plant Ardaol sy'n cydlynnu'r asiantaethau sy'n gyfrifol am sicrhau diogelwch plant mewn perygl. Erbyn 1989, pasiwyd The Children Act 1989 a roddodd y hawl i bob plentyn gael ei amddiffyn rhag camdriniaeth ac ecsbloetiaeth.

Daeth y cyfnod wedi dod i beidio â cheisio cuddio natur plentyndod fel y mae heddiw tu ôl i lenyddiaeth, ond yn hytrach i ddefnyddio llenyddiaeth i godi ymwybyddiaeth o beth yw hi i fod yn blentyn o gig a gwaed yn byw yn yr ugeinfed ganrif.

Pennod 2 - Y Darlun o Blentyndod

Wrth fynd ati i ddarllen y nofelau Cymraeg hynny sydd wedi eu hysgrifennu yn llais y plentyn, daeth yn amlwg fod y darlun o blentyndod a geir ynddynt, yn gyffredinol, yn datblygu'n unol â'r cyfnod yr ysgrifennwyd hwy ynddynt.

Cyhoeddwyd nifer o nofelau â phlentyndod fel thema ynddynt yn ystod dechrau'r ugeinfed ganrif, gyda'r plant yn blant traddodiadol neu ramantaidd eu natur gan amlaf; plant Winnie Parry, Kate Roberts, ac E. Tegla Davies. Wrth glywed am hanesion y plant hyn a'u plentyndod, mae'r darllenydd yn cael y teimlad mai plentyndod yw'r cyfnod mwyaf perffaith, diniwed y mae unigolyn yn ei brofi. Ar wahân i ambell ddigwyddiad annymunol sy'n rhan annatod o ddynolryw, ac yn wir yn rhan annatod o nofel dda, ar y cyfan, amser pleserus yw plentyndod. Yr un delweddau o blentyndod sy'n cael eu cyflwyno i'r darllenydd, a'r un yw'r dylanwadau sydd ar y plant, gan mai'r un yw'r gymdeithas. O edrych ar y darluniau, gellir gweld fod *Sioned* wedi dylanwadu ar y nofelau hyn; nofelau sy'n arwain i fyny ar gyhoeddiad *Un Nos Ola Leuad*.

Ceir trobwynt yn *Un Nos Ola Leuad*, lle mae'r darlun o blentyndod a geir ynddi yn dra gwahanol i'r plentyndod diniwed a geir yn y nofelau sy'n ei rhagflaeni. Yma ceir portread o blentyndod gwyrddroedig, neu drawmatig. Arweiniodd at nofelau lle teflir cysgod dros y cyfnod diniwed hwn o blentyndod gan ddigwyddiad neu ddigwyddiadau trawmatig. Gwelir y plentyn ynddynt yn profi pethau na ddylai plentyn orfod eu profi nes ei fod yn oedolyn, neu brofiad na ddylai'r un unigolyn, dim ots pa oed ydyn nhw, orfod ei ddioddef. Gwelir yn y nofelau yma mai'r prif drawma yw camdriniaeth rywiol yn erbyn plant, yn ogystal â'r berthynas gymhleth rhwng plant ac oedolion, sy'n dylanwadu ar eu plentyndod.

Os mai *Sioned* oedd y prif ddylanwad ar y nofelau â'r darlun o blentyndod yn ganolog iddynt yn hanner cyntaf yr ugeinfed ganrif, yna *Un Nos Ola Leuad* yn bendant yw prif ddylanwad y nofelau hynny sy'n ei dilyn. Ceir adleisiau o'r un math o blentyndod gwyrddroedig ynddynt, lle mae'r plentyndod traddodiadol, diniwed wedi'i ddifwyno gan brofiadau trawmatig; plant fel Esther a Jini. Ond eir cam ymhellach yn y darlun o blentyndod a geir mewn nofelau Cymraeg gyda'r nofel ddiweddaraf i gael ei hysgrifennu'n rhannol yn llais y plentyn, *Neb Ond Ni* gan Manon Rhys, yn cynnig astudiaeth o fywyd dau o blant gydag anghenion arbennig.

Fel y soniais eisoes, diddorol yw nodi fel i'r darlun o blentyndod mewn llenyddiaeth Gymraeg ddatblygu, neu esblygu, yn unol ag esblygiad y gymdeithas y lluniwyd hi ynddi. Cyn troad yr ugeinfed ganrif roedd deddfau yn dechrau cael eu pasio a oedd yn ymwneud ag amddiffyn plant, megis y 'Children's Charter' yn 1889 ac 1894 a oedd wedi'u llunio er mwyn atal creulondeb at blant - yn gorfforol neu'n feddyliol, ac a oedd yn galluogi plant i roi tystiolaeth mewn llys barn. Yn ystod hanner cyntaf yr ugeinfed ganrif, pasiwyd 'The Children and Young Personos Act' yn 1933 a oedd yn delio â chyflogi plant, yn ehangu pwerau llysoedd ieuenctid ac a gyflwynodd cyfundrefn oruchwylio ar gyfer plant mewn perygl.

Yn dilyn adroddiadau cynyddol o blant yn cael eu cam-drin a'u llofruddio gan yr oedolion hynny mewn sefyllfa i'w hamddiffyn yn ystod ail hanner yr ugeinfed ganrif, ac wedi hynny, addaswyd y deddfau a chyflwynwyd deddfau newydd i geisio amddiffyn plant. Yn dilyn marwolaeth Dennis O'Neill a Maria Colwell pasiwyd deffau megis 'The Children Act 1948' a'r 'Local Authority Social Services Act yn 1970'. Erbyn 1989, pasiwyd 'The Childrens Act

1989' a oedd yn rhoi i bob plentyn yr hawl i gael eu hamddiffyn oddi wrth gamdriniaeth ac ecsploetiaeth, a'r hawl i gael ymchwiliadau wedi'u gwneud er mwyn eu diogelu.

Y Darlun o Blentyndod cyn *Un Nos Ola Leuad*

Teimlaf ei bod yn bwysig taflu ychydig oleuni ar y darlun o blentyndod mewn detholiad o nofelau a gyhoeddwyd cyn *Un Nos Ola Leuad*, a hynny er mwyn dangos dylanwad *Un Nos Ola Leuad* ar lenyddiaeth Gymraeg. Yn gyntaf felly, bwriadaf drafod ychydig ar y nofelau hynny sy'n portreadu plentyndod fel cyfnod diniwed bywyd. Y nofelau rwy'n teimlo sy'n disgyn i'r categori hyn wedi cyhoeddi *Un Nos Ola Leuad* yw *Sioned* (1906), *Hunangofiant Tomi* (1912), *Deian a Loli* (1927), a *Te yn y Grug* (1959). Wrth gwrs, mae rhai nofelau hwyrach yn portreadu'r plentyndod traddodiadol Cymreig, ond yn gyffredinol, erbyn ail hanner yr ugeinfed ganrif, roedd y syniad o blentyndod yn dechrau newid, ynghyd â'r modd yr oedd yn cael ei bortreadu mewn llenyddiaeth; rhywbeth yr af ymlaen i'w drafod yng nghwrs y bennod hon.

Mae modd dadlau mai'r nofel gyntaf un yn y Gymraeg i drafod bywyd plentyn ar ffurf ei feddyliau a'i deimladau oedd nofel Winnie Parry, *Sioned*. Cafodd y nofel hon ei chyhoeddi fel nofel yn 1906, ond ymddangosodd straeon *Sioned* mor gynnar â 1894 yng O.M.Edwards, Cymru. Cael rhannu'r profiad o fod yn blentyn mewn cyfnod cynharach na'r ugeinfed ganrif a wnawn gyda *Sioned*, ac felly mae'n anochel ein bod yn cael syniad go glir o'r math o berthynas sy'n bodoli rhyngddi hi a'i rhieni, a thrwy hynny'n cael cipolwg ar ddeinameg y teulu yn Oes Fictoria.

Gallai rhinweddau'r rhieni sy'n cael eu disgrifio yn *Sioned* gael eu defnyddio yn unrhyw un o nofelau'r ugeinfed ganrif gan mor draddodiadol ydyn nhw. Portreadir y fam fel y 'Fam Gymreig' draddodiadol; dynes gref a rhinweddol, dynes grefyddol sy'n ceisio bod yn esiampl dda i'w phlant ar yr aelwyd, a dynes urddasol sy'n poeni gormod ynghylch delwedd ei theulu. Ar y llaw arall, ymddengys y tad fel cymeriad annwyl, di-asgwrn-cefn bron, sy'n ateb i bob gorchymyn gan ei wraig oherwydd fe wŷr y byddai pethau'n llawer gwaeth arno pe bai'n ei herio hi.

Mae Mam yn ein llywodraethu ni i gyd acw, ac yn ein hordro ni o gwmpas fel tasan ni'n rejiment o sowldiwr. Mae hi yn glyfar iawn yn 'i ffordd hefyd. Tasach chi'n gweld hi'n manijio 'nhad, a chael gino fo 'neud fel y bydd hi wedi meddwl, heb iddo fo wybod dim 'i hun.⁷¹

Ond er bod y fam yn ffitio'r mowld traddodiadol Cymreig, nid yw Sioned o reidrwydd yn dilyn y patrwm confensiynol. Mewn cyfnod lle'r oedd y *Rhodd Mam* a nofelau dirwest yn dysgu plant eu bod naill ai'n 'blant da' neu'n 'blant drwg', nid yw Sioned yn un o'r ddau, ond yn hytrach yn ddarlun o'r plentyn real, yn pendilio rhwng y ddau eithaf. Fel soniais, ymddangosodd Sioned fel cymeriad am y tro cyntaf yn 1894, dros ddeng mlynedd ar hugain cyn i ni gwrdd â Deian a Loli, er enghraifft, ond eto mae Sioned yn ymddangos yn gymeriad llawer mwy modern ac o flaen ei hamser nag efeilliaid Kate Roberts.

Rai blynyddoedd yn ddiweddarach cyhoeddwyd y gyfrol gyntaf o waith Edward Tegla Davies i blant, sef *Hunangofiant Tomi*, a hynny yn 1912. Hanesion dyddiadur dychmygol bachgen bach, Tomi, sydd i'w gweld yn y gyfrol a'r rheiny wedi'u hadrodd mewn iaith naturiol ac ysgafn - iaith y plentyn. Erbyn 1947, ar yr hwyraf, yr oedd y gyfrol yn cael ei hystyried gan rai yn 'un o glasuron yr iaith Gymraeg' a dywedwyd hefyd amdani :

---

⁷¹ Winnie Parry, *Sioned* (Adargraffiad: Dinas Powys, 2003), t.28

Wee Macgregor ydyw'r peth tebycaf iddo yn Saesneg, ond nid yw Tegla Davies wedi darllen y llyfr hwnnw. Aelwyd lom gwraig weddw sydd yn *Rhys Lewis*, a bywyd tŷ ffarm sydd yn *Sioned*, ond yn *Hunangofiant Tomi* fe'n cawn ein hunain ar yr un math o aelwyd yn union ag y magwyd Mr. Davies ei hun arni.⁷²

Er bod ambell i foeswers yn dueddol o amharu ar naturioldeb ambell i stori, nodwedd amlwg o lenyddiaeth oes Fictoria, ar y cyfan roedd y gyfrol yn chwa o awyr iach i blant y cyfnod wrth iddynt gael darllen am hanesion criw o blant llawn hwyl a drygioni - dyma blant yn cael uniaethu â'r bywyd a sonnir amdano rhwng y tudalennau.

Awdur arall a roddodd ei bryd ar ysgrifennu am blentyndod oedd 'Brenhines ein Llên', Kate Roberts. Cyhoeddwyd *Deian a Loli* yn 1926, ble y cawn 'ddilyn twf yr efeilliaid o'r cyfnod pryd yr oeddynt megis un cymeriad cyfansawdd hyd at y gwahanu anorfod,'⁷³ ac yna *Te yn y Grug* yn 1959.

'Y bwriad yw dilyn datblygiad dau berson o'r un groth, hyd at awr y gwanhau,'⁷⁴ fel esboniodd Geraint Wyn Jones wrth drafod *Deian a Loli*, a'r hyn sy'n cael ei bortreadu yma yw plentyndod Cymreig mewn ardal chwarel yng Ngogledd Cymru ar droad y ganrif.

Llwyddodd Kate Roberts i grisialu plentyndod yn ei chyfrol gyda Geraint Wyn Jones yn nodi:

Ni ellir ond dotio at allu'r awdur i ail-greu byd plentyndod. Y mae'r gyfrol yn frith o nodweddion plant pob oes.⁷⁵

---

⁷² D. T., Adolygiad o 'Hunangofiant Tomi', *Y Delyn*, Cyfrol 3, Rhif 4. Dyddiadur 1948 (1947), 135

⁷³ Geraint Wyn Jones, 'Deian a Loli', *Taliesin*, 73 (1991), 22

⁷⁴ Geraint Wyn Jones, art.cit., 21

⁷⁵ Ibid., 29

O edrych ar berthynas yr efeilliaid gyda'i mam, perthynas ddigon traddodiadol sydd i'w gweld. Unwaith eto fe welwn fod y fam yn gymeriad solet a chryf, ac yn ddigon caled ar adegau, a chynigia Geraint Wyn Jones mai 'Gwydnwch n a fu'n brwydro â bywyd yw gwydnwch Elin Jôs a'i phrofiad o fyw oedd sail ei huniongyrchedd dirodres.'. Fel gyda'r mwyafrif o famau Kate Roberts, y mae Elin Jôs yn annwyl wrth ei phlant, ond hefyd yn ddigon llym i sicrhau eu bod nhw'n tyfu i fod yn oedolion parchus, wedi'u trwytho ym moesau'r capel ac yng ngwerthoedd yr aelwyd. Fe welir hyn yn *Deian a Loli*, ar ôl i Deian weiddi 'gair hyll' yng ngŵydd y gweinidog:

Ar ôl i'r gweinidog ymadael, ebe Elin Jôs yn wylofus: 'Thwllith y dyn byth mo'r tŷ yma eto, ac mi fydd gin i gwilydd codi 'mhen yn y pentra yma.'

Ni ddywedaf hanes y defnydd a wnaed o'r wialen fedw'r noson honno. Nid oedd drugaredd i ymliw Loli ar ran Deian. 'Peidiwch, Mami bach, wnaiff o byth eto.'[...] Tawelwch mawr oedd ym Mwlch y Gwynt drannoeth. Ni feiddiai'r un o'r ddau edrych yn wyneb eu mam, oblegid yr oedd geg yn hongian yn drwm wrth ei haeliau, a gwên wedi mynd i ffwrdd am y diwrnod i rywle.⁷⁶

Wrth gwrs, nid yw'r fam yn galed i gyd ac fe welir y berthynas famol yn brigo i'r wyneb yn ddigon aml. Digon naturiol, o ystyried tlodi'r cyfnod, a'r ffaith fod dau o blant hŷn yno eisoes, yw ymateb Elin Jôs wrth roi genedigaeth i'r efeilliaid:

Ychydig o groeso a gawsant ar y ddaear yma i gychwyn, am iddynt ddyfod efo'i gilydd. Crïo yn arw a wnaeth y fam[...]⁷⁷

Gellir deall pryderon y fam wrth orfod wynebu bwydo dwy geg ychwanegol ar ôl paratoi ar gyfer un yn unig. Er hyn, y mae ei chariad mamol naturiol yn dod i'r amlwg yn syth oherwydd '[...] ond criodd fwy pan ddaeth ei chwaer yno i gynnig myned ag un ohonynt adref i'w fagu.'⁷⁸

---

⁷⁶ Kate Roberts, *Deian a Loli* (Caerdydd, 1926), tt.40-1

⁷⁷ Ibid., tt.7-8

⁷⁸ Ibid., t.8

Parhau a wna'r adegau yma o anhwylder drwy gydol y ddwy nofel am fywyd Deian a Loli. Y disgwyl, efallai, yw y byddai'r plant â pherthynas lawer agosach gyda'u tad oherwydd dulliau cadarn ac annheg (yn llygaid plant bach) eu mam, ond nid felly y mae. Wrth i Deian a Loli ymweld â'r ysgol am hanner diwrnod, a hynny o ganlyniad i 'gosb' eu mam, hiraethu amdani a wna Loli:

Â llygaid agored mawr canlynai Loli yr athrawes i bobman yn yr ystafell. Sylwai ar bob osgo ac ystum o'i heiddo. A fesul tipyn newidiai'r athrawes. Aeth ei gwallt o felyn i frith, ei hwyneb o fod yn llyfn i fod yn rychlyd. Aeth ei brat du yn ffedog las a gwyn, a'i hesgidiau yn gloesiau ei mam. A'r munud hwnnw rhoddodd Loli un waedd annaearyl dros yr ysgol, heb dynnu'r un llygaid oddiar yr athrawes.
'Isio mami,' ebe hi.⁷⁹

A'r un math o hiraeth yn union a welwn o du Elin Jôs hefyd, er gwaethaf ei hymddangosiad allanol:

Yr oedd y tŷ yn rhy wag iddi fedru aros ynddo, a heb yn wybod iddi ei hun ochneidiai'n barhaus[...]Gwnaeth gremfog i de, ond ni chafodd fawr hwyl. Wrth gerdded yn ôl a blaen i'r drws o hyd llosgai'r gremfog.⁸⁰

Ac eto, fe welwn y berthynas glôs sydd yn bodoli, yn y bôn, rhyngddi hi a'i merch ym mhennod olaf *Deian a Loli* wrth i Deian, ond nid Loli, ennill ysgoloriaeth i'r ysgol ganolraddol:

Fe ddywedodd Elin Jôs un peth chwithig iawn: 'Wel, 'does dim i 'neud ond i Loli fynd i weini at Magi i Lundain,' ebe hi. Ond yr oedd cryndod yn ei llais wrth ei ddywedyd.⁸¹

Diolch i'r drefn, ni fu raid i Loli fynd i weini ymhell o Fwlch y Gwynt, ac mewn llythyr ati wedi'i ysgrifennu gan Deian, ond oddi wrth ei mam a'i thad, cawn Deian yn disgrifio cymeriad y fam i'r dim:

---

⁷⁹ Ibid., t.45

⁸⁰ Ibid., t.46

⁸¹ Ibid., t.127

Mae yma le rhyfedd iawn hebot ti. Mae mam yn dweud bod yma le distaw iawn. Ond nid wyf yn meddwl bod mam yn hoffi lle distaw fy hun. Mi gerddodd i'r llidiart ddwsinau o weithiau bore ddoe a bore echdoe, yn disgwyl am y postman[...]⁸²

Fel soniais eisoes, mae Deian a Loli yn 'blant llenyddol' llawer mwy traddodiadol a nodweddiadol o'u hamser nag yr oedd Sioned yn 1894.

Dros ddeg mlynedd ar hugain mlynedd wedi cyhoeddi *Deian a Loli*, cyhoeddwyd cyfres o straeon byrion, neu *nouvelle* fel y diffinia Geraint Wyn Jones hi, *Te yn y Grug* yn 1959, dim ond dwy flynedd yn unig cyn cyhoeddi *Un Nos Ola Leuad*. Unwaith eto, hanes plentyndod bro mebyd Kate Roberts a geir yma, yn dilyn taith Begw rhwng pedair a naw oed yn 'peidio â bod yn blentyn' a 'dechrau mynd yn ddynes'.⁸³ Soniodd Caradog Prichard am lwyddiant y gyfrol mewn llythyr at Kate Roberts gan nodi:

Yn wir, yn wir, mae hen nefoedd bell plentyndod wedi aros yn eich calon ac fe a'n ôl i galon llawer un arall, rwy'n siŵr, wrth ddarllen eich llyfr melys.⁸⁴

Plentyndod *Un Nos Ola Leuad*

Y nofel a newidiodd y ffordd yr oedd plentyndod yn cael ei bortreadu mewn llenyddiaeth Gymraeg oedd nofel Caradog Prichard, *Un Nos Ola Leuad*. Cyflwynodd y nofel hon blentyndod i ni nas ysgrifennwyd amdani o'r blaen; plentyndod gwyrddroedig.. Rhaid oedd aros oddeutu deugain mlynedd cyn i nofelau a fyddai'n cyflwyno'r un math o blentyndod

---

⁸² Ibid., t.22

⁸³ S. Elisabeth Williams, 'Te yn y Grug', *Barn*, 386 (1995), 55

⁸⁴ Aberystwyth, Llyfrgell Genedlaethol Cymru, Papurau Kate Roberts, llsgr.1173

gwydroedig i'r un graddau â *Un Nos Ola Leuad* gyrraedd silffoedd y siopau llyfrau, sef y nofelau y byddaf yn sôn amdanynt yn hwyrach yng nghwrs y bennod hon.

Ynddi ymdrinnir â gwallgofrwydd, hunanladdiad, marwolaeth, llosgach, trais, llofruddiaeth a cham-drin rhywiol. Mae'r plentyn yn y nofel yn dod wyneb yn wyneb â'r holl erchyllterau hyn cyn hyd yn oed gyrraedd ei arddegau.

Un cwestiwn sy'n codi'n aml wrth drafod y nofel hon yw'r cwestiwn hwnnw ynghylch perthynas y Mab a'r Fam; a oes elfen losgachol iddi, ynteu ai dyma berthynas naturiol mab a mam yn y gymdeithas wydroedig hon?

Er mwyn deall yr amwysedd a ddatblygodd yn y berthynas rhwng y plentyn a'r oedolyn, mae'n syniad edrych yn gyntaf ar hanes y berthynas, beth sy'n nodweddu perthynas naturiol, ac yna edrych ar y berthynas annaturiol, sy'n arwain at blentyndod trawmatig, ac yn anorfod felly, iddo fod â syniad gwydroedig o blentyndod pan yn oedolyn.

Mae'r berthynas rhwng yr oedolyn a'r plentyn, yn bennaf y rhiant a'r plentyn, wedi datblygu'n sylweddol dros y canrifoedd, ac yn wir o fewn yr ugeinfed ganrif. Wrth i'r diwylliant prynu gymryd drosodd tuag at ddiwedd yr ugeinfed ganrif, newidiodd natur y berthynas, a daeth cyfnod yn hwyrach yn y ganrif ble byddai'r rhieni yn gwneud a rhoi popeth i'w plant gan ddifetha'r cyfnod diniwed o fod yn blentyn.

Gyda'r datblygiadau yma yn hanes 'plentyndod', mae'n anochel ein bod yn gweld datblygiad yn y berthynas rhwng plant ac oedolion. Efallai'r berthynas o'r natur hon sy'n cael ei

harchwilio fwyaf o fewn nofelau'r ugeinfed ganrif, yn ddigon naturiol, ydy'r berthynas rhwng plentyn a'i rieni.

Cyn mynd ati sôn am y Cymhlethdod Oedipws yn *Un Nos Ola Leuad*, ceisiaf esbonio'r term ac ymhelaethu rhywfaint ar y cefndir. Cafodd y term *Oedipus Complex* ei ddefnyddio am y tro cyntaf gan y seicdreiddiwr Sigmund Freud yn 1896 ar ôl marwolaeth ei dad, ac wedi iddo weld drama Sophocles *Oedipus Rex*. Cyflwynodd y cysyniad yn ei *Interpretation of Dreams* (1899), ac yna'i ddatblygu gan greu'r term Cymhlethdod Oedipus fel yr ydym yn ei ddeall heddiw:

noun

Psychoanalysis

(in Freudian theory) the complex of emotions aroused in a young child, typically around the age of four, by an unconscious sexual desire for the parent of the opposite sex and wish to exclude the parent of the same sex.⁸⁵

Ers hynny, mae stigma cymdeithasol wedi bod yn gysylltiedig â pherthynas glôs rhwng mam a mab, yn enwedig y perthnasau hynny sy'n parhau nes bod y mab yn oedolyn. Mae Kate Lombardi yn mynnu mai:

A healthy, loving [mother-son] relationship is one where the mom is emotionally supportive of her son. She recognizes his individuality, his sensitivity, and his vulnerability along with his strengths.⁸⁶

Yr enghraifft amlycaf o berthynas annaturiol a'r Cymhlethdod Oedipws yn ein llenyddiaeth yw'r berthynas a geir rhwng y Mab a'r Fam yn nofel Caradog Prichard, *Un Nos Ola Leuad*. Cyn mynd ati i edrych ar y berthynas hon a'i goblygiadau, credaf fod cymryd cipolwg ar berthynas yr awdur ei hun â'i fam yn hanfodol, wedi'r cyfan, fel i Dafydd Glyn Jones

---

⁸⁵ Joyce M. Hawkins & Robert Allen (gol.), *The Oxford Encyclopedic English Dictionary* (Oxford, 1991), t.1008

⁸⁶ Kate Stone Lombardi, *The Mama's Boy Myth: Why Keeping Our Sons Close Makes Them Stronger* (Avery, 2012)

ddweud am weithiau Caradog Prichard; ‘eu bod yn codi mor uniongyrchol o’i brofiad go-iawn fel ei bod yn amhosibl, wrth geisio’u trafod, osgoi ei stori bersonol ac amgylchiadau ei fywyd’.⁸⁷

Cynigia Menna Baines yn ei chyfrol *Yng Ngolau'r Lleud: Ffaith a Dychymyg yng Ngwaith Caradog Prichard* ddamcaniaeth pam yr aeth Caradog Prichard ati i ysgrifennu *Un Nos Ola Leud*. Wrth sôn am lythyr a anfonodd Caradog Prichard at Kate Roberts ym Mai 1954 yn trafod yr hyn mae Menna Baines yn eithaf siŵr yw ei nofel, meddai:

Mae cliw pwysig yn nyddiad y llythyr, sef 15 Mai 1954. Bythefnos ynghynt, ar y cyntaf o’r mis, roedd ei fam wedi marw yn ysbyty’r meddwl yn Ninbych, ar ôl dros 30 mlynedd yn y sefydliad hwnnw[...] Mae tystiolaeth y llythyr hwn am gyfnod ysgrifennu’r nofel yn awgrymu’n gryf mai nofel a oedd wedi bod yn aros i gael ei hysgrifennu oedd hi, ac mai marwolaeth ei fam oedd y digwyddiad a ryddhaodd yr awdur i wneud hynny.⁸⁸

Awgryma felly mai rhyw fath o gatharsis oedd ysgrifennu’r nofel hon am blentyndod a gwallgofrwydd i’w hawdur. Dywedodd Caradog Prichard ei hun mai ‘nofel fywgraffyddol’ oedd *Un Nos Ola Leud*, ac mae’n amlwg mai canlyniad catharsis personol oedd y nofel hon, ynghyd â nifer o’i weithiau hunangofiannol eraill.⁸⁹ Cyn cyrraedd ei flwydd oed, collodd Caradog Prichard ei dad mewn damwain yn Chwarel y Penrhyn. Arweiniodd hyn at blentyndod o dlodi, ac wedi i’w ddau frawd hŷn adael cartref, gosodwyd y baich o ofalu am ei fam ar Caradog. Yn 1923 aethpwyd â mam Caradog i ysbyty meddwl yn Ninbych, ac wedi hynny bu bryd Caradog ar ‘[...] gynllunio i gael ei fam allan o’r ysbyty a chreu cartref

⁸⁷ Dafydd Glyn Jones, ‘Caradog Prichard’, yn D. Ben Rees (gol.), *Dyrnaid o Awduron Cyfoes* (Lerpwl, 1975), t.198

⁸⁸ Menna Baines, *Yng Ngolau'r Lleud: Ffaith a Dychymyg yng Ngwaith Caradog Prichard* (Llandysul, 2005), tt.88-9

⁸⁹ Am ymdriniaeth drylwyr o gefndir Caradog Prichard, gweler Caradog Prichard, *Afal Drwg Adda* (Dinbych, 1973), J. Elwyn Hughes, *Byd a Bywyd Caradog Prichard, 1904-1980* (Abertawe, 2005), J. Elwyn Hughes, *Byd Go iawn Un Nos Ola Leud* (Abertawe, 2008), Mihangel Morgan, *Caradog Prichard* (Caernarfon, 2000) a Menna Baines, *Yng Ngolau'r Lleud: ffaith a dychymyg yng ngwaith Caradog Prichard* (Llandysul, 2005).

newydd iddi hi ac yntau. Ymwelai â hi'n gyson, gan gydio'n daer yn y gobaith y byddai'n gwella.'⁹⁰

Bu hi yno am drideg mlynedd olaf ei hoes, ac âi Caradog i ymweld â hi'n wythnosol, ac fel y dywed John Rowlands, 'Gadawodd gwallgofrwydd ei fam argraff annileadwy arno.'⁹¹

Symud o gwmpas fu ei hanes wedi hynny; Llanrwst, Caerdydd a Llundain, ble aeth trwy gyfnod o iselder ysbryd ac awydd i'w ladd ei hun, ac yn ôl Menna Baines:

Mae'n awgrymu wedyn mai'r un oedd ei gymhelliad - torri'r cysylltiad rhyngddo a'i fam unwaith ac am byth - yn yr ymgais honedig yn yr un cyfnod i'w ladd ei hun.⁹²

Mae'r tebygrwydd a welir rhwng perthynas Caradog Prichard a'i fam felly'n amhosib ei anwybyddu wrth geisio deall rhywfaint ar berthynas y Mab a'r Fam yn *Un Nos Ola Leuad*. Awgrymodd Ioan Williams fod y 'berthynas rhwng yr adroddwr a'i fam fel fframwaith i'w bersonoliaeth. Mae'r berthynas hon yn rhy agos, yn gymysglyd o deimladau iach ac afiach [...]'⁹³

Rhaid gofyn y cwestiwn felly pam fod y berthynas yn cynnwys elfen afiach, ac yn wir os yw'r berthynas yn un afiach mewn gwirionedd? Noda Angharad Watkins:

Ni ellir derbyn y ceir haen is, dywyll, i berthynas y fam a'i mab. Nodweddir y berthynas yn hytrach gan gariad naturiol mam tuag at ei hunig fab a'i gariad naturiol yntau tuag ati hi.⁹⁴

---

⁹⁰ Menna Baines, op.cit., t.27

⁹¹ John Rowlands, *Nodiadau ar Un Nos Ola Leuad* (Aberystwyth, 1997), t.7

⁹² Menna Baines, op.cit., t.255

⁹³ Ioan M. Williams, 'Campwaith o Blith Nofelau: Un Nos Ola Leuad', yn Ioan M. Williams (gol.), *Y Nofel* (Llandysul, 1984), t.59

⁹⁴ Angharad Watkins, *Y Ddelwedd o'r Aelwyd yn y Nofel Gymraeg o 1960 hyd at 2008*, (PhD Prifysgol Aberystwyth, 2011), tt.81-2

Ond er y farn hon, un theori sy'n cael ei chynnig dro ar ôl tro, ac sydd yn cael ei chefnogi gydag astudiaethau Freud a Jung, yw mai absenoldeb y Tad sydd i'w feio am yr annormalrwydd yn y berthynas.

Yn nramâu Sophocles, sydd wedi'u seilio ar chwedlau Groegaidd, mae'r bachgen, Oeidipws, yn lladd ei dad ac yn priodi ei fam. Esboniodd Freud ei ddamcaniaeth drwy ddefnyddio'r sefyllfa hon, sef y duedd sydd mewn rhai bechgyn i barhau i fod yn rhy ynghlwm wrth y fam, nes methu sianelu eu cariad at ferched eraill gan nad ydynt yn cyrraedd safon berffaith y fam, a hynny yn ôl Freud oherwydd methiant i uniaethu ag esiampl y tad⁹⁵. Yng nghyd-destun y bachgen yn *Un Nos Ola Leuad* :

O ganlyniad i absenoldeb y tad yn ystod y blynyddoedd rhyfedd hynny rhwng bachgendod a llencyndod, rhyw wrywodod methedig sydd gan y bachgen yn *Un Nos Ola Leuad*. Gan nad oes ganddo batrwm parod i'w efelychu, datblyga'r bachgen yn gymysgedd cymhleth o'r gwahanol wrywodau sydd o'i gwmpas yn Pentra.⁹⁶

Ceir sawl awgrym yng nghwrs y nofel mai Wmffra Tŷ Top yw tad y bachgen, ond ni ellir bod yn sicr ynglŷn â hyn. Pan glyw'r Fam fod Wmffra wedi dychwelyd o'r môr ers o leiaf naw o flynyddoedd, ei hymateb yw crio, yna gwadu hynny cyn esbonio wrth y Mab mai 'Meddwl am dy dad oeddwn i'. Gall hyn awgrymu mai Wmffra yw Tad y Mab, ond gan fod sôn am fodrwy briodas yn hwyrach yng nghwrs y nofel, rydyn yn ymwybodol fod gŵr wedi bod ganddi, ac felly mai ei hatgoffa o'i gŵr a wna Wmffra, ac mae'n bosib iawn ei fod yntau hefyd wedi gadael am y môr ond heb ddychwelyd. Er hyn, yn hwyrach yn y nofel, gwelir

---

⁹⁵ Sigmund Freud, (cyfieithwyd gan Abraham Arden Brill), *The Interpretation of Dreams*, (London, 1913)

⁹⁶ Rhodri Ll. Evans, 'Mynd dan yr wyneb', *Barn*, 578 (2011), 36

perthynas y mab ag Wmffra yn datblygu nes bod Wmffra'n dod yn rhyw ffigwr tadol i'r Mab.

Awgryma Menna Baines fod un posibilrwydd tadol arall, sef Yncl Wil, brawd mam y bachgen oherwydd cysylltir ef gyda salwch ei Fam:

O'r holl sylw hwn i Yncl Wil, cwyd un ddamcaniaeth arall i'n goglais, sef mai plentyn a genhedlwyd yn ystod perthynas losgachol yw'r bachgen, ac mai byw gyda'r wybodaeth honno sydd wedi gyrru'r fam o'i chof.⁹⁷

Gellir dadlau felly mai diffyg presenoldeb Tad traddodiadol, ynghyd â dylanwad dynion megis Em Brawd Bach Now, Yncyl Wil, ac Yncyl Now Moi, sydd wedi arwain at y berthynas annaturiol rhwng y Mab a'i Fam. Does ganddo ddim tad i'w efelychu nac i fedru etifeddu ei swyddogaeth yn y pen draw; nid yw'n medru torri'r llinyn emosiynol rhyngddo a'i Fam, ac mae cael ei orfodi i wneud hyn pan anfonir hi i'r Seilam yn fan cychwyn i'w wallgofrwydd ei hun.

O ganlyniad i absenoldeb tad, rhaid i'r Fam fod yn bopeth iddo, ac felly y mae'n ddisgwyliedig bod y ddau yn meithrin perthynas glos â'i gilydd. Awgryma Menna Baines fod i ymateb y Mab i ymweliad Yncyl Wil, 'Y cythral, mi lladda i o os daw o yma eto, medda fi, wedi gwylltio[...]'⁹⁸ ryw dinc o'r Cymhlethdod Oedipws, oherwydd er na wŷr neb ond yr awdur natur y berthynas rhwng y ddau mewn gwirionedd, '[...] mae'n ffyrnig o amddiffynnol ohoni yn wyneb y syniad o bresenoldeb gwryw arall ar yr aelwyd.'⁹⁹ Serch hynny, ceir awgrym o ymosodiad ar y fam, felly gellir dadlau mai ymddygiad hollol *naturiol*, yn hytrach

---

⁹⁷ Menna Baines, op.cit., t.312

⁹⁸ Ibid., t.132

⁹⁹ Menna Baines, op.cit., t.330

nag *annaturiol* yw ymateb y Mab. Yn hytrach na rhyw lipryn o gymeriad benywaidd, gwan, fel sydd, yn ystrydebol yn dueddol o gael ei gysylltu gyda meibion sydd â pherthynas agos â'i mamau fel arfer, ymateb sy'n dangos nodweddion gwrywaidd iawn yw ymateb y Mab yma.

Gwelwn y berthynas agos yma sy'n bodoli rhwng y Mab a'r Fam yn y bennod gyntaf, ac yn llinyn cyswllt drwy weddill y nofel wedi hynny. Gwelir gofal amlwg y mab dros ei fam ac ar ddiwedd y bennod cawn yr awgrym cyntaf fod y berthynas braidd yn annaturiol, hynny yw o ystyried oedran y bachgen, pan glywn fod y mab yn cael trafferth cysgu:

Fedra i ddim cysgu yn yr hen lofft yma, Mam. Eisio dŵad i gysgu yn siambr efo chi [...] Ac mi es i gysgu fel top ar ôl i Mam ddŵad i'r gwely, a finna'n gafael yn dynn amdani.¹⁰⁰

Digwydd hyn sawl gwaith eto, a gallwn ddirnad nad yw'r arferiad yn dod i ben wrth i'r bachgen dyfu'n hŷn oherwydd ychydig yn hwyrach yng nghwrs y nofel gwelwn yr un peth yn digwydd eto:

Ond roeddwn i wedi anghofio'r adnod i gyd pan es i i'r gwely yn y siambar, a fedrwn i yn fy myw gysgu nes daeth Mam i'r gwely.¹⁰¹

Noda John Rowlands y byddai'r mab tua wyth neu naw mlwydd oed yn y penodau lle gwelir y weithred uchod, ac wedi ystyried, nid yw hynny'n arfer annaturiol i fachgen ifanc yn yr adeg hon i gysgu gyda'i fam. Er nad oes tystiolaeth gadarn o weithred rywiol, o ystyried yr adlais o'r Fam sydd i'w gweld yng nghymeriad Brenhines y Llyn Du, mae'n anodd peidio gweld rhyw dinc o'r Cymhlethdod Oedipws yma.

---

¹⁰⁰ Caradog Prichard, *Un Nos Ola Leuad*, (Adargraffiad : Caernarfon, 1998) t.19

¹⁰¹ Ibid., t.44

O'r cychwyn cyntaf gwelwn fod y Mab yn cysylltu'r darlun o 'Fam' gyda Brenhines yr Wyddfa'n gyntaf, ac yna Brenhines y Llyn Du; cymeriadau hollbresennol trwy gydol y nofel. Mae modd dadlau mai yn y penodau 'Salmaidd' eu naws y gwelir hi gliriaf.

Minnau, pan ddelo drachefn, a'i derbyniaf â dwyfron ddisgil fy moryndod; adwaenaf ei wefus er ei ddyfod ar wedd fy nghyntaf-anedig coll.
Ei Briodasferch fydd iddo'n Fam; a'r mab a gymer iddo'i hun ei enedigaeth-fraint.¹⁰²

Trafoda John Rowlands hyn gan nodi:

Mae'n anodd peidio â chlywed yn hyn oll adlais o'r cymhlethdod Oidipos, ac mae dweud hynny fel petai'n crisialu un o brif themâu'r nofel gyfan, oherwydd mae'n ymddangos i mi mai perthynas yr 'arwr' (nid enwir y prif gymeriad drwy gydol y nofel – dyna amwysedd bwriadol arall mae'n debyg) â'i fam yw un o'r edefynnau amlycaf ynddi.¹⁰³

Cytuna Kate Crockett hefyd pan noda mai yn y darnau Salmaidd yr amlygir y Cymhlethdod Oedipws.¹⁰⁴

Diddorol yw nodi fel yr atgoffir y Mab o'i Fam bob tro y cyfeiria at Ben Llyn Du; naill ai yn uniongyrchol, neu fel petai'r lle yn sbarduno rhyw atgofion penodol amdani, neu'n cael ei chysylltu â ffigwr mamol. Gwelwn hyn ar sawl achlysur:

Em Brawd Mawr Now Bach Glo oedd y cynta ydw i'n gofio yn cerddad cyn bellad â Pen Llyn Du, ond aeth o ddim ymlaen yn bellach achos fe gawson hyd iddo do'n y fan honno ar ei linia ar ochor y lôn wedi tynnu ei sgidi â'i draed o'n swigod i gyd ac ynta'n crio a gweiddi am ei Fam.¹⁰⁵

Bob tro bydd rhywun yn sôn am Llyn Dyn lleud mi fydda i'n meddwl am Mam yn canu yn y gegin wrth smwddio, a finna yn y gwely yn y siambar yn gwrando, a'r dagra'n powlio i lawr fy moch wrth ei chlywad hi.¹⁰⁶

---

¹⁰² Caradog Prichard, op.cit., t.103

¹⁰³ John Rowlands, *Ysgrifau ar y Nofel* (Caerdydd, 1992), t.158

¹⁰⁴ Kate Crockett, 'Plymio i'r Dwfn: Rhywioldeb Rhwystredig yn *Un Nos Ola Leuad*', *Taliesin*, 96 (1996), 50

¹⁰⁵ Prichard, op.cit., t.32

¹⁰⁶ Ibid., t.36

Tydi'r haul byth yn twnnu ar Pen Llyn Du, medda fo, dyna pam mae nhw'n alw fo'n Pen Llyn Du siŵr iawn. Mi gaiff Mam ffit pan ddweda i wrthi hi mod i wedi bod wrth ymyl Pen Llyn Du.¹⁰⁷

Pen Llyn Du, medda Mam o'r gegin. Fuost ti ddim yn Pen Llyn Du? medda hi'n slo bach, fel tasa hi wedi dychryn.¹⁰⁸

Ac wrth gwrs, yr achlysur mwyaf arwyddocaol lle gwelwn gysylltiad y Fam â Phen Llyn Du yw yn y bennod olaf:

Ew, peth rhyfadd fasa fo taswn i'n gweld Mam yn codi o'r Llyn rŵan a gweiddi: Tyrd yma rhen drychfil bach. Wedi bod yn gwneud dryga hefo'r hen Huw yna eto.

Mi weidda i, dest i edrach oes yna garrag atab. Mam-a-a-m. Mam-a-a-m. Mam-a-a-m. Oes wir.¹⁰⁹

O ystyried mytholeg a llên gwerin, mae'r cysylltiad a wneir rhwng y Mab a'r Llyn, a'r Llyn a'r Fam yn gwneud synnwyr llwyr. Ceir mewn dŵr symbol o adfywiad a chyfle i olchi euogrwydd, ac yn y llyn yn benodol, fan y gellir mynd er mwyn dianc rhag realiti'r byd.¹¹⁰ Gwelir hefyd yn y chwedlau Arthuraidd fod y llyn yn drigfan i bwerau benywaidd hudol, ac atseinir hyn ym mhresenoldeb hollbresennol Brenhines y Llyn Du. Mae gan Gymru ei chwedl Morwyn y Llyn ei hun yn Llyn y Fan Fach, lle hudwyd dyn ifanc gan ddynes a gododd o'r llyn. Awgryma John Rowlands mai:

[...] ymgorfforiad ydyw, mewn rhyw ffordd duwiolfrydig, swrreal, o Fam go-iawn y Mab [...] Hi yw Priodasferch y Person Hardd, sef o bosib y Tab absennol. Trewir nodyn trachwantus ac obsesiynol ganddi. Sonir yn synhwyrus am gluniau a bronnau a noethni, a cheir awgrym o'r niwl a'r cymylau'n treiddio i ddyfnderoedd rhywiol y Frenhines [...] Cymysgir y syniad o'r Frenhines fel gwraig y Person Hardd ac fel mam iddo. Ai'r hyn sy'n digwydd yw fod y Mab yn ei weld ei hun fel ymgorfforiad o'r Anwylyd coll ac fel un sy'n mynd i gyflenwi anghenion y Fam?¹¹¹

Noda J. C. Cooper i'r fod y llyn, fel symbol, yn dynodi '[...] all that is on a low level spatially

---

¹⁰⁷ Ibid., t.50

¹⁰⁸ Ibid., t.56

¹⁰⁹ Ibid., t.203

¹¹⁰ 'Symbolism of Place : The Hidden Context of Communication':

<http://www.symbolism.org/writing/books/sp/home.html>

¹¹¹ Rowlands, *Nodiadau ar Un Nos Ola Leuad*, t.18

with what is low in a spiritual, negative, destructive, and hence fatal, sense'¹¹² sydd yn awgrymu fod y fath atyniad sydd gan Lyn Dyn Lleuad at y Mab yn dynodi angau iddo yntau hefyd.

Ond, yn un o'r dyfyniadau uchod, sonia'r Mab am Lyn Dyn Lleuad, wrth gwrs ni ellir gwadu'r berthynas sydd rhwng y Mab a'r lleuad wrth iddo'n hatgoffa ei bod hi'n noson ola leuad dro ar ôl tro ar hyd ei daith. Unwaith eto, ceir mai'r lleuad yw'r symbol a gysylltir yn bennaf â benywdod, ynghyd â ffrwythlondeb, emosiwn, gwallgofrwydd, adnewyddiad ac awydd. Yn sgil ei berthynas glos â'r lleuad a'r llyn, nid yw'n syndod fod ei fywyd yn un cymhlethdod rhywiol ac emosiynol, ac awgryma Dafydd Glyn Jones:

Gellir gweld holl hanes y bachgen fel brwydr ddryslud i ddod i delerau â benywdod. Symbolau benywdod - y lleuad a'r llyn - sy'n gwasgu arno o bob cyfeiriad ac yn meddiannu ei ddychymyg a'i ewyllys.¹¹³

Un o sgil effeithiau'r Cymhlethdod Oidipws mewn bechgyn yw'r awydd anymwybodol i feddiannu'r fam yn gorfforol. Yn ôl Menna Baines:

Mae cysgod yr un awydd dros *Un Nos Ola Leuad*. Fel petai'n ategu hyn y mae'r amwysedd mewn rhan o lith Brenhines yr Wyddfa a ddyfynnwyd eisoes rhwng cariad mam at ei mab a'i chariad at gymar. 'Ei Briodasferch fydd iddo'n Fam,' meddai wrth ddisgwyl dychweliad y Person Hardd.¹¹⁴

Awgryma John Rowlands mai:

Y Llais sy'n cael y gair olaf. Yn y pen draw, llais y Fam ei hun yn atseinio drwy ben yr Adroddwr, ac mae'n anodd rywsut i'r darlennydd beidio â chloi'r stori yn ei ben ei hun trwy beri i'r Mab blymio i groth y Llyn yn ei act orgasmig derfynol.¹¹⁵

---

¹¹² J. C. Cooper, *An Illustrated Encyclopedia*, <http://www.symbolism.org/writing/books/sp/2/page7.html>

¹¹³ Dafydd Glyn Jones., art.cit., 272

¹¹⁴ Menna Baines, op.cit., t.330

¹¹⁵ John Rowlands, 'Y Fam a'r Mab – Rhagarweiniad i "*Un Nos Ola Leuad*"', *Ysgrifau Beirniadol XIX* (Dinbych, 1993), 306

O ystyried nodweddion y bachgen sy'n dioddef o'r Cymhlethdod Oedipws,¹¹⁶ ochr yn ochr â nodweddion cymeriad y Mab, ac yn enwedig y cyfeiriadau rhywiol at Frenhines y Llun Du, yn bersonol, nid wyf yn credu ei bod realistig i wrthod yr honiadau fod yna dinc o'r Cymhlethdod Oedipws ar y Mab.

Ni ellir anwybyddu'r elfen o drais corfforol a welir yn *Un Nos Ola Leuad* chwaith, nac mewn nifer o nofelau eraill a'i dilynodd. Ar ddechrau'r ugeinfed ganrif, nid rhywbeth allan o'r cyffredin, mewn gwirionedd, oedd gweld plant yn cael eu cam-drin yn gorfforol, yn feddyliol neu'n rhywiol gan oedolion, a gellir gweld hyn yn ystadegau'r NSPCC. Fel y dywed Lloyd DeMause:

The history of childhood is a nightmare from which we have only recently begun to awaken. The further back in history one goes, the lower the level of child care, and the more likely children are to be killed, abandoned, beaten, terrorized or sexually abused.¹¹⁷

Codwyd ymwybyddiaeth o'r creulondeb hwn yng ngwaith llenorion, yr amlycaf ohonynt Charles Dickens:

Having seen a beloved daughter die young, the welfare of the nation's children was at the top of his list of concerns, and he used his pen and his considerable dramatic and oratorical powers to raise awareness of the plight of poor children [...]¹¹⁸

O ganlyniad i'r ymdeimlad fod y driniaeth o blant yn y cartref yn dirywio, sefydlwyd y National Society for the Prevention of Cruelty to Children (NSPCC) neu'r Gymdeithas Genedlaethol er mwyn Rhwystro Creulondeb tuag at Blant yn 1884. Diolch i ddyn busnes o Lerpwl, Thomas Agnew, sefydlwyd y *Liverpool Society for the Prevention of Cruelty to Children (LSPCC)* yn 1883. Arweiniodd hyn at sefydlu'r *London Society for the Prevention*

---

¹¹⁶ Melanie Klein, 'Early Stages of the Oedipus Conflict', Hendrik Marinus Ruitenbeek, *Psychoanalysis and Male Sexuality* (Maryland, 1966)

¹¹⁷ Lloyd de Mause, *The History of Childhood* (New York, 1974), t.3

¹¹⁸ 'What the Dickens', Historical Hospital Admission Records Project, <http://hharp.org/library/gosh/general/charles-dickens.html>

of Cruelty to Children (London SPCC) yn 1884 gan Arglwydd Shaftsbury, y Parchedig Edward Rudolf a'r Parchedig Benjamin Waugh. Yn dilyn pum mlynedd o ymgyrchu, pasiodd y Senedd y ddeddf gyntaf i amddiffyn plant ym Mhrydain yn 1889, sef *The Children's Charter*, a newidiwyd enw'r London SPCC i'r National Society for the Prevention of Cruelty to Children.

Er hyn, rhaid oedd aros tan 1962 cyn i greulondeb tuag at blant fel y cyfryw gael sylw am y tro cyntaf. Yn y flwyddyn honno, cynhaliodd C. Henry Kempe arolwg mewn 88 ysbyty ar draws America, cyn dod i'r casgliad fod 302 o blant yr ysbytai hynny wedi cael eu curo. O ganlyniad bathwyd y term 'battered child syndrome', ac ysgogodd yr arolwg ymdrech genedlaethol i ddarganfod ffyrdd o ddiogelu plant drwy waith Kempe, ei gydweithwyr a'i wraig wrth sefydlu *The Kempe Centre* (y *National Centre for the Prevention and Treatment of Child Abuse and Neglect* yn wreiddiol) yn 1972, a thrwy waith *The Kempe Foundation* a sefydlwyd yn 1976.¹¹⁹

Diddorol yw nodi fel i *Un Nos Ola Leuad* gael ei chyhoeddi mor agos i'r cyfnod lle bathwyd y term 'battered child syndrome'. Fel rwyf wedi awgrymu eisoes, cysyniad yw plentyndod sy'n ddibynnol ar amgylchiadau cymdeithasol a diwylliannol yr oes, a chysyniad mwy artiffisial fyth yw hwnnw o'r plentyn llenyddol. Credaf felly y gellir dweud fod trobwynt yma yn sut y diffinnir 'plentyndod', a sut aeth awduron Cymreig ati i ddarlunio'r plentyndod newydd, gwyrddroedig hwnnw.

---

¹¹⁹ Gellid darllen mwy am waith *The Kempe Foundation* ar eu gwefan: <http://www.kempe.org/missionhistory>

Gwelir yn *Un Nos Ola Leuad*, *Y Llyffant* (1986) Ray Evans, *Siabwcho* (2002) Marged Lloyd Jones, a *Rara Avis* (2005) Manon Rhys, olygfeydd lle gwneir ymgais i dreisio merch, gan lwyddo i wneud hynny mewn rhai sefyllfaoedd. Jini Bach Pen Cae yw'r ddioddefwraig yn *Un Nos Ola Leuad*, a cheir yr awgrym ei bod yn cael ei threisio gan dri unigolyn yng nghwrs y nofel; y Sgwlyn, Em Brawd Now Bach Glo a'r Adroddwr ei hun:

Nid arna ni oedd y bai pan ddaru Preis Sgwyl ein stido ni [...] pan ddaeth o'n ôl o Blw bel ar ôl amsar chwara a'i wybab o'n goch fel cratsian yr aeth o o'i go [...] Ond welsom ni mono fo ar ôl iddo fo fynd i Standard Ffôr i nôl Jini Bach Pen Cae a mynd a hi efo fo trw'r drws pella nes aeth y gloch amsar cinio.¹²⁰

Ond criw Tad Wil Bach Plisman ddaru ddal Em i fyny Lôn Bost wrth Pen Llyn Du [...] Ac roedd Jini Bach Pen Cae ar goll y noson honno hefyd, heblaw nad oedd neb yn gwybod. Ac roedd Yncl Now Moi yn deud mai Em Brawd Now Bach Glo oedd wedi mynd a hi efo fo i Goed Allt Braich.¹²¹

Hi oedd yr unig hogan ges i rioed. Ond deud celwydd oeddwn nhw pan ddaru nhw ddeud bod fi wedi taflyd Jini Bach Pen Cae i Rafon ar ôl iddyn nhw gael hyd i'w dillad hi ar lan Rafon. Peth dwythaw ydw i'n gofio ydy'i gweld hi'n cysgu'n braf a finna'n dechra meddwl am Preis Sgwyl yn mynd a hi trwy drws yn Rysgol a Em Brawd Now Bach Glo yn mynd a hi i Coed Ochor Braich [...] A rhoid fy nwy law am ei gwddw hi a rhoid cisan iddi hi pan oedd hi'n cysgu, a dechra'i gwasgu hi.¹²²

Dyma'r math o gam-drin sy'n cael ei weld dro ar ôl tro mewn nofelau Cymraeg: pytiau bach sy'n gweld yr awdur yn trafod y fath ddigwyddiad fel ei fod bron â chywilydd gwneud hynny. Ac felly'n wir oedd ffordd cymdeithas o ddelio â'r peth. Yn ddigon aml ni chawn glywed mwy am y dioddefwyr, ond yn *Un Nos Ola Leuad* sonnir hefyd am Jini Bach Pen Cae yn cael ei hanfon i'r Seilam, a gellir dod i'r casgliad fod y profiadau hyn o gael ei cham-drin yn rhywiol gan amryw ddynion wedi effeithio arni'n seicolegol. Thema a fydd yn dod i'r amlwg yn rhai o'r nofelau eraill hefyd yw'r cysylltiad a wneir rhwng camdriniaeth rywiol a

---

¹²⁰ Caradog Prichard, op.cit., t.7

¹²¹ Ibid., t.38

¹²² Ibid., t.200

gwallgofrwydd, a'r pwyslais a roddir ar golli plentynod yn y munudau ysgytwol hynny.

Ni ellir anwybyddu'r darlun o grefydd chwaith, a'i effaith ar blant sydd i'w gweld yn *Un Nos Ola Leuad*. Rhyw grefydd ffug a welir yma; pwrpas mynychu'r capel neu'r eglwys yw cadw wyneb mewn cymdeithas. I'r adroddwr o blentyn sydd yn mynychu'r eglwys yn selog gyda'i fam, rhestr o eiriau diystyr sy'n cael eu darllen a'u pregethu a'u taflu yn 'ôl-ag-ymlaen' rhwng y bobl dduwiol yw crefydd. Nid oes neb yn esbonio realiti hanesion a gwirioneddau'r Beibl i'r bachgen yma, ac y mae'n rhannu â ni'r hyn y mae ef fel plentyn yn ei weld yng ngeiriau'r Person:

Eisio gwybod oedd Huw wedyn pam oedd Eglwyswrs yn mynd i'r eglwys Dydd Iau Dyrchafael, a finna'n deud wrtho fo: Wyddost ti ddim, Huw? Na wn i, medda Huw. Wel, am fod Iesu Grist wedi mynd i fyny i'r Nefoedd fel balŵn ar ddydd Iau ar ôl iddo Fo godi o-farw-fyw, siŵr iawn. Mae pobol dda i gyd yn mynd i godi o-farw-fyw, pawb sy'n y Fynwant, waeth pa mor drwm ydi'u cerrig bedda nhw, a mynd i fyny fel balŵns run fath â Iesu Grist. Ond i lawr i uffarn y byddan ni'n mynd, gei di weld, am ddwyn poteli pop Ann Jos.¹²³

Wrth i'r Person adrodd Gweddi'r Arglwydd, ac wrth i'r bachgen ailadrodd y geiriau, mae rhyw wirionedd yn ei daro. Nid yw'n gallu diolch am y 'bara beunyddiol', oherwydd does dim bara ganddo ef a'i fam. Yr hyn sy'n gwneud synnwyr iddo felly yw gofyn i Dduw o waelod ei galon am fara:

Ein Tad, medda fi, yr Hwn wyt yn y Nefoedd, dyro inni heddiw lond plât mawr o datws a chig yn pobdy, a llond desgil fawr o bwddin reis, a lot o fara brith a pob math o gacan gyrants a chacan jam, a lot o gaws, a ham a wya a myshirŵms i frecwast [...] canys eiddot Ti yw'r deyrnas a'r gallu a'r gogoniant yn oes oesoedd. Amen.¹²⁴

Mae dylanwad crefydd ar blentynod yn thema amlwg yng nghyfrol Mary Annes Payne

Rhodd Mam, a hynny'n dod i sylw cyn pasio'r clawr hyd yn oed. Fel yn y mwyafrif o

---

¹²³ Ibid., t.10

¹²⁴ Ibid., t.113

nofelau Cymraeg sydd yn sôn am blentyndod, mae'r 'Rhodd Mam' yn chwarae rhan amlwg iawn ym mywyd bore oes. Catecism, neu holwyddoreg Eglwys Bresbyteraidd Cymru o 1811 ymlaen oedd y Rhodd Mam gan John Parry, a byddai'n cael ei defnyddio yn yr Ysgolion Sul. Argraffwyd miloedd ar filoedd o gopïau ohoni, a dyma oedd un o'r llyfrau mwyaf cyfarwydd yn y Gymraeg yn ystod y bedwaredd ganrif ar bymtheg a dechrau'r ugeinfed ganrif.

O'i chymharu â'r nofelau a'i rhagflaenodd, gwelir trobwynt clir yn *Un Nos Ola Leuad* o ran sut ddarlun o blentyndod y portreadir ynddi. Darlun wedi'i ystumio, lle does dim sôn am y fam draddodiadol Gymreig, lle mae plentyndod wedi'i staenio â marwolaeth a gwallgofrwydd y rhai hynny sydd agosaf i'r Mab. I mi, mae'n nofel sy'n cau'r drws ar ysgrifennu am blentyndod diniwed:

Nofel am blentyndod, meddem ar y dechrau, ond efallai y byddai'n decach inni ei hystyried yn nofel am ddiwedd plentyndod a diwedd diniweidrwydd, oherwydd olrhain y camau a arweiniodd at yr adeg pan ddaeth y Bachgen yn ddyn a wneir ynddi.¹²⁵

Y Darlun o Blentyndod wedi *Un Nos Ola Leuad*

Mae'r oedi hwn cyn i awduron Cymraeg ddelio â phwnc plentyndod annaturiol o ddifrif unwaith eto yn awgrym o feddylfryd yr oes. Oes oedd hi rhwng y chwedegau a diwedd yr ugeinfed ganrif lle'r oedd llosgach, camdriniaeth rhywiol a chreulondeb tuag at blant yn bynciau tabŵ. O gwmpas yr 1960au, dechreuwyd gweld plentyndod fel cyfnod i ymbaratoi tuag at ddod yn oedolyn, a chyniga Isaac Gilman prif gymeriad y nofel Americanaidd *Harriet the Spy* gan Louise Fitzhugh (1964) fel ffigwr hanesyddol arwyddocaol yn llinell amser plant mewn llenyddiaeth o ganlyniad i'w :

---

¹²⁵ Bleddyn Owen Huws, op.cit., t.41

[...] quest for revenge, her disregard of acts of betrayal, her blatant disobedience, and, finally, her decision that lying is necessary [...] For Harriet, childhood is not a time of innocence.¹²⁶

Wrth edrych ar yr elfennau sy'n dod at ei gilydd i greu'r portread hwn o blentyndod dedwydd, diniwed, gwelir mai'r cartref a'r gymdeithas sy'n siapia'u plentyndod, ac sy'n gosod y patrwm ar ei gyfer. Rhaid felly ddod yn gyfarwydd â'r syniad o gymdeithaseg plentyndod:

Yn gyffredinol, mae cymdeithaseg yn ymwneud ag astudio a deall prosesau cymdeithasol a strwythurau cymdeithasol.¹²⁷

Datblygodd un o'r prif ysgolheigion ym maes 'seicoleg datblygiad', Urie Bronfenbrenner¹²⁸, y theori systemau ecolegol, lle adnabod bum system ecolegol sy'n dangos fel y mae datblygiad plentyn yn adlewyrchu dylanwad nifer o systemau amgylcheddol, sef y *microsystem*, *mesosystem*, *exosystem*, *macrosystem* a'r *chronosystem*. Er bod pob un o'r nofelau yn trafod nodweddion y bum system, teimlaf mai ar nodweddion y *microsystem* y pwysleisir yn bennaf, a chredaf y byddai'n werth ceisio deall y system hon yn well, a'i chadw mewn cof wrth fynd ati i ddadansoddi sut ddarlun cawn o blentyndod yn y nofelau.

Mae'r *microsystem* yn edrych ar y rhai hynny mae'r plentyn yn ymwneud â hwy'n bersonol, ac sy'n eu heffeithio'n uniongyrchol megis y teulu, ffrindiau, y capel neu'r eglwys, yr ysgol a'r ardal o'u cwmpas. Gellir gweld felly fod nifer o ffactorau yn dylanwadu ar ddatblygiad plentyn, a bod y gwahanol amgylcheddau y mae'n integreiddio â hwy yn siapia'i

---

¹²⁶ Isaac Gilman, art.cit.

¹²⁷ Nigel Thomas, 'Cymdeithaseg Plentyndod', yn Siân Wyn Siencyn (gol.), *Y Plentyn Bach: Cyflwyniad i Astudiaethau Plentyndod Cynnar* (Caerfyrddin, 2008), t.41

¹²⁸ Urie Bronfenbrenner, *The ecology of human development* (Harvard, 1979)

bersonoliaeth; ei deulu, ei ffrindiau, ei athrawon, ac unigolion o'r gymdeithas y mae'n ymwneud â hwy yn y capel neu'r eglwys.

Yn y mwyafrif o'r nofelau rwyf wedi eu hastudio, y capel neu'r eglwys sydd i weld yn cael y dylanwad mwyaf ffurfiannol ar y plant, naill ai'n uniongyrchol neu drwy berthynas 'crefyddol'. Yn gyntaf, felly, hoffwn edrych ar ddylanwad crefydd ar blant gan edrych ar sut mae bod yn rhan o gapel, eglwys neu, yn bennaf, yr Ysgol Sul yn effeithio ar syniadau, ymddygiad a meddylfryd plant nofelau Cymraeg yr ugeinfed ganrif.

Mae'n ddiddorol nodi yn y lle cyntaf mai nofelau wedi eu gosod ym mlynnyddoedd cyntaf y ganrif, a chyn hynny (nid wedi eu hysgrifennu yn y cyfnod hwn o reidrwydd) sydd wedi profi i fod mwyaf defnyddiol wrth edrych ar ddylanwad crefydd. Wedi'r cyfnod hyn, ceir sôn am bwysigrwydd y capel, yr eglwys a'r Ysgol Sul yn dod yn fwy a mwy prin. Yn ôl D. Denisil Morgan, yr oedd dau o bob pump o boblogaeth Cymru yn gysylltiedig ag eglwys neu gapel Cristnogol yn 1905, yn enwedig o ganlyniad i Ddiwygiad 1904 a 1905, ond serch hyn:

Erbyn troad y ganrif yr oedd ail genhedlaeth o blant yn dysgu ffeithiau, damcaniaethau a dadansoddiadau yn groes i ddysgeidiaeth yr Ysgol Sul.¹²⁹

Gwelir felly mai un o'r dylanwadau pennaf a gafodd yr Ysgol Sul ar blant Cymru, ac yn wir ar Gymru gyfan, oedd 'adfywio'r iaith Gymraeg a'i datblygu'.¹³⁰

Ond o ran bywyd pob dydd plant, yr oedd dysgeidiaeth yr Ysgol Sul yn cael rhywfaint o ddylanwad; yn bennaf o ran y syniad o 'dda a drwg'.

---

¹²⁹ D. Denisil Morgan, 'Diwygiad Crefyddol 1904-5', yn Geraint H. Jenkins (gol.), *Cof Cenedl XX* (Llandysul, 2005), 172-3

¹³⁰ G. Wynne Griffith, *Yr Ysgol Sul: Penodau ar hanes yr Ysgol Sul, yn bennaf ymhlith y Methodistiaid Calfaidd* (Caernarfon, 1936), t.171

Yn nofel Harri Williams, *Mam a Fi* (1983) gwelir eto dystiolaeth fod yr Ysgol Sul wedi chwarae rhan fawr yn diogelu'r iaith Gymraeg:

Be maen nhw yn ddysgu iti tua'r ysgol na? ¹³¹

Susnag [...] A dw i'n dechra dysgu sut i sgwennu Cymraeg yn y capal rŵan. Wedi dechra mynd i'r dosbarth sy gin Mistar Rees ar fora Sadwrn i baratoi at yr Arholiad Sirol.

Da iawn. Felna dysgi di. ¹³²

Portreadir 'Nain' yn y nofel hon fel dynes dduwiol iawn, bob amser yn dyfynnu o'r Beibl, yn ei ddarllen, ac yn annog Benjamin i dyfu'n 'hogyn da'. A dyma'n union bwyslais yr Ysgol Sul hefyd; bod yn dda er mwyn cael mynd i'r nefoedd. Trosglwyddir y syniad hwn mewn modd diseremoni, wrth i ni ddarllen:

Benji'n hogyn drwg yn ysgol Sul, medda Misus Wilias.
'Ddim yn lecio nefoedd, Misus Wilias [...] Oer yn nefoedd, Misus Wilias. Eira'n dŵad o 'no. Cynnas yn uffarn. Tân yn fanno. Well gan Benji fynd i uffarn. Er mwyn bod yn gynnas.'
'Hogyn drwg!' medda Misus Wilias. 'Deud y fath betha!'
Rhoi slap i Benji ar i ben-glin. Benji'n crio. ¹³³

Mae'r ofn sy'n gysylltiedig â'r syniad o da = nefoedd, drwg = uffern, yn rhedeg fel llinyn arian drwy'r holl nofel, gyda Benji'n ceisio esbonio'i weithredoedd ei hun a gweithredoedd pobl eraill yn nhermau nefoedd ac uffern, ac ymwybyddiaeth gref o bechod.

O leia roedd gen i ffliwt i ddangos i Mam [...] A mi fydda Mam yn siŵr o fadda imi. Un felna ydi hi. Fel ma'n siŵr y bydd Duw'n madda hefyd. Fedar Duw ddim bod yn waeth na Mam, na fedar? A dyna ddaru ni ddysgu Sul dwaetha: Ydyw Duw yn maddeu pechod? Ydyw. A oes modd i ni fyw yn hapus heb gael maddeu ein pechod? Nac oes. ¹³⁴

---

¹³¹ Harri Williams, *Mam a Fi* (Llandysul, 1983), t.69

¹³² Ibid., t.69

¹³³ Ibid., tt.16-17

¹³⁴ Ibid., t.54

Gellir dadlau ar adegau fod yr ymwybyddiaeth hon o bechod a barn a phresenoldeb Duw yn achosi rhyw fath o baranoia yn Benjamin, er gwaetha'i syniadau gwyrddroedig ohonynt.

‘Ond rŵan! Yn ôl at y Rhodd Mam: *I ba le yr â plant drwg ar ôl marw?*’

‘*I uffern*’

‘*Pa fath le ydyw uffern?*’

‘*Llyn yn llosgi o dân a brwmstan* - Ew! Wyt ti isio myn i uffarn, Nain?’

‘Nachdw i wir!’

[...] Nid breuddwydio am y nefoedd ddaru mi'r noson honno, ond am y llyn yn llosgi o dân a brwmstan, a deffro'n chwys i gyd.¹³⁵

Er bod dysgeidiaeth y capel yn ddylanwad ar isymwybod Benji ac yn dylanwadu ar ei weithredoedd, mai'r hyn sydd i'w weld yma yw crefydd wag sydd ganddo yma mewn gwirionedd. Ffasâd crefydd yw'r dylanwad mwyaf;

Ella bod mynd i'r seiat a dysgu adnoda'n help inni gael mynd i'r nefoedd, er inni fod yn blant drwg weithia [...]Dw i'n dallt dim, ond dw i'n lecio clywad sŵn y geiria mawr yna.¹³⁶

Gellir dadlau felly mai prif ddylanwad mynychu'r Capel a'r Ysgol Sul i Benjamin ydy'r ymwybyddiaeth o bechod sy'n tyfu gyda phob cyfarfod, a'r ofn real iawn yma sy'n codi o hynny. A chanlyniad yr ymwybyddiaeth a'r ofn, ydy peri i Benjamin fod yn fachgen da; peri iddo ystyried yr hyn y mae'n bwriadu ei wneud a phwysu a mesur a yw ei weithredoedd yn sylfaenol *dda* neu *ddrwg*.

Yr un portread o ddylanwad crefydd a welir yn y rhan helaeth o nofelau'r cyfnod hwn yn dilyn cyhoeddi *Un Nos Ola Leuad*; cyfnod lle'r oedd effeithiau Diwygiad mawr 1904-1905 yn dal yn bresennol, ond ddim mor gryf; dyna, fe dybiaf, ydyw'r rheswm mai'r neiniau a'r teidiau yw'r cymeriadau duwiol ym mywyd plant y nofelau, ac nid y rhieni na hwy eu hunain

---

¹³⁵ Ibid., t.49

¹³⁶ Ibid., t.102

gymaint. Er enghraifft, Nain heb os ag oni bai ydyw gwarchodwraig ysbrydol os mynnwch, Benjamin yn *Mam a Fi*, er bod ei fam hefyd yn ddynes dduwiol.

Tebyg iawn ydy profiad Joni o fynychu'r Capel a'r Ysgol Sul yn *Gwared y Gwirion* (1966) â rhai Benjamin. Ceir pennod gyfan yn trafod penderfyniad brawd Joni i beidio â mynd i'r Ysgol Sul, â phenderfyniad anos Joni i gydymffurfio ag ef. Unwaith eto, mae teimlad o ofn gwirioneddol yn amlwg:

Llid y Nefoedd oedd enw'r Person ar beth fasa'n digwydd i hogia drwg oedd wedi pechu'n ofnadwy. A Duw oedd piau Llid y Nefoedd.¹³⁷
“Ydan ni'n hogia drwg am ista yn fan hyn ar bnawn Sul yn lle bod yn Rysgol Sul?”[...] “Be ddigwyddith i ni?”[...] “Ia, ond beth ddigwyddith i ni yn diwadd? Fyddwn ni'n mynd i Uffarn ar yn penna fath â Sedi Tŷ Mawr sy'n chwara-hefo'r-hogia?”¹³⁸

Eto, yn *Y Llyffant a Glaw Tyfiant*, daw dysgeidiaeth yr Ysgol Sul a'r Eglwys i'r cof mewn materion o dda a drwg, o nefoedd ac uffern, ac o bechod.

O fynd yn ôl at *microsystem* Bronfenbrenner, mae gan y rhai hynny sydd agosaf at y plentyn effaith mawr ar ei fywyd a'i ddatblygiad. Gwelir felly fod rhieni yn cael effaith ar y plentyn, ac mewn achlusuron lle dim ond un rhaint sydd yn bresennol, yn gyffredinol, gwelir effaith yr un rhiant hynny gymaint cliriach ar y plentyn, ac edrychaf ar y nofelau *Mam a Fi* yn awr i weld dylanwad un rhiant ar y mab.

Cymeriad gwahanol iawn i Deian sy'n cael ei gyflwyno i ni yn y nofelau hynny sy'n dod i'r amlwg gyda chyhoeddi *Un Nos Ola Leuad*, sef y bachgen sydd â pherthynas glòs iawn gyda'i

---

¹³⁷ R. Gerallt Jones, *Gwared y Gwirion* (Abercynon, 1966), t.121

¹³⁸ Ibid., tt.129-30

fam. Un o nodweddion y tad mewn ffuglen yn y cyfnod hwn oedd ei absenoldeb; un ai oherwydd marwolaeth, neu gyfnod yn ymladd yn y rhyfel/ ar y môr, neu i ffwrdd wrth ei waith. Does ryfedd, felly, fod nifer o blant mewn sefyllfa o'r fath yn mynnu sylw di-bendraw oddi wrth yr unig riant sydd yn bresennol. Gwelir yr un math o berthynas hefyd mewn teuluoedd sydd â thad gormesol neu dreisiol tuag at y fam a/neu'r plant. Ond nid yw'r berthynas hon rhwng mam a phlentyn bob amser mor ddiniwed.

Sonia nifer o awduron a dramodwyr¹³⁹ am y math yma o berthynas mewn llenyddiaeth mor bell yn ôl â chyfnod Shakespeare. Yn ôl Peter Coveney:

It is not easy to define the precise relationship between psychoanalysis and modern literature; but there can be no doubt that Freud's theories concerning human personality and motive, and especially his emphasis on the importance of the child's consciousness in the formation of adult personality, created an intellectual climate within which many authors have, if not always consciously, developed.¹⁴⁰

Yn aml mae mamau yn cael eu hannog i wrthsefyll yr ysfa i faldodi eu meibion ifanc rhag ofn i hynny arwain atynt yn colli ymdeimlad o'u gwrywdod.

Yn nofel Harri Williams, *Mam a Fi*, a gyhoeddwyd yn 1983, fe redodd tad Benjamin i ffwrdd i'r môr cyn cael ei lladd yno hefyd, felly dyma'r tad absennol a oedd mor ganolog i *Un Nos Ola Leuad* yn ymddangos eto. Megir Benjamin gan ei fam a'i nain, ac o ganlyniad mae ganddynt berthynas hynod o agos. Cawn weld y byd o bersectif Benji yn y bennod gyntaf, sef Benji bach yn fabi tan yn bedair blwydd oedd. Yn ddigon naturiol, canolbwynt bywyd

---

¹³⁹ Am rai gweithiau sy'n delio â'r Cymhlethdod Oedipws, gweler William Shakespeare, *Hamlet*, D. H. Lawrence *Sons and Lovers* (1913), Eugene O'Neill, *Long Day's Journey Into the Night* (1956), a Robert Bloch, *Psycho* (1959). Gweler hefyd drafodaeth Emyr Llewelyn 'Oedipus a Jini Bach Pen Cae: "Un Nos Ola Leuad"' yn *Golwg*, Cyfrol 4 Rhif 10 (1991), t.13.

¹⁴⁰ Peter Coveney, op.cit., t.xiii

Benji yn y blynyddoedd cynnar hyn yw ‘Mami’; hi sy’n ei fwydo, ei gysuro a’i fagu. Gwêl

Benji ei fam fel ffigwr i’w addoli bron iawn:

Mami ddel [...] Gwên neis [...] Mami’n Mami da [...] Mami cynnas. Neis! [...] Saff efo
Mami [...] Neis rhoi pen ar flows Mami [...] Mami’n rhoi cusan i Benji [...] Ceg Benji ar geg
Mami. Neis! Mami neis. Mami ffeind. Mami dda.¹⁴¹

Gellir dadlau fod awgrym o’r cymhlethdod Oedipws yn codi’i ben yn y berthynas rhwng

Benji a’i fam, ond eto prin yw’r dystiolaeth, ac mae’n anodd dirnad os mai jest ymateb

naturiol mab i’w fam ydyw. Fe welwn yn y cyfnod rhwng bod yn fabi a bod yn bedair oed

fod Benji yn cysylltu rhyw, a’r organau rhywiol gyda’i fam, er enghraifft:

Gweld llunia wrth gysgu. Yn y nos. Benji’n gi bach. Yn sugno. O dan Mami. Mami’n
llyfu Benji. Benji’n sugno. Bwyd cynnas. Neis!¹⁴²

Ew! Dyna brofiad oedd hwnnw: gweld yr hen darw mawr yn codi ar gefn y fuwch druan, a
rhyw deimlad rhyfedd tua gwaelod fy mol i wrth weld be ddigwyddodd [...] Roeddwn i’n
dechra dallt. Mi edrychais i wynab Mam. Hitha’n gafael yn dynn yna i. Mi edrychis i lawr
ar i blows hi, a fedrwn i ddim peidio â rhoi fy llaw arno.¹⁴³

Erbyn dechrau’r cyfnod o dan sylw felly, yr oedd y mater o greulondeb tuag at blant wedi

dechrau ennyn sylw. Serch hyn, yr oedd trais a chreulondeb tuag at blant yn fater preifat

iawn, fel y dywed Alyson Brown a David Barrett:

Children have been and continue to be perceived as conceptually integral to Western notions
of the family [...] The avoidance of some issues regarding children has been particularly
evident when violence and/or sex and sexuality, long-standing taboo subjects, have been
involved[...] ¹⁴⁴

---

¹⁴¹ Harri Williams, op.cit., tt.7-9

¹⁴² Ibid., t.9

¹⁴³ Ibid., tt.45-6

¹⁴⁴ Alyson Brown & David Barrett, *Knowledge of Evil: Child Prostitution and Sexual Abuse in Twentieth Century England* (Cullompton, 2002), tt.1-2

Gwelir bod sawl nofel Gymraeg yn y cyfnod hwn yn delio â'r materion yma o drais corfforol a rhywiol yn erbyn plant, cymaint nes i un adolygwraig nodi mai 'Peth braf am dro yw cael hanes plentyndod merch fach nad oes ynddo awgrym o gamymddwyn rhywiol'¹⁴⁵. Ond dylid nodi nad yw'r pwnc yn cael sylw o fewn nofelau tan ail hanner yr ugeinfed ganrif, ac yn enwedig o'r 1980au ymlaen, a gellir dadlau fod hyn oherwydd y sylw a roddwyd i wahanol sgandalau yn ymwneud â cham-drin plant yn y cyfnod hwnnw, megis y gamdriniaeth rywiol o blant mewn meithrinfeydd yn America a'r Cleveland Child Abuse Scandal. Mewn cydestun Cymreig, er na chyhoeddwyd *Lost in Care - The Waterhouse Report* tan 2000, sef yr adroddiad a luniwyd yn dilyn yr ymchwiliad i mewn i'r cyhuddiadau fod camdriniaeth gorfforol a rhywiol yn erbyn plant yn digwydd mewn cartrefi preswyl yng Ngwynedd a Chlwyd rhwng 1974 ac 1990, yr oedd nifer o'r cyhuddiadau yn hysbys i'r cyhoedd yn ystod yr 1970au hwyr a'r 1980au o ganlyniad i adroddiadau yn y wasg Gymreig a Phrydeinig. Ac wrth gwrs nid yw'r pwnc o gam-drin plant byth yn bell o dudalennau blaen y papurau na'n sgriniau teledu hyd heddiw.

Er nad oes dim ond llond dwrn o nofelau yn canolbwyntio'n uniongyrchol ar drais yn erbyn plant, mae nifer fawr yn crybwyll rhyw fath o gam-drin, a hynny'n aml mewn modd sy'n adlewyrchu safbwynt cymdeithas y gwahanol gyfnodau; anwybyddu neu guddio'r cam-drin oherwydd pwysigrwydd cadw delwedd barchus.

Wrth edrych ar y nofelau hynny sy'n ymdrin â chamdriniaeth rywiol o blant, gellir nodi fod dau fath o reibiwr amlwg yn ymddangos dro ar ôl tro, a'r ddau ohonynt yn rhan o *microsystem* y plentyn, ac felly'n dueddol a gael effaith sylweddol ar ffurfiant y plentyn. Y

---

¹⁴⁵ Llinos Dafis, 'Codi Cwestiynau Anghysurus: Adolygiad o O Ran', *Taliesin*, 135 (2008), 130

rheibwyr sy'n ymddangos amlaf mewn nofealu Cymraeg o'r cyfnod hwn wedi cyhoeddi *Un Nos Ola Leuad* yw'r unigolyn â phŵer mewn cymdeithas - yr ysgolfeistr gan amlaf - neu aelod o deulu'r dioddefwyr eu hunain. Edrychaf yn awr ar y darlun o gamrdin plant a geir yn *Y Llyffant* (1988), *Blind Dê* (1989), *Glaw Tyfiant* (1990), *Siabwcho* (2002) a *Rara Avis* (2005).

Nid oedd cymdeithas wir yn fodlon cydnabod bod y broblem yn bod heb sôn am drafod y peth a chymryd camau i'w datrys tan o gwmpas yr 1980au, fel yr esbonia Jonathan Willows;

For several reasons, it has been difficult to establish a straightforward figure for the number of people that have suffered sexual abuse as children. Thirty years ago this was partly because society at large had not recognised nor accepted that sexual abuse was occurring on the scale that researchers were beginning to report.¹⁴⁶

Yn y nofel hunangofiannol *Y Llyffant*, cawn glywed am brofiad Esther, a chawn weld ei phlentyndod yn cael ei gipio oddi wrthi mewn ychydig funudau.

'Odi chi wedi cael eich iwnifform eto, Esther?'

Mae Mr. Rees wedi gadael y ddesg ac yn sefyll o flaen y stôf [...]

Mae golwg freuddwydiol wedi dod i lygaid Mr. Rees.

[...] 'Rwy'n hoff iawn o ferched bach â phlethau [...] Ac mi fydd y gym dress dair modfedd yn uwch na'ch penliniau chi, wedoch chi?' [...] 'Penliniwech i fi gael gweld.'

Sgwlyn od yw Mr. Rees [...] Mae'i ddwylo fe ar 'y mhenliniau i [...] Rwy'n ceisio codi [...]

Ond dyw Mr. Rees ddim yn 'nghlywed i. Mae'i ddwylo o dan 'yn ffroc i, yn troi'r hem lan

[...] Rwy'n codi. 'Rhaid i fi fynd, nawr [...]' [...] 'O'r gorau, Esther [...] ie [...] gwell i chi fynd

[...] Mae'n 'y ngwasgu i ato. 'Dewch nôl rywbryd, y tymor nesa, Esther, pan fyddwch chi yn y Cownti Sgwyl ac wedi dechrau magu pwsî fach [...]'.

Wn i ddim sut y gwyr e am y cathod bach ym Mwlchcerdinen. Ond fyddwn i ddim yn cynnig unrhyw gath fach i hwn, ddim hyd yn oed gath fach Mis Mai. Mi fyddai'n well genni weld 'i boddi hi, cyn iddi agor 'i llygaid.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Jonathan Willows, *Moving On After Childhood Sexual Abuse: Understanding the Effects and Preparing for Therapy* (East Sussex, 2009), t.17

¹⁴⁷ Ray Evans, *Hunangofiant: Y Llyffant* (Llandysul, 1986), tt.127-9

Yr hyn sydd yn ddiddorol ei nodi yw tra bod Esther yn cael ei cham-drin gan Mr. Rees, nid yw'n canolbwyntio ar y weithred aflan, ond yn hytrach yn ceisio anwybyddu'r peth, a hynny yn y ffordd arferol i blentyn: canolbwyntio ar rywbeth cyfarwydd, sydd yn gysylltiedig â chysur mewn rhyw fodd. I Esther, meddwl am flodau y mae hi - yn wir mae ei diddordeb mewn natur a'i pherthynas â blodau wedi bod yn amlwg iawn drwy'r nofel;

Gyferbyn â'r stafell, yr ochor draw i iard y merched, mae daear fyw. Yma mae menyg Mair yn tyfu. Blodau talsyth, nobl ydyn nhw [...] ¹⁴⁸

Ond yna cawn Esther yn defnyddio'r hyn a wêl ar yr iard i esbonio'r hyn sydd yn digwydd iddi, a hynny mewn modd llawer mwy effeithiol nag unrhyw gyffes raffig; mae'n defnyddio disgrifiad o un o ryfeddodau byd natur, sef cachgi bwm yn peillio blodyn, gan droi'r weithred naturiol ar ei phen er mwyn esbonio fel mae Mr. Rees yn camddefnyddio rhywbeth mor naturiol â rhyw;

Mae cachgi bwm yn un ohonyn nhw, yn busnesa ac yn bwnglera ac yn ffwandro. O'r diwedd, mae'n hedfan bant, gan adael y planhigyn yn siglo'n ôl a blaen, yn ddiymadferth. Rwy'n siŵr bod y blodyn wedi'i sigo'n gas. ¹⁴⁹

Ac wedi'r foment hon, wedi i Esther gael ei sigo mor gas, mae'r byd o'i chwmpas yn colli'i liw; y pethau oedd fwyaf prydferth iddi gynt, ac yn gymaint o gysur iddi, yn awr yn salw. Yn y foment hon mae ei phlentyndod wedi ei gadael am byth;

O edrych yn glos arnyn nhw, hen flodau digon salw ydyn nhw, ac mae Coesau Brain yn llawer rheitiach enw arnyn nhw. Mae rhywbeth fflas yng ngwên y llygaid Ebrill hefyd, ac rwy'n anelu cic atyn nhw. ¹⁵⁰

Yr un math o sefyllfa a geir yn *Blind Dê* Jane Edwards, ond ceir ymdeimlad nad yw'r digwyddiadau yma yn cario'r un difrifwch â'r hyn a geir yn *Y Llyffant*. Yn y bennod 'Llechan Drws Nain', cawn gwrdd â 'dyn laundry Llwyn Cannu'; dyn sydd o'r dechrau un yn

---

¹⁴⁸ Ibid., t.129

¹⁴⁹ Ibid., t.129

¹⁵⁰ Ibid., t.130

cael ei bortreadu fel dyn ffaidd, dyn sy'n perswadio Nans i'w helpu gyda chyfarwyddiadau i wahanol gartrefi drwy fynd yn y fan gydag ef. Ceisia'i hymlacio, cyn dechrau ymddwyn yn amheus,

'Yli, del, relax, 'na i ddim byd i chdi.' A rhoi'i law drom ar 'y nghlun i i 'nghysuro.
Finna'n cilio mhellach i 'nghragen wrth sylweddoli mai dyma'r tir peryglus go iawn.
Ac yn gweld fy hun mewn pob matha o drybini cyn diwedd dydd.¹⁵¹

Er iddi sylweddoli hyn, a chael y cyfle i adael ymhen dim, ynghyd â rhyw hanner rhybudd wrth Freda-Ann, nid yw'n medru gadael. Cawn weld mai mynd o ddrwg i waeth fu hanes Nans,

Do'n i ddim yn lecio'r tinc yn 'i lais o na'r golwg yn 'i lygad.¹⁵²

A chyn pen dim daw'r digwyddiad disgwylidig;

'Be am i ni drïo hyn 'ta?' A dechra llyfu'r clais hefo'i dafod, nes 'mod i'n teimlo fy hun yn meddalu drosta i wrth i'w dafod lithro dros f'amrannau i lawr 'y nghlust a heibio 'ngwefusa [...] Fasa popeth yn iawn tasa fo wedi bodloni ar hynny, ond na, roedd rhaid iddo fo gal gadal 'i sêd a dŵad i bwyso ar 'y mhen i.

'Well i chi beidio,' medda fi, o'r golwg yn 'i oforol o, 'dw i'n mygu.'
Doedd ynta fawr gwell, yn ymladd am 'i wynt fel megin [...] dyma fo'n rhoi rhyw floedd iasoer wrth i'w gorff o festyn a mynd i'w gilydd fel llyngyran ddaear.¹⁵³

Ond nid dyma unig brofiad Nans o gael ei cham-drin yn rhywiol, yn hwyrach yn y nofel yn y bennod 'Ar Goll', digwydda rhywbeth tebyg eto, ond gyda phlismon y tro hwn. Yn debyg i brofiad Esther yn *Y Llyffant* delia Nans â'r ail ymosodiad drwy geisio'i anwybyddu. Unwaith eto, mynd gyda'r plismon i ddangos y ffordd iddo a wna Nans, ond cyn pen dim yr un yw'r stori:

A dyna fo'n llithro i'r cefn ata i a dim ond gwyn 'i llgada fo i'w gweld yn y gwyll.
Roeddwn i'n methu gwybod be oedd o'i isio am funud, a fynta'n sarjant. Ond pan glywis i'i wynt o'n dechra cyflymu mi wyddwn i'n iawn be oedd yn bod.

'Peidiwch,' medda fi wrth iddo fo wasgu 'ngarddyna i i 'mhwyso fi'n ôl.

---

¹⁵¹ Jane Edwards, *Blind Dêl* (Argraffiad Print Bras: Llandysul, 1989), t.51

¹⁵² Ibid., t.58

¹⁵³ Ibid., t.59

‘Paid ti â deud wrtha i be i neud,’ medda fo, a gafal yn fy jymper, yr un Magenta hefo’r cable lawr ’i chanol ’nes ’i gweu i mi fy hun. ‘A phaid â smalio dy fod ti’n ddiniwad. Welis i neb rioed mor handi’n neidio i’r car. Hudo dynion ac yna’u troi nhw lawr. Dw i’n nabod dy deip di, meiledi.’ Nes gneud i mi feddwl ’i fod o’n gwbod am yr hyn ddigwyddodd yn y fan dy Llwyn Cannu [...] Roeddwn i’n dechra meddwl nad oedd petha fel hyn yn digwydd i genod erill.¹⁵⁴

Yr un yw ymdeimlad pob un o’r merched sy’n cael eu cam-drin; ‘gofyn pam fi?’ cyn ceisio dirnad a yw ymddygiad o’r fath yn normal ac yn rhywbeth y mae’n rhaid i bob merch ei brofi.

Yn *Blind Dêl* (1989), gwelwn Nans yn cael hanner rhybudd llipa oddi wrth gymdoges, Freda Ann. Yn amlwg, yr oedd Freda Ann yn gwybod sut fath o ddyn oedd y dyn laundry (nid yw’n amlwg os mai profiad personol oedd achos hynny ai peidio) gan iddi ddweud:

Taswn i chdi mi faswn i’n ’i heglu hi am adra. Ddim dillad ’di’r unig betha sy’n cal ’u gwynnu gin y cenna.¹⁵⁵

Ond, yn wahanol i’r hyn y byddem yn siŵr o’i weld heddiw, nid oedd ymdrech bellach i ddiogelu’r ferch:

Yna newidiodd ’i thôn yn llwyr i ofyn faswn i cystal â chwilio am barsal iddi hi yng nghefn y fan.¹⁵⁶

Yn yr ail ddigwyddiad, cael ei hannog i fynd i ddangos y ffordd i’r plismon a gaiff Nans a hynny ddim ond oherwydd bod ganddo ‘[d]air streipan’ a bod hynny o bosib yn ei wneud yn sarjant. Yn wir, mae awgrym fod Mrs Clayton ei hun â’i phryd ar gael cyfathrach rywiol, gan i ni glywed meddyliau Nans yn dweud amdani:

---

¹⁵⁴ Ibid., tt.91-2

¹⁵⁵ Ibid., t.56

¹⁵⁶ Ibid., t.56

A dyna Mrs Clayton yn trio gneud golwg sexy arni'i hun, a deud biti na fasa hi'n fengach neu fasa hi'n cynnig mynd.¹⁵⁷

Wedi i Nans gyrraedd yn ôl o'i thrip gyda'r plismon, mae'n amlwg fod y menywod yn gwybod yn iawn beth sydd wedi digwydd:

Drychwch, ma hanner 'i rolyrs hi wedi dŵad yn rhydd o'i gwallt. Neith dŵr budur ddim i ddiffodd tân.¹⁵⁸

Ac wedi'r cyhuddiad hwn, crisielir barn oedolion ardal wledig fel hon am statws dynion a merched, a hawl dynion dros ferched ym meddyliau Nans:

'Oes 'na rwbath fedra i neud?' medda fi i guddio 'nghwilydd, yn gwbod fasan nhw byth yn 'y nghoelio fi, am mai genod sy'n hudo dynion bob tro.¹⁵⁹

Ymateb gwahanol a geir gan gymdeithas yn nofel Bernard Evans *Glaw Tyfiant* serch hynny.

Clywn am hanes Gwen a'r athro, Dafis:

Daliai Dafis i esitedd ar y fainc flaen ac fe safai Gwen yn union o'i flaen. Ni allent weld ei hwyneb hithau, ond roedd gwên o orfoledd ar wyneb yr athro. Pwysodd y ferch ifanc yn nes ato a gosododd ei llaw ar ei foch a dechrau'i hanwesu'n dyner. Roedd yr hapusrwydd yn disgleirio dros wyneb Dafis ac yna'n araf, araf, cododd ei ddwylo oddi ar ei benliniau a'u gosod ar goesau'r ferch. Diflannodd y dwylo dan odrau'r sgert lawes wrth iddynt ddringo i fynyr coesau. Ymddangosodd dannedd yr athro wrth i'r wên ar ei wyneb ledi. Agorodd ei geg a daeth blaen ei dafod i'r golwg gan wibio 'nôl a blaen fel tafod sarff.¹⁶⁰

Digon dryslyd yw ymateb Gwen yn y fan hon gan iddi bwysu at Dafis a gosod ei llaw ar ei foch 'a dechrau'i hanwesu'n dyner'. Ydi Gwen yn rhyw fath o *femme fatale*, neu ydi hi wedi bod trwy brofiad tebyg cyn hyn ac wedi dysgu mai'r ffordd gorau i ddelio â'r hyn sydd am

---

¹⁵⁷ Ibid., t.90

¹⁵⁸ Ibid., t.94

¹⁵⁹ Ibid., t.94

¹⁶⁰ Bernard Evans, *Glaw Tyfiant* (Capel Garmon, 1990), t.47-8

ddigwydd yw trin y peth fel petai'n rhywbeth derbyniol? Wrth gwrs nid oes amheuaeth fod yr athro yn cymryd mantais ar y ferch ifanc a chadarnheir hyn yn ddiweddarach yn y nofel gydag ymateb mam y prif gymeriad:

'Bydd rhaid iddo fe fynd,' meddai'i fam. 'Fydd dim dewis ganddo – mi wnaiff y mamu'n siŵr o hynny.' [...] Gadawodd Mr Dafis yn syth ar ôl y Nadolig [...] Dywedai rhai o'r plant mai wedi gorfod gadael yr oedd Dafis. Credai eraill ei fod wedi mynd i ymuno â'r fyddin er mwyn ymladd yn erbyn Hitler – y dyn oedd wedi'i feddiannu gan yr Ysbryd Drwg. Chwarddai Myrddin wrth glywed yr holl ddyfalu; roedd ef ac Emyr yn gwybod fod yna reswm arall dros golli Mr Dafis.¹⁶¹

Ond efallai mai'r nofel sy'n trafod trais rhywiol yn erbyn plant yn y ffordd fwyaf gonest yw nofel gignoeth Marged Lloyd Jones â'r teitl sy'n siarad cyfrolau, *Siabwcho*. Gair tafodieithol sir Aberteifi yw'r gair 'siabwcho', sy'n golygu i gusanu'n flêr ac yn ormesol. Nid cipolwg a geir yma, ond darlun cyflawn yn ei holl onestrwydd afiach, o sut y cafodd bywyd Jini John ei fowldio gan gamdriniaeth; nid yn unig gan Mistir yr ysgol, ond hefyd gan ei thad, neu 'Dyta'. Estyniad a datblygiad sydd yma, hyd y gwelaf i, o'r themâu y cyfeiriwyd atynt yn *Un Nos Ola Leuad*; ni ellir gwadu'i dylanwad ar y nofel. Mae rhywun yn cael yr ymdeimlad fod yr holl nofel yn deyrnged i *Un Nos Ola Leuad*; gyda phrif gymeriad *Siabwcho* yn cymryd yr un enw â *femme fatale Un Nos Ola Leuad*, Jini Bach Pen Cae. Wrth gwrs, er iddynt rannu'r un enw a rhannu mewn dioddefaint, nid *femme fatale* 'mo Jini John, ond yn hytrach merch ifanc sy'n ysglyfaeth i ddynion yr ardal.

Cawn gwrdd â theulu Llety'r Wennol yn y bennod gyntaf, ac o glywed yr enw 'Dyta' am y tro cyntaf daw i'r amlwg y math o greadur gormesol ydyw:

Ond ro'dd gan fy mam enw pert, enw pert iawn. Myfanwy.

Ffan fyddai Dyta'n ei galw, yr un enw â gast ddefaid, ac ro'dd e'n disgwyl yr un ufudd-dod oddi wrthi ag o'dd y bugail yn ei ddisgwyl oddi wrth ei gi. Pan fyddai mewn

---

¹⁶¹ Ibid., tt.51-2

hwyliau drwg byddai'n ei galw yn Miss Myfanwy, a rhyw sbeng atgas yn ei lais. Dyn orio g oedd Dyta. Weithiau byddai'n fy nghofleidio'n gynhyrfus, a thro arall byddai'n fy ngwthio o'r neilltu, ac yn gweiddi a bytheirio. Ond Mamo fyddai'n ei chael hi weithaf. Y cof cyntaf sy gen i, a hynny cyn fy mod i'n dair oed, yw cof am Dyta'n sgyrnigo a rhwgi, a Mamo'n llefen yn dawel, gan guddio'i hwyneb yn ei brat.¹⁶²

Yn yr un bennod agoriadol trawsnewidir Dyta o fod yn ddyn cas, mewn hwyliau drwg i fod yn ddyn afiach:

[...] ond byddai Dyta'n fy ngwasgu'n dynn ato, llawer rhy dynn, a rhoi'i law fawr galed o dan fy nillad, a goglais fy mhen-ôl a'm cwew nes 'mod i'n gweiddi 'da'r boen. Byddai wedyn yn fy ngollwng yn ddiseremoni a dweud, 'cer o 'ngolwg i, y diawl bach'.¹⁶³

O hyn nes bod Jini John yn ddeuddeg oed, ceir tri achlysur gwahanol ble'i cam-drinnir hi'n rhywiol: dau gan Dyto ac un gan y 'Mistir'; tri achlysur sy'n creithio Jini John ac yn trawsnewid ei barn am ddynion am weddill ei hoes, fel sy'n cael ei nodi yn y bennod ragarweiniol ac yn nilyniant y nofel, *Rhoces Fowr*.

Ymateb y fam i'r ymosodiad cyntaf yw erfyn ar Jini i gadw'n dawel er mwyn, yn fy nhyb i, 'gadw wyneb' a pheidio â dod â mwy o embaras ar y teulu. Ond does dim angen poeni am hynny oherwydd ymateb Jini yw:

Do'dd dim angen iddi ofyn i mi beidio â gwneud. R'odd gormod o gywilydd arna'i i sôn am y peth wrth undyn byw[...] Es lawr at yr afon, tynnu fy sane a'm sgidie, golchi 'nhraed yn y dŵr, a defnyddio macyn i wlychu fy ngwddf â'r dŵr oer. Roeddwn i'n teimlo'n dost drosof i gyd. Teimlwn fel cyfogi, ond allwn i ddim; ro'dd y cyfog yn dal yn lwmp yn fy stumog. Golchais fy mhart isa'n lân.¹⁶⁴

Yn syth, mae goblygiadau'r trais yn cael eu gweld yn Jini, a'i phlentyndod wedi'i staenio â phrofiad na ddylai dynes mo'i brofi, heb sôn am ferch fach. O hyn ymlaen, newidir ei pherthynas â'i thad, yn ogystal â bechgyn a dynion eraill; o hyn ymlaen anifeiliaid yw pob un iddi. Gwna'r cysylltiad â'r 'siabwcho' a ddigwyddodd iddi hithau gyda'r 'bwmpo' a'r llefen

¹⁶² Marged Lloyd Jones, *Siabwcho* (Llandysul, 2002), tt.1-2

¹⁶³ Ibid., t.5

¹⁶⁴ Ibid., tt.81-2

a ddeuai o ystafell wely ei rhieni gyda'r nos, gan sylweddoli rhywbeth na ddylai merch fach fyth gael ei gorfodi i'w sylweddoli:

Doeddwn i ddim yn deall ystyr y cyfan ddwedodd hi, ond yn deall digon hefyd - deall nad oedd Dyta yn ddyn i'w drysto gydag unrhyw blentyn na menyw.¹⁶⁵

Ni ddaw'r ymosodiad nesaf, o eiddo'i Mistir, fel sioc oherwydd cawn glywed yn hanesion

Jini o'r ysgol:

Yng nghefn y dosbarth eisteddai tair o'r 'merched mowr' – merched yn tynnu at y pedair ar ddeg oed, ac yn barod i adael yr ysgol. Byddai Mistir wrth ei fodd gyda'r merched hyn, byddai wastad yn eu canmol, a byddai'n rhoi 'i ddwylo dan eu dillad, chware â'u penlinie a swmpo'u bronne [...] Na, dyn i gadw 'mhell oddi wrtho o'dd Mistir [...]¹⁶⁶

ac eto'n nes ymlaen:

R'odd e'n dala i gosi peneglinie merched, ac un diwrnod fe ges i'r driniaeth, swmpo gwyllt. Fe ges i ddolur, mi roes i wawch sydyn; edrychodd pawb arna i, ac medde fe dan ei anadl, 'You must learn to control yourself, child. Never do that again.'
Fe o'dd angen 'control', nid y fi, y ffycin ffwl.¹⁶⁷

Os na fu hyn yn ddigon o brofiad i Jini o ystyried ymosodiad ei thad, wrth baratoi ar gyfer y

'Scholarship' mewn gwersi arbennig gan y Mistir cawn gofnod o'r ail ymosodiad:

'Jini, wyt ti'n lodes fach bert. Wyt ti'n fodlon rhoi cusan i Mistir?'

Os o'n i'n chwysu'n oer o'r blân, ro'n i'n chwysu rhew erbyn hyn [...] A dyma fe'n cydio amdana i'n dynn, a'm hwpio yn erbyn y wal - agor bwtwme fy siwmpwr; na, nid eu hagor ond eu rhwygo'n ddiamynedd, ac yn fy nghusanu fel dyn o'i go [...] Ond ro'dd gwaeth i ddod. Dyma fe'n cael gafel yn lastig fy mlwmers, a'i rwygo'n agored nes ei fod yn disgyn lawr am fy nhraed i. Roeddwn wedi fy mharlysu, fedrwn i ddim gweiddi, dim ond llefen. Yna dyma fe'n datod bwtwme 'i drowser, ac ar ôl y profiad ges i 'da Dyta, gwyddwn yn iawn beth i'w ddisgwyl wedyn. Panics gwyllt!¹⁶⁸

---

¹⁶⁵ Ibid., t.106

¹⁶⁶ Ibid., t.118

¹⁶⁷ Ibid., t.140

¹⁶⁸ Ibid., t.152

Mwy ffyrnig fyth, os yn bosib, yw'r trydydd ymosodiad ar Jini, a hynny o du ei thad unwaith yn rhagor:

Yn sydyn, dyma ddwy law arw dros fy llyged, finne'n dychryn gyda'r sydynrwydd. Dyta wrth gwrs. Cydiodd amdana i, a chyn i mi sylweddoli beth o'dd yn digwydd roeddwn ar y llawr, ar y ddaear, ac yntau ar fy mhen, 'Jini, wyt ti'n gariad fach bert, ac rwy'n sobor o ffrind iti. Paid â gweiddi, bach, a phaid â stranco, ac mi fyddi wrth dy fodd.'

Ond gweiddi wnes i. A dyma'i hen law fawr e yn glap ar fy ngenau fel clawr haearn, ac yn mogi pob anadl a sgrech [...] Ro'n i'n siŵr 'mod i'n mynd i farw [...]¹⁶⁹

Wedi'r tri ymosodiad hwn, cawn weld yn glir sut mae'r profiadau erchyll wedi effeithio ar blentyndod Jini John. Ei hymateb naturiol cyntaf ar ôl pob ymosodiad yw'r ymwybyddiaeth ei bod hi nawr yn frwnt, ac felly golchi yw'r weithred gyntaf. Yna yn naturiol ddigon, codir cwestiynau:

A pham fod hen ddyn fel Mistir, a Dyta hefyd o ran hynny, eisie siabwcho plentyn fel fi? Pam fi? [...] nid Mistir o'dd e, ond dyn gwallgo, ac yn becco dim faint o ddolur a gawn i. Allwn i byth â chael yr holl slachdar mas o'm meddwl. R'on i'n mynd dros y cwbl yn fy meddwl drosodd a throsodd, heb gael esboniad nac ateb. Pam? Pam fi?¹⁷⁰

Ond yr hyn sy'n chwalu plentyndod Jini, ac yn wir yn chwalu ei dyfodol hefyd, yw'r anallu i ymddiried mewn dynion eraill:

Un peth sy'n atgas 'da fi yw dyn, unrhyw ddyn, yn crafangu amdana i, a cheisio fy anwesu. Dyna yw cychwyn pob achub mantais a siabwcho.¹⁷¹

'Sna i'n trysto un dyn byw. Alla i ddim anghofio beth wnaeth Mistir i fi chwaith. Ma' nhw i gyd yr un peth. Watsiwch chi'ch hunan, Anti Mary.'¹⁷²

---

¹⁶⁹ Ibid., t.175

¹⁷⁰ Ibid., t.159

¹⁷¹ Ibid., t.230

¹⁷² Ibid., t.237

Gwelir hyn gliriaf yn ei pherthynas â'i thad-cu, lle wrth iddo roi cwtsh iddi a'i galw'n 'lodes fach bert' a rhoi cusan iddi ar ei thalcen, mae Jini'n dychryn ac yn rhedeg i ffwrdd. Er hyn, nid chwalfa perthynas Jini â'i thad yn unig sy'n cael ei gweld yn *Siabwcho*, ond cryfhau ym mherthynas Jini a'i mam. Mae'n amlwg fod Jini yn cael ei hesgeuluso wrth dyfu i fyny oherwydd anhapusrwydd ei mam, a chlywn ni hi'n dweud na chafodd hi erioed '[c]wtsh cynnes gan Mamo' a nodi:

Doedd Mamo a fi yn fawr o ffrindie - doedd hi byth yn fy nghanmol, byth yn rhoi cwtsh i fi, ac roedd hi'n gwneud i mi deimlo 'mod i dan draed.

'Cer, Jini.' 'Paid, Jini.' 'Eiste'n llonydd, 'da ti.' 'Paid â chlebran yn ddi-baid.' 'Mas â ti o 'ngolwg i.'¹⁷³

Ond wedi i Mamo weld yr hyn sy'n digwydd i Jini, nod ei bywyd hi yw amddiffyn Jini rhag Dyta, ac o hynny ymlaen fe'i clywn ar sawl achlysur yn cysuro'i merch ac yn addo na fydd ei thad byth yn ei 'siabwcho' eto, trwy fynnu ei bod yn cysgu gyda hi a chloi'r drws bob nos.

Nofel arall sydd wedi'i chymharu gydag *Un Nos Ola Leuad* droeon yw *Rara Avis* gan

Manon Rhys, gyda Kate Crockett yn ei sôn amdani:

Mae yma lawer sy'n ein hatgoffa o ddigwyddiadau mewn ardal y pen arall i Gymru - sef Pentra *Un Nos Ola Leuad*. Fel yng nghampwaith Caradog Prichard ceir yma oedolyn yn edrych yn ôl ar blentyndod cythryblus - a'r ddau yn unig blant yn byw gyda'u mamau [...] yn bortread arbennig o blentyndod cymhleth ac anniddig mewn ardal sy'n llawn pobl anhapus.¹⁷⁴

Noda Jon Gower debygrwydd arall rhwng y ddwy gyfrol:

Sounding definite echoes of Caradog Prichard's *Un Nos Ola Leuad*, which centres on a young boy and his mentally disintegrating mother, Branwen's mother is similarly unstable [...]¹⁷⁵

Mae Branwen, fel y Mab, eisoes wedi colli'i thad ac yn gwylio'r bobl o'i chwmpas yn marw,

---

¹⁷³ Ibid., t.11

¹⁷⁴ Kate Crockett, 'Aderyn y Cwm', *Barn*, 509 (2005), 44, 46

¹⁷⁵ Jon Gower, 'So Many Wounds', *Planet*, 178 (2006), 109

ac mae rhywioldeb yn rhywbeth tywyll, gwyrddoedig lle mae'r ffiniau rhwng plant ac oedolion wedi'i ddrysu.¹⁷⁶ Yma unwaith eto ceir engrhaifft o ferch ifanc yn dioddef cael ei cham-drin yn rhywiol gan aelod o'i theulu.

Ceir yr awgrym cyntaf o Branwen yn cael ei cham-drin gan ddieithryn yn y sinema:

A finne'n teimlo'r llaw.

Yn twtsho top 'y nghoes i. Bysedd yn gogleish, yn rhwto 'nôl a mla'n o dan y got fach goch sy' ar 'y nglin [...] Ma'i lyged ar y sgrin. A'i law dde ar 'y mhen-glin, yn gogleish, gogleish.¹⁷⁷

Er bod awgrym drwy'r nofel fod Wncwl William yn cam-drin Branwen, ni chawn ddarlun o'r hyn sydd wedi bod yn digwydd tan yn agos at ddiwedd y nofel:

'Wyt ti'n groten bert...'

Mae e'n gwenu ar ei nith, y dafnau chwys ar ei gorun moel ac yn rhychau mân ei dalcen yn disgleirio yn haul annisgwyl Ebrill. Mae ei fola noeth yn ei hatgoffa o'r mochyn tew sy'n gwrthod mynd i'r farchnad. Ac mae hithau'n gwenu 'nôl [...]

'Na welliant! Wyt ti'n bertach pan ti'n gwenu.'

'Na beth y'ch chi'n 'weud o hyd.'

Mae e'n codi i aelau. Yn edrych arni'n syn. Yn synhwyro'i chynnen [...]

'Tro i'r whith...A nawr i'r dde...Cwyd godre'r sgert yn uwch...'Na ti. Neis iawn...Wyt ti'n 'neud dy Wncwl William yn ddyn bach hapus heddi 'to.' [...]

Mae hi'n syllu arno'n oer, yn ffeiddio'r coesau Daddy-long-legs o flewiach dan ei geseiliau, a'r clwstwr tywyllach ar bob ysgwydd [...]

'Y'n ni'n bartners da, ni'n dou [...]

'[...]Ma' cofio pethe'n bwysig.' [...]

'Gwrandda, Branwen...Wyt ti wedi addo...Cofio?'

Mae hi'n troi i edrych arno, yn gweld ei wyneb tyllau-plorod fel pancosen wrthi'n ffritian yn y ffreipan, yn llawn swigod melyn, mân. Mae hi'n gwenu arno, ei gwên oeraidd, orau.

'Pidwch beco, Wncwl William. Weda i ddim wrth neb.'¹⁷⁸

Cawn weld, felly, yn *Siabwcho a Rhoces Fowr* effaith camdriniaeth rywiol ar fywyd un ferch fach, sef colli'i phlentyndod, colli'r teimlad o ddiogelwch a cholli parch tuag ati ei hun. Er nad yw Caradog Prichard yn esbonio'n fanwl effaith y gamdriniaeth a brofodd Jini Bach Pen

¹⁷⁶ Kate Crockett, art.cit.

¹⁷⁷ Manon Rhys, *Rara Avis* (Llandysul, 2005), t.131

¹⁷⁸ Ibid., tt.363-4

Cae yn *Un Nos Ola Leuad* arni, cawn awgrym cryf mai dyna a achosodd ei gwallgofrwydd. Byddai'n ddiddorol hefyd gweld dilyniant i *Y Llyffant* a *Blind Dê* er mwyn gweld pa effaith hirdymor a gafodd profiadau Nans ac Esther arnynt, a gobeithio y cawn ddysgu mwy am Branwen gyda chyhoeddi *Ad Astra*, y dilyniant i *Rara Avis*, tua diwedd y flwyddyn.

Er na ymdrinnir â chamdriniaeth tuag at blant yn *Rhaid i ti fyned y daith honno dy hun* (2001) ac *O Ran* (2008), teimlaf fod gwerth dweud gair amdanynt oherwydd bod stamp *Un Nos Ola Leuad* i'w gweld mor glir ar y ddwy.

Trafoda Menna Baines y tebygolrwydd rhwng *Rhaid I Ti Fyned y Dsith Honno Dy Hun*, sef yn ôl is-deitl y gyfrol, 'dyddiadur y daith hefo fy nhad i'w farwolaeth'¹⁷⁹, ac *Un Nos Ola Leuad* drwy nodi:

Dywed yr Athro Gwyn Thomas ar y clawr cefn fod yn 'rhaid mynd yn ôl at Kate Roberts neu Caradog Prichard i gael safon i'w chymharu ag un yr ysgrifennu a geir yma'. Gellir mynd gam ymhellach, a dweud, fel yr awgrymwyd eisoes, fod yma ddyled amlwg i'r llenor o Fethesda. Dyddiadur sydd yma, ond dyddiadur sy'n archwlio'r gorffennol er mwyn ceisio deall y presennol, gan gyflwyno darnau o blentyndod ydyddiadurwr mewn llyniau geiriol hynod o fyw [...] Yn ganolog i'r atgofion hynny y mae perthynas gymhleth y dyddiadurwr [...] â'i dad, sydd bellach yn marw a'i feddwl yn dirywio, fel eiddo'r fam yn *Un Nos Ola Leuad*.¹⁸⁰

Dywedodd Debbie Williams am *O Ran*, cyfrol fuddugol y Fedal Ryddiaith yn 2008:

Yr hyn a gawn mewn gwirionedd yw cronicl o atgofion ei phlentyndod a sbardunir wrth iddi bori trwy gyfrol deyrnged i'w thad.¹⁸¹

Taith un cymeriad yw'r stori, sef Angharad Gwyn sydd ar y tren o Lundain i gartref ei phlentyndod, Caerdydd. Yn debyg i gymeriad y Mab, caiff Angharad feddyliau am

¹⁷⁹ Aled Jones Williams, *Rhaid I Ti Fyned y Daith Honno Dy Hun* (Caernarfon, 2001)

¹⁸⁰ Menna Baines, 'Adolygiad o "Rhaid i Ti Fyned y Daith Honno Dy Hun"', *Y Traethodydd*, CLVII (2002), 248

¹⁸¹ Debbie Williams, 'Ceinder heb y Cyffro', *Barn*, 549 (2008), 35

hunanladdiad, ac mae ganddi Dad sydd â problem gynyddol gydag alcoholiaeth. Ond y tebygrwydd mwyaf i nofel Caradog Prichard a welir yn y nofel hon yw ei harddull, ac fe âf ymlaen i drafod hynny yn y bennod nesaf. Ond yn wir, dyma nofel arall sy'n edrych yn ôl ar blentyndod, a gellir gweld stamp *Un Nos Ola Leuad* yn glir arni.

Cyfrol fuddugol y Fedal Ryddiaith yn Eisteddfod 2011 yw'r cynnig diweddaraf o nofelau Cymraeg â phlentyn neu blant fel un o'r prif, os nad y prif adroddwr, sef *Neb Ond Ni* (2011) gan awdur *Rara Avis*, Manon Rhys.

Yn wahanol i'r doreth nofelau o'r un *genre* sy'n bod eisoes, nid hanes plentyndod trwy lygaid sentimental a geir yn y gyfrol hon gan Manon Rhys, na chwaith ddarlun o blentyndod digalon, ond yn hytrach cipolwg ar blentyndod dau blentyn ag anableddau yng Nghymru'r saithdegau. Fel rwyf wedi sôn eisoes, ac yr af ymlaen i sôn amdano'n fanlyach yn y penodau nesaf yw'r broses sydd yn wynebu awduron o'r fath er mwyn darganfod llais ac ieithwedd y plentyn; weithiau bydd yr awdur yn anghofio mai plentyn sy'n siarad gan ddefnyddio iaith oedolion ar adegau, ac mewn achlysuron eraill mi fydd yr iaith mor syml nes ffinio ar ymddangos fel llenyddiaeth i blant yn hytrach nag i oedolion, gan greu naratif undonog yn sgil hynny. Ond yn y nofel hon, llwydda'r awdures i osgoi hyn drwy ddefnyddio ymsonau amryw gymeriadau, plant ac oedolion ynghyd, gan amrywio'r dafodiaith o ddyfnderoedd de Cymru i'r entrychion fyny yn y gogledd. Ac er bod yr awdures yn llwyddo i ysgrifennu'n rhwydd yn nhafodiaith y Gogledd, a minnau, fel 'Dai yr Hwntw Gwyllt', o'r De, yr oedd hi'n braf cael pytau yn fy nhafodiaith fy hun.

Serch yr amryw leisiau, Siriol a Dewi sy'n cipio'r llwyfan. Dau ffrind gorau, sydd â pherthynas gymhleth, brydferth nad yw'r byd yn ei deall. Y mae Siriol a Dewi yn rhai o'r 'plant druan bach â nhw'; Siriol wedi ei chaethiwo mewn cadair olwyn tu ôl i'w sbectol dew 'pot jam', tra bod Dewi yn awtistig, ac i bob pwrpas yn gaeth i'w feddyliau ei hun.

Cawn gwrdd â Dewi drwy ymsonau Siriol, Mrs Lewis, Mistar Fflower a'i lystad Dai yn hanner cyntaf y nofel, gyda'r rhain yn llunio cymeriad drygionus a hynod hoffus. Yna cawn gwrdd ag ef wyneb yn wyneb yn ei ymsonau ei hun, a dysgu ei fod yn blentyn galluog, cythryblus ac unigryw. Er y pleser o gael clywed llais Dewi o'r diwedd, arddull digon anodd ei ddarllen sydd i'w ymsonau. Wrth gwrs, y mae hyn yn adlewyrchu'r ffordd y mae'n meddwl; gweld y byd fel cymysgwch o bobl, digwyddiadau a lleoliadau y mae'n ei chael hi'n anodd gwneud synnwyr ohonynt. A dweud y gwir, cefais fy atgoffa o gymeriad yr adroddwr yn *Un Nos Ola Leuad* yn ei ymsonau; o'r arddull lled-farddonol i'r brawddegau igam-ogam a'r darluniau cymysglyd y mae'n eu ffurfio yn ei ben.

Nid yw'n or-senitmental serch hynny; y mae dawn yr awdures â geiriau, ynghyd â'r defnydd celfydd o hiwmor yn ymsonau Siriol a Dai yn llwyddo i ysgafnhau stori sydd â'r potensial i fod yn un dywyll a digalon. Ac mae'r modd y mae'r awdures yn llwyddo i gyfleu arferion Dewi mewn modd sydd mor nodweddiadol o blant awtistaidd yn gamp ynddi ei hun.

Ni ellir anwybyddu chwaith y cysylltiad amlwg â record anfarwol Dafydd Iwan, 'Cwm Rhydy-Rhosyn', sy'n llinyn arian drwy'r nofel. Trwy'r record cawn brofi un o obsesiynau Dewi, a gweld y Cwm fel rhyw ardal ledrithiol y mae'r ddau blentyn yn ysu cael dianc iddi rhag gorfod profi a 'meddwl petha brifo'.

Yn ei geiriau ei hun, bwriad yr awdur oedd ‘r[h]oi llais i blant 'arbennig' fel Dewi a Siriol sy'n ei chael yn anodd i fynegi eu teimladau, eu hofnau a'u rhwystredigaethau. Noder: nid wyf byth yn defnyddio'r term 'anabl' yng nghyswllt plant fel nhw. Dim ond 'arbennig'.’¹⁸²

Gellir gweld yn amlwg felly'r dylanwad a gafodd *Un Nos Ola Leuad* ar y nofelau a'i dilynodd o ran y math o ddarlun o blentyndod a bortreadir ynddynt. Wedi hen ymadael mae'r nofelau am y plentyndod ‘traddodiadol’ hwnnw, ac yn eu lle cawn nofelau cignoeth sy'n delio â'r ‘petha brifo’ hynny ym mywyd y plentyn. O edrych ar ystod y gweithiau Cymreig sy'n delio â phlentyndod, mae lle i ddadlau mai rhywbeth cynhenid Gymreig yw hyn, ond credaf mai dilyn y traddodiad llenyddol Seisnig a wneir wrth roi heibio'r darlun traddodiadol a mynd ati i geisio darlunio plentyndod anhapus, gwyrddroedig ar brydiau.

---

¹⁸² Dyfynnir Manon Rhys o ohebiaeth e-bost rhyngof fi â'r awdures, 31 Gorffennaf 2013.

Pennod 3 – ‘Llais y Plentyn’

Y bwriad yn y bennod hon yw i ddehongli dilysrwydd ac effeithiolrwydd ‘llais y plentyn’ mewn llenyddiaeth, ac yn benodol yn y cyd-destun Cymreig, *Sioned, Un Nos Ola Leuad, Mam a Fi, Siabwcho, Rara Avis, Rhodd Mam, O Ran a Neb Ond Ni*. Byddaf yn ystyried beth yw nodweddion ‘llais y plentyn’ drwy edrych ar arddull ac ieithwedd y nofelau hyn ynghyd â dibynadwyedd y llais. Ceisiaf hefyd ddirnad a yw ‘llais y plentyn’ yn medru bodoli o gwbl o fewn llenyddiaeth gan mai dyfais gan oedolyn yw’r plentyn llenyddol.

Mae’n bwysig nodi ar ddechrau’r bennod, ac ail-bwysleisio’r hyn sydd wedi cael ei nodi eisoes yn y traethawd, sef mai dyfais meddyliau oedolion yw plentyndod a safbwynt y plentyn mewn llenyddiaeth:

Adults understand childhood only through their effort of making children into expressions of childhood as they assume it to be [...] It is, inevitably, an adult’s nostalgically reimagines version of a childhood, a version influenced by the same cultural conventions that [...] shape much writing for children and adults ideas about childhood in general. It is not, therefore, likely to provide accurate insights into real childhood experiences.¹⁸³

Mae geiriau’r awdures llyfrau plant Phillipa Pearce yn adrodd cyfrolau wrth iddi nodi ‘Writing about [...] children, one should have a view almost from the inside, to re-create - not what childhood looks like now - but what it felt like then’¹⁸⁴ gan ei bod yn awgrymu mai dim ond *bron* y gellid edrych ar y byd o safbwynt plentyn go-iawn; creu’r *effaith* yw’r unig beth all awdur ei wneud wrth ysgrifennu yn ‘llais y plentyn’.

---

¹⁸³ Perry Nodelman, *The Hidden Adult: Defining Children’s Literature* (Baltimore, 2008), t.85

¹⁸⁴ Phillipa Pearce, ‘The Writer’s View of Childhood’ yn Elinor Whitney Field (go.), *Horn Book Reflections on Children’s Books and Reading* (Boston, 1960), t.51

Wrth sôn am ddefnyddio arddull a geirfa blentynnaidd, unwaith eto, yr hyn sy'n digwydd yw bod yr awduron yn addasu eu hiaith a'u harddull eu hunain i gyd-fynd gyda galluoedd y plant llenyddol y maen nhw eu hunain wedi'u dyfeisio. Techneg lenyddol, felly, yw ysgrifennu mewn llais plentynnaidd, ac fel techneg lenyddol y byddaf yn ystyried y term 'llais y plentyn' yn y traethawd hwn. Hynny yw, rwyf yn cydnabod nad oes modd i awdur lunio 'llais y plentyn' diledryw, ond mae modd iddo ffugio'r llais hwnnw a'i ddefnyddio fel dyfais lenyddol, ac mae modd i ninnau yn sgil hynny i'w ddehongli a mesur ei lwyddiant.

Mae gweithiau megis astudiaeth Mary Jane Hurst o iaith plant mewn llenyddiaeth Americanaidd yn *The Voice of the Child in American Literature: Linguistic Approaches to Fictional Child Language* (1990) a *Criticism, Theory and Children's Literature* gan Peter Hunt (1991) yn delio â materion megis dibynadwyedd 'llais y plentyn', gan ddirnad fod ymwybod y plentyn angen myfyrdod a dehongliad oedolion er mwyn gallu cael ei leisio mewn portreadau ysgrifenedig. Ond wrth gwrs, problem fawr oedolion yn ysgrifennu o safbwynt plentyn yw, yn gyntaf, y broblem o beri i ddychymyg yr oedolyn lwyddo i ennill mynediad i ymwybod y plentyn, rhywbeth sydd wrth gwrs, yn amhosib. Rhaid felly ffugio'r ymwybyddiaeth hwnnw o blentyndod neu ei ail-greu o atgofion personol. Anhawster pellach sy'n wynebu'r awdur yw sut i fynegi'r 'ymwybod' hwnnw, a'r cymhlethdodau a ddaw yn sgil siarad yn lle'r plentyn, neu yn enw'r plentyn.

Rwyf eisoes wedi cyfeirio at gerdd Hans Christian Andersen, 'Det døende Barn' neu 'The Dying Child', a ysgrifennodd yn 1826, fel un o'r gweithiau cynharaf i gael ei ysgrifennu yn 'llais y plentyn', cerdd a oedd yn gyffredin yn y ffaith ei bod yn adrodd hanes plentyn, ond yn

hollol anghyffredin yn y ffaith ei bod yn cael ei hadrodd o safbwynt y plentyn hwnnw.

Awdur arall a ddefnyddia ‘lais y plentyn’ yn ei nofelau cynnar yw George Eliot, er efallai nad yw’n hollol glir yn *Mill on the Floss* (1860), oherwydd natur afreolus y naratif ynddo. Er hyn, ceir teimlad mai’r plentyn Maggie sy’n siarad â ni mewn mannau, ac yn wir mae natur afreolus y naratif yn cyfleu’r cysyniad sydd gennym fod meddwl y plentyn nodweddiadol yn afreolus. Nid oedd Peter Coveney mor hoff o’r ‘siarad babi’ a ymddangosodd mewn peth o’i gwaith, er enghraifft brawddegau fel “‘It id to yovely,” answered Dickey’, gan nodi:

All the children until *Middlemarch* talk this baby-talk. Extracted in this way, it becomes astonishing to see the weakness to which so supremely intelligent a mind could be reduced.¹⁸⁵

Yn ddiweddar, mae defnyddio ‘llais y plentyn’ mewn llenyddiaeth Saesneg wedi dod yn dra phoblogaidd, gyda degau ar ddegau o nofelau o’r fath yn cael eu cyhoeddi bob blwyddyn er enghraifft *The Curious Incident of the Dog in the Night-Time* gan Mark Haddon (2003), *Extremely Loud and Incredibly Close* gan Jonathan Safran Foer (2005) a *Room* gan Emma Donoghue (2010), gyda’r tair yn derbyn canmoliaeth uchel oddi wrth feirniaid llenyddol a darllenwyr, oherwydd y maent yn llwyddo i greu llais plentynnaidd effeithiol trwy eu defnydd o eirfa a chystrawen nodweddiadol ‘blentynnaidd’. Tybir mai’r prif reswm am boblogrwydd y fath nofelau yw oherwydd bod pawb yn medru uniaethu â’r prif gymeriad, gan fod pob un ohonom wedi bod yn blant unwaith. Ond wrth ysgrifennu yn ‘llais y plentyn’ mae’r awdur yn dod ar draws nifer o anawsterau; yn wir y mae hi’n grefft nad yw ond ychydig iawn o awduron sydd wedi llwyddo i’w meistroli. Rhai enghreifftiau nodedig yn y ganrif ddiwethaf yw *Adventures of Huckleberry Finn* Mark Twain (1884), *What Maisie Knew*

---

¹⁸⁵ Peter Coveney, op.cit., t.122

Henry James (1897) *To Kill a Mockingbird* Harper Lee (1960) a *A Prayer for Owen Meany*
John Irving (1989), gyda Lissa Paul yn sôn am lwyddiant Mark Twain lwyddo gyda
Huckleberry Finn drwy ‘stays true to the adolescent self he once openly was and still secretly
is’.¹⁸⁶

Cyn mynd ati i edrych yn fanylach ar y defnydd o ‘lais y plentyn’ mewn llenyddiaeth
Gymraeg, rwy’n meddwl bod gwerth edrych ar y rhesymau pam fod awduron yn dewis
ysgrifennu yn ‘llais y plentyn’ yn y lle cyntaf, ystyried yr anawsterau sy’n eu hwynebu, a
cheisio diffinio beth sy’n gwneud llais plentynnaidd llwyddiannus.

Noda Peter Coveney fod y defnydd o ‘lais y plentyn’, a rhinweddau’r llais hwnnw yn
ddibynnol ar arwyddocâd y plentyn:

The child becomes a means of escape from the pressures of adult adjustment, a means of
regression toward the irresponsibility of youth, childhood, infancy, and ultimately nescience
itself [...] Their awareness of childhood is no longer an interest in youth and integration [...] but a detachment from the adult world.¹⁸⁷

Awgryma Alison Lurie fod posib i’r awdur ddefnyddio ‘llais y plentyn’ oherwydd eu bod
wedi colli eu plentyndod eu hunain, neu wedi cael plentyndod annormal, ac felly’n defnyddio
llenyddiaeth i ail-greu a gweddnewid eu bydoedd coll. Mae hyn yn wir yn achos Mark
Twain, er enghraifft, a gafodd ei wthio o un cartref i’r llall, a hefyd ym mywyd Lewis Carroll
a anfonwyd i nifer o ysgolion llym a gormesol.¹⁸⁸

---

¹⁸⁶ Lissa Paul, ‘Enigma Variations: What Feminist Theory Knows About Children’s Literature’, yn Peter Hunt
(gol.) *Children’s Literature: The Development of Criticism* (London, 1990), t.157

¹⁸⁷ Peter Coveney, op.cit., tt.192-3

¹⁸⁸ Alison Lurie, op.cit., tt.52-3

Rheswm arall dros ddefnyddio'r dechneg hon yw er mwyn i'r awdur fedru ymadael â'i agenda ei hun, a chael ei gymryd ar daith o ddarganfod pethau newydd gyda'r plentyn, yn hytrach na cheisio gorfodi cymeriad i gymryd llwybr penodol fel sydd i'w ddisgwyl gan oedolyn sydd, i gyffredinol, yn fwy ymwybodol o'i amgylchfyd ac o'r hyn sydd i'w ddisgwyl ganddo.

Mae nifer o fanteision i ddefnyddio 'llais y plentyn' i adrodd stori; ceir golwg newydd ar fyd oedolion a phlant a'r berthynas rhyngddynt. Mae'n reddf gyntefig ynom i ofalu am blant, ac felly mae darllen hanesion o safbwynt y plentyn yn rhoi golwg ddiniwed i ni o'r adroddwr o'r cychwyn oherwydd ein cysyniad o ddiniweidrwydd naturiol plant. Mae'r reddf yma hefyd yn peri i'r darllenydd wneud cysylltiad emosiynol cryfach yn fwy sydyn gyda'r cymeriad, gyda chlywed am sefyllfaoedd poenus o safbwynt y plentyn yn chwyddleisio'r arswyd a'r emosiwn, fel sy'n digwydd yn *Un Nos Ola Leuad*:

Pwysleisir tristwch ac anobaith y sefyllfa, felly, yn niniweidrwydd y bachgen a'i sylwebaeth ar yr hyn a wêl o'i gwmpas.¹⁸⁹

Yn wir, mae defnyddio 'llais y plentyn' yn cynnig amrywiaeth eang o emosiynau a fewn ffrâm amser digon cywasgedig; gall plentyn newid o fod yn wyllt un funud, yn orffwyll gan lawenydd y nesaf, ac yna'n hysterig o drist.

Yn y bôn, mae awduron yn ysgrifennu yn 'llais y plentyn' oherwydd mae'n cynnig rhyddid, yn medru bod yn brofiad emosiynol, ac oherwydd mae'n llais y maent yn gyfarwydd ag ef;

---

¹⁸⁹ Angharad Elen Blythe, "'Wylwch, y ffyliaid, chwerthwch": Cipolwg ar *Un Nos Ola Leuad* gan Caradog Prichard', *Tu Chwith*, 20 (2004), 119

wedi'r cyfan mae pob un o'r awduron yma wedi treulio cyfnod o'u bywydau yn siarad yn y llais hwn, a'i ddatblygu.

Wrth ysgrifennu yn 'llais y plentyn', mae anghenion penodol, ac yn sgil hynny, anawsterau penodol. Un o'r prif anghenion yw sicrhau bod y llais mor gredadwy ag sy'n bosib o gofio mai llais ffug ydyw, a cheisio peidio â llithro allan o'r llais hwnnw. Os na fydd 'llais y plentyn' yn gredadwy fel llais plentyn o'r dudalen gyntaf, bydd y darllenydd yn ei ddatgysylltu ei hun ag ef, a bydd popeth sy'n dod wedi hynny yn fethiant. Mae'n hanfodol i ddarllenydd fedru asio gyda'r adroddwr o'r dechrau un; mae angen medru gweld y byd o'i safbwynt ef/hi - edrych ar y byd tu allan o'r tu mewn i'r cymeriad penodol. Noda Elizabeth Baines, awdures y stori 'Leaf Memory' yn y gyfrol o straeon byrion *Balancing on the Edge of the World* (2007) fod atgofion o blentyndod yn hanfodol iddi lwyddo i greu llais credadwy:

The key, I think is memory: quite simply, remembering, never forgetting what it was like to be a child [...] when I was in my early twenties I made a conscious vow [...] never to forget what it was like to be a child.¹⁹⁰

Yr hyn sy'n medru bod yn broblematig wrth greu iaith addas ar gyfer plentyn ydyw'r ffaith fod plant o'r un oedran yn amrywio o ran cynnwys eu hiaith, a'r arddull, heb sôn am yr amrywiaeth sydd wrth gymharu plant o wahanol oedrannau. Yr hyn a welir yn aml yw awduron yn methu â gosod yr iaith yn gywir, ac yn cyflwyno plentyn sy'n siarad yn rhy fabiaidd nes bod yn anllenyddol, neu sydd yn defnyddio geirfa a chystawen sy'n gweddu'n fwy i blentyn hŷn, neu oedolyn hyd yn oed yn yr enghreifftiau gwanaf. Yn ogystal â hyn, mae gan bobl, ac yn enwedig ein cysyniad o'r plentyn nodweddiadol, y tueddiad o beidio ag ymddwyn mewn modd sy'n adlewyrchu eu hoed; gallant siarad fel oedolyn nawr, cyn pwdu

---

¹⁹⁰ Cyfweiliad rhwng Vanessa Gebbie a'r awdures Elizabeth Baines, 'Elizabeth Baines: Balancing on the Edge of the World', <http://vanessagebbiesnews.blogspot.co.uk/2009/02/elizabeth-baines-balancing-on-edge-of.html>

fel babi mewn ychydig funudau. Dywed Christopher Wakling, awdur *WHAT I DID* (2012), fod angen i 'lais y plentyn' fod yn '[...] full of energy, misunderstandings, chop-logic, run-on irrelevances and moments of clarity'¹⁹¹ er mwyn bod yn effeithiol.

Yr hyn y mae nifer o awduron¹⁹² sy'n ysgrifennu yn Saesneg yn ei gael yn anodd, ydyw darganfod llais ac ieithwedd y plentyn; weithiau bydd y plentyn-adroddwr yn siarad fel oedolyn, ond ar achlysuron eraill mi fydd yr iaith yn syml iawn, gan ffinio ar ymddangos fel llenyddiaeth i blant yn hytrach nag i oedolion. Er hyn, mae rhai awduron, megis Elizabeth Baines wedi darganfod ffordd i orchfygu'r broblem hon, drwy beri i'r plentyn-adroddwr ddyfynnu pethau y mae wedi clywed oedolion o'i gwmpas yn ei ddweud, darllen dyddiadur oedolyn, neu, yn ei geiriau ei hun:

The story 'Power' [...] strictly use[s] a child narrator, i.e., the voice is that of a child as a child, and in this case in the present tense, as the story is happening. This is the most restrictive way of adopting a child's viewpoint, with least chance for authorial intervention. The main way I get around the restriction here is to splice the child's narrative with the mother's phone calls on which the child eavesdrops. Because of the eavesdropping (and the sixth sense which led her to eavesdrop), the child guesses more than her mother thinks she does about her failing marriage, but because we are also party to the mother's phone monologues, we understand things the child doesn't.¹⁹³

Ffordd arall y gellir ei defnyddio i ddelio â 'llais y plentyn' drwy gydol nofel, yw defnyddio dau naratif: y plentyn, a'r oedolyn yn edrych yn ôl ar ei blentyndod neu ddim ond yr oedolyn fel y mae heddiw. Er nad oes gan ein syniad ni o'r plentyn nodweddiadol eirfa eang, ddeallusol, nid yw hynny'n golygu nad oes modd i'r iaith fod yn wreiddiol yn ei defnydd o eiriau, ac yn wir y mae'n llai rhwystredig gyda chonfensiynau cymdeithasol.

---

¹⁹¹ Cyfweiliad rhwng Claire King a phedwar awdur (2012), www.claire-king.com/2012/06/05/a-childs-voice/

¹⁹² Ceir cyfweiliadau gyda phedwar nofelydd sy'n defnyddio 'llais y plentyn' yn eu nofelau, sef Caroline Smiles, Stephen Kelman, Christopher Wakling a John Harding, lle gwelir hwy'n trafod anhawsterau ysgrifennu yn 'llais y plentyn' ar y wefan hon: <http://www.claire-king.com/2012/06/05/a-childs-voice/>

¹⁹³ Elizabeth Baines, 'Balancing on the Edge of the World and an interview with Elizabeth Baines', (2009) <http://keeperofthesnails.blogspot.com/2009/01/balancing-on-edge-of-world-and-28.html>

Er mwyn mesur llwyddiant y dechneg o ysgrifennu yn ‘llais y plentyn’, mae’n rhaid, yn bennaf, i’r llais argyhoeddi’r darllenwr, heb iddo swnio fel yr hyn yw mewn gwirionedd, sef ffug.

‘Llais y Plentyn’ yn ein Llenyddiaeth

Mae’r duedd i ddefnyddio ‘llais y plentyn’ wedi dod yn boblogaidd iawn mewn llenyddiaeth Gymraeg dros y blynyddoedd diwethaf, ac mae modd dadlau fod y *genre* hwn wedi’i orddefnyddio erbyn hyn. Yn wir, o’r doreth nofelau sydd yn cynnwys elfen o draethu yn ‘llais y plentyn’, prin iawn yw’r rhai sydd wedi llwyddo i berswadio’r darllenydd mai llais credadwy a glywir rhwng tudalennau eu nofelau. Meddai Meg Elis am hyn:

Mae sgwennu i, am neu fel plentyn yn anodd. Nid bod hynny wedi atal neb rhag trio. Mae’n edrych yn hawdd, tydi – geiriau bach syml sydd gan blant, mae eu byd nhw mor syml [...] Dyma’r math o dwyllresymeg sydd i’w gyfrif am gymaint o sgwennu sobor o ferfaidd, anonest a mursennaidd yn y maes hwn[...]¹⁹⁴

Mae llawer o feirniadu wedi bod ar y defnydd o ieithwedd blentynnaidd mewn llenyddiaeth Gymraeg felly, yn yr un modd ac mewn llenyddiaeth Saesneg ei hiaith, ac nid yw hynny’n syndod wrth ystyried pa mor anodd yw hi i awdur geisio efelychu ‘llais y plentyn’ mewn modd gwirioneddol ddynwaredol neu’n rhethregol arwyddocaol. Mae aneglurder perthynol plant yn ei gwneud hi’n anodd iawn darlunio eu hymwybod mewn modd nad yw’n artiffisial. Gwelir un enghraifft ddoniol yn dychanu’r math hwn o ysgrifennu yn y Gymraeg, sef stori fer gan yr awdur Mihangel Morgan yn ei gyfrol *Cathod a Chŵn* dwyn y teitl, 'Recsarseis Bwc', neu, yn ôl un o'i his-deitlau, 'Sur i shgwennu storis i bobol Cymru os yw'ch Cymraeg yn crap

---

¹⁹⁴ Meg Elis, 'Nid byd syml na chyfforddus yw byd y plentyn', *Golwg*, Cyfrol 19, rhif 48 (2007), 21

drwy smalio shgwennu fatha plentyn bach mewn tafodiaith a chael getawê'. Cyfeiria Menna

Baines at y stori wrth drafod y gyfrol *Rhaid I Ti Fyned Y Daith Honno Dy Hun*:

Mae'n stori sy'n codi cwestiwn pryfoclyd yn ogystal â gwen, yn enwedig yn wyneb y ffaith fod cynifer o lenorion Cymraeg diweddar wedi troedio'r un llwybr â Caradog Prichard wrth rannu atgofion bore oes a hynny mewn iaith plentyn (a honno'n iaith ogleddol fel arfer, fel y'n hysbysir yn y stori). A yw hi mewn gwirionedd yn haws cael 'getawê' wrth ysgrifennu mewn iaith lafar, blentynnaidd, iaith lle nad oes raid ymboeni gormod am sillafu na chywirdeb gramadegol? Onid yw unrhyw un yn gallu ysgrifennu felly?¹⁹⁵

Mae nifer o weithiau yn amlwg wedi eu hysbrydoli gan arddull a themâu *Un Nos Ola Leuad*, ond mae'n amlwg hefyd mai ers dechrau'r ganrif hon y gwelwyd y gweithiau sydd wedi'u hysbrydoli drymaff ganddi, fel y noda Menna Baines mai 'nofel sy'n sicr wedi dylanwadu ar ryddiaith Gymraeg creadigol a gyhoeddwyd ers hynny, yn drymach o bosibl ar waith diweddar nag ar waith o'r un cyfnod.'¹⁹⁶

Wrth geisio dehongli dilysrwydd ac effeithiolrwydd 'llais y plentyn' yn ein llenyddiaeth ni, af at i edrych ar ddetholiad o nofelau, sef *Sioned*, *Un Nos Ola Leuad* (1961), *Mam a Fi* (1983), *Siabwcho* (2002), *Rara Avis* (200?), *Rhodd Mam* (2007), *O Ran* (2008) a *Neb Ond Ni* (2011).

'Llais y Plentyn' cyn *Un Nos Ola Leuad*

Fel y soniais eisoes, *Sioned* yw un o'r enghreifftiau cynharaf yn y Gymraeg o nofel yn cael ei hysgrifennu'n gyfan gwbl yn 'llais y plentyn'. Eto, yn debyg i *Un Nos Ola Leuad*, na

---

¹⁹⁵ Menna Baines, 'Adolygiad o "Rhaid I Ti Fyned Y Daith Honno Dy Hun"', *Y Traethodydd*, CLVII (2002), 248

¹⁹⁶ Menna Baines, op.cit, t.91

fyddai'n cael ei chyhoeddi hyd dros hanner canrif yn ddiweddarach, defnyddia Winnie Parry dafodiaith y gogledd, er efallai mewn modd ysgafnach na Caradog Prichard o ganlyniad i'r gystrawen, i gynnwys yr hanesion ac i'r hiwmor.

Yn y rhagymadrodd i *Sioned* dyfynna Margaret Lloyd Jones Iorwen M. Jones pan ddywed:

Anodd yw cael ei gwell am roddi disgrifiad o gymeriad mewn ychydig eiriau.¹⁹⁷

Awgryma Margaret Lloyd Jones mai'r rheswm am hyn oedd:

Ym mhrysurddeb dweud ei stori nid oes gan Sioned mo'r awydd disgrifio'n hirwyntog [...]¹⁹⁸

a dyna Winnie Parry wedi llwyddo i wneud rhywbeth y mae nifer o awduron yn methu'n deg â'i wneud. Er nad oes tystiolaeth i'w gael, wrth ddarllen *Sioned* ni fydda'n syndod dysgu fod Winnie Parry wedi cael cyfle i astudio sut y mae plant yn meddwl, yn ymateb, yn ymddwyn, ac yn siarad. Seiliwyd llwyddiant y gyfrol yn rhannol ar yr union bwynt hwnnw; sef defnydd Winnie Parry o dafodiaith. Dywed Ceridwen Lloyd Morgan amdani:

Wrth adrodd ei hanes yn uniongyrchol wrthym, defnyddia Sioned iaith gwbl naturiol a byrlymus, ac mae'r geiriau a'r ymadroddion sydd wedi eu benthyg o'r Saesneg yn than gwbl naturiol o Gymraeg llafar Arfon y cyfnod [...] O ran ei harddull yn ogystal, perthyn Sioned yn agosach i'r traddodiad llafar, a dyna yw rhan o gyfrinach ei ffresni.¹⁹⁹

Yn wir, dyma a ddywed y mwyafrif o feirniaid llenyddol amdani, ei bod wedi torri tir newydd, ac wedi gosod safon newydd, ac yn wir wedi cyflwyno *genre* newydd i lenyddiaeth Gymraeg drwy'r defnydd o lais ac iaith.

---

¹⁹⁷ Margaret Lloyd Jones yn dyfynnu Iorwen M. Jones yn y rhagymadrodd i *Sioned*, t.x

¹⁹⁸ Margaret Lloyd Jones, op.cit., t.ix

¹⁹⁹ Ceridwen Lloyd Morgan, yn Winnie Parry, *Sioned* (Adargraffiad: Dinas Powys, 2003), t.iii

Ymysg papurau Kate Roberts yn y Llyfrgell Genedlaethol mae un tudalen o nodiadau ganddi sy'n sôn am y broses o fynd ati i ysgrifennu *Te yn y Grug*. Esbonia ei bod yn gweld byd y plentyn yn fywyd tywyll, a bod mynd ati i ysgrifennu'r gyfrol wedi bod yn anodd gan nodi; 'Edrych ar fywyd trwy lygaid plentyn - peth anodd i rywun mewn oed'²⁰⁰. Ond er iddi weld hyn yn anodd, teimlai eraill ei bod wedi llwyddo, er enghraifft ymateb D. J. Williams (Abergwaun) i'r gyfrol:

Mewn gwirionedd, Kate, mae gennych chi ddawn ryfeddol i fynd i mewn i seicoleg plentyn a gweld y manion dyrys sy'n dryfrith mor fyw yno.²⁰¹

Er hyn, wrth edrych ar *Deian a Loli* a *Te yn y Grug* credaf ei bod yn bwysig nodi mai llyfrau wedi'u hanelu at blant oedd y rhain, ac nid o reidrwydd llyfrau gyda'u hawdur wedi mynd i ati i ysgrifennu yn 'llais y plentyn'. Yr hyn a geir yma yw awduron yn rhoi llais i'r plant yn ei sgwrs, ond yn adrodd y stori fel oedolyn o'r tu fas.

'Llais y Plentyn' yn *Un Nos Ola Leuad*

Mae defnyddio 'llais y plentyn' fel yr adroddwr yn medru newid deinameg y darllenydd; yn sydyn mae disgwyl i'r darllenydd gwestiynu safbwynt yr adroddwr, a thrwy hyn yn ychwanegu dyfnder ac agosrwydd rhwng y darllenydd a'r stori. Dyma, yn fy nhyb i un o'r prif resymau pam y mae awduron yn dewis 'llais y plentyn'. Ar ben hyn, mae nifer o awduron, fel Caradog Prichard ei hun, yn fwriadol neu beidio, yn ychwanegu eu hanesion, eu profiadau a'u hatgofion eu hunain i brofiad a naratif y plentyn-adroddwr, ac yn sgil hyn, yn

---

²⁰⁰ Aberystwyth, Llyfrgell Genedlaethol Cymru, Papurau Kate Roberts, llsgr.2486

²⁰¹ Ibid., llsgr.1174

medru profi rhyw fath o gatharsis; dywedodd Caradog Prichard ei hun mewn llythyr at Kate Roberts yn ystod gwanwyn 1954 :

A dweyd y gwir wrthych, nid yw o bwys yn y byd gennyf a gyhoeddir hi. Yr hyn sy'n bwysig gennyf fi yw cael ei chwpla'n llwyddiannus.²⁰²

Meddai R. M. Jones am Caradog Pritchard ac *Un Nos Ola Leuad*:

Cynilir y gwirionedd yn gelfydd ar flaen ysgrifbin yr awdur am fod y canfyddiad a gafwyd o blentyndod wedi ymagor ynddo mor llawn ac wedi aros i gael ei fynegi, heb gyffyrddiad brysiog a heb amwysedd yr ansicr. Mor ddethol mor hyderus am ei fod yn nabod presenoldeb y plentyn ym mhob cornel o'i fydysawd.²⁰³

Disgrifia Bleddyn Owen Huws dechneg naratif Caradog Prichard yn *Un Nos Ola Leuad* fel hyn:

Yn y nofel hon naratif eithaf anghonfensiynol a geir sy'n cynnwys adroddiad yn y person cyntaf a thameidiau o sgwrs [...] Llifeiriant sydd yma lle mae'r adroddwr yn bwrw drwyddi ar ffurf yr hyn sy'n cael ei alw yn 'dechneg llif yr ymwybod'. A chan fod y traethu'n digwydd mewn iaith lafar, mae'n adlewyrchu llifeiriant sgwrs.²⁰⁴

Soniwyd uchod am dechneg llif yr ymwybod, sef, yn ôl Allan James, datblygiad dull newydd o ysgrifennu sy'n galluogi awduron nid i adrodd hanes y plentyn mewn modd sych, ffeithiol, ond adrodd hanes y plentyn o safbwynt y plentyn ei hun a galluogi'r darllenydd i deimlo'r hyn mae'r plentyn yn ei deimlo, a chlywed yr hyn sy'n byrlymu drwy ei feddyliau. Symud ymlaen felly o'r math o blentyndod cadwraethol a geir yn yr hunangofiannau.²⁰⁵ Soniodd R. M. Jones am y dechneg hon hefyd wrth drafod gwaith Kate Roberts:

[...] y 'stream of consciousness' y daeth Lloegr mor gyfarwydd ag ef drwy Joyce, Virginia

---

²⁰² Ibid., llgr.1024

²⁰³ R. M. Jones, *Llenyddiaeth Gymraeg 1936-1972* (Llandybie, 1975), t.275

²⁰⁴ Bleddyn Owen Huws, op.cit., t.6

²⁰⁵ Allan James, art.cit.

Woolf ac eraill, a Ffrainc drwy Edouard Dujardin a Valery Larbaud, sef y ‘monologue intérieur.’²⁰⁶

Trwy ddefnyddio’r dull yma gellir trafod cymeriad y plentyn yn fwy manwl, ei deimladau, ei syniadau, ei ymateb i’r byd o’i gwmpas a’i berthynas â phlant ac oedolion eraill, a hyn oll o safbwynt y plentyn.

Wrth ddisgrifio arddull Caradog Prichard yn *Un Nos Ola Leuad*, meddai John Rowlands:

Chwyrlio trwy ymwybyddiaeth yr Adroddwr yn ddi-drefn a wnânt, ac er eu bod wedi’u hadrodd yn yr amser gorffennol, mae’r mynegiant yn peri iddynt ymddangos fel pe baent yn digwydd y funud hon. Dull plentyn o adrodd stori a ddefnyddir [...] ²⁰⁷

Wrth fynd ati i astudio’r nofel hon ar gyfer fy nghwrs Lefel A rai blynyddoedd yn ôl bellach, mi fu raid i mi ailddechrau ei darllen tair neu bedair o weithiau am fy mod yn ei chael hi mor anodd ei darllen. Y maen tramgwydd mwyaf oedd y defnydd o dafodiaith Bethesda a minnau o gefn gwlad Ceredigion, ond wedi dod dros y glwyd honno, yr oedd y naratif yn anodd ei ddilyn; ai oedolyn neu blentyn oedd yn siarad? Ai cofio’n ôl mae’r adroddwr ynteu oes dau realiti? Pwy sy’n siarad ym mhennod VIII a rhan o bennod XV, a beth yw arwyddocâd y newid mewn tŷ? Wrth allu ei hail astudio flynyddoedd yn ddiweddarach, a chyda ffocws gwahanol iawn wrth ei darllen, daw’n amlwg faint o lwyddiant oedd y nofel hon yn medru codi cymaint o gwestiynau ym meddwl y darllenwr. Defnyddia Caradog Prichard lais plentyn a llais gwallgofddyn, felly yn y ddau lais mae gennym adroddwr annibynadwy, a difyr nodi cymaint o debygrwydd sydd rhwng llais plentyn â llais dyn mewn oed wedi colli’i feddwl.

---

²⁰⁶ R. M. Jones, op.cit., t.70

²⁰⁷ Rowlands, ‘Y Fam a’r Mab – Rhagarweiniad i “*Un Nos Ola Leuad*”’, *Ysgrifau Beirniadol XIX* (Dinbych, 1993), 282

Fel y soniais eisoes, mae gan y plentyn nodweddiadol dueddiad i beidio ag ymddwyn fel yr y'm ni oedolion yn disgwyl iddynt wneud, ac mae eu dealltwriaeth o amser llawer yn fwy cyfyng nag un oedolyn. I blentyn mae amser yn ymestyn ac yn ehangu; gall awr deimlo fel tragwyddoldeb, mae diwrnodau'n ddi-ben-draw, a mis yn anodd ei ddychmygu. A dyma'n union a gawn ni yma yn *Un Nos Ola Leuad* :

Gafaelodd Caradog Prichard ym meddwl y plentyn gyda gweledigaeth bardd. Gwibiog yw bryd yr ifanc, heb gyfeiriad hoeliog na llesgedd sadrwydd [...] Meddwl anghymedrol ydyw hefyd, heb ddysgu na syberwyd hunanddisgyblaeth na henaint gwedduster.²⁰⁸

Ond, mae ambell i feirniad llenyddol yn anghytuno. Yn wir, dadleua Kate Crockett nad llais plentyn sydd i'w glywed yma o gwbl:

[...] rhaid cofio wrth gwrs nad teimladau plentyn a meddyliau plentyn a adroddir inni, ond atgofion dyn mewn oed [...] Mae'r testun yn broblematig felly, gan ei fod wrth natur yn dwyllodrus, yn chwarae gemau â ni, ac yn peri inni feddwl mai trwy lygaid plentyn y gwelwn hyn oll.²⁰⁹

Wrth gwrs, awdur mewn oed sydd yn ysgrifennu am daith un dyn o fachgendod tuag at wallgofrwydd, ond yn fy marn i ni ellir gwadu'r ffaith bod y llais a glywn ar adegau y mae'r Mab yn traethu, yn lais plentynnaidd.

Caradog Prichard oedd y cyntaf hefyd i fynd ati i ysgrifennu yn nhafodiaith unigryw a chryf Bethesda, heb geisio'i gorsymleiddio i hwyluso'r darllen. Yn ôl R.M. Jones:

Pellter presennol yn ieuenctid i Caradog Prichard, modd i'w osod ei hun yn ôl mewn byd sy'n cael ei ddehongli ar lefel ddeallusol 'anghyfan', ac mewn iaith sy'n nid yn unig yn dafodiaith ond yn dafodiaith plant, rhyw iaith heb fod yn llawn llathen lenyddol.²¹⁰

Dywed Caradog Prichard ei hun mewn darlith mai:

---

²⁰⁸ R. M. Jones, op.cit., t.274

²⁰⁹ Kate Crockett, art.cit., 38

²¹⁰ Ibid., t.272

[...] iaith byd a phersonoliaeth wedi aros yn eu hunfan am hanner canrif ydyw - yr unig iaith y byddaf yn ei siarad â mi fy hun wrth ddwyn i gof yr hen ardal yna, iaith atgof ac iaith plentyndod.²¹¹

Mae'r nofel hon yn hawlio lle i'w hun fel trobwnyt yn y traddodiad diweddar o ysgrifennu am blentyndod, a hynny oherwydd ei bod yn hollol wahanol i unrhywbeth ddaeth o'i blaen o ran ei saerniaeth, ei harddull a'i iaith. Mae'n werth mynd ati, felly, i edrych ar ei strwythur a'i harddull.

Yn gyntaf, mae'n amlwg nad un llais yn unig sydd i'w glywed yna, ond amrywiol leisiau eraill hefyd, o'r traethu lled-farddonol i lais hen ddyn yn edrych yn ôl.

[...] mae'n amrywio i arddull, o'r naratif lled ffurfiol i sgwrs dafodieithol liwgar, o ddeialog i litwrgi, o iaith plentyn i iaith henoed, o'r real i'r gwneud, o'r ymenyddol i'r telynegol, o'r diniwed i'r anfad, o'r lleddf i'r gorfoleddus, o iaith mân chwedleuon maswedddus i iaith y salmydd.²¹²

Gellir cymryd paragraff agoriadol y nofel fel enghraifft berffaith o'r llais annelwig hwn:

Mi a i ofyn i Fam Huw gaiff o ddŵad allan i chwara. Gaiff Huw ddŵad allan i chwara, O frenhines y Llyn Du? Na chaiff, mae o yn ei wely a dyla lle dylet titha fod, yr hen drychfil bach, yn lle mynd o gwmpas i gadw reiat 'radeg yma o'r nos. Lle buoch chi ddodoe'n gneud dryga a gyrru pobol y pentra ma o'u coua?²¹³

Noda John Rowlands yn ei nodiadau ar y nofel:

Llawen cystal meddwl am holl leisiau'r nofel fel eiddo'r prif gymeriad - boed hwy'n tarddu o'i atgofion, o'i bresennol gwallgof, neu o'i ddychymyg rhyfedd ac ofnadwy.²¹⁴

Credaf ei bod hi'n bwysig sicrhau nad yw lleisiau eraill yr Adroddwr yn cael eu hanwybyddu,

---

²¹¹ Gellir gweld copi o ddarlith Caradog Prichard, 'Y Rhai Addfwyn' yn Llyfrgell Genedlaethol Cymru; llawysgrif rhif 533 ym mhapurau Caradog Prichard. Nid oes dyddiad i'r ddarlith, na chwaith yw'n nodi ym mha le y'i traddodwyd hi.

²¹² Harri Prichard Jones, *'Un Nos Ola Leuad', Taliesin*, 63 (Gorffennaf 1988), 9

²¹³ Caradog Prichard, op.cit., t.7

²¹⁴ John Rowlands, *Nodiadau ar Un Nos Ola Leuad*, t.17

megis y ddwy bennod salmaidd oherwydd mai agwedd ar ddychymyg y prif gymeriad sydd yma wedi'r cyfan,²¹⁵ ond er hyn, pwrpas y bennod hon yn dirnad 'llais y plentyn' o fewn *Un Nos Ola Leuad*, ac edrych yn fanylach ar hwnnw.

Fel soniais eisoes, defnyddia Caradog Prichard dechneg 'Llif yr Ymwybod' i draethu yn 'llais y plentyn', a thrwy ddefnyddio'r dechneg hon, gellir trafod cymeriad y Mab yn fwy manwl; ei deimladau, ei syniadau, ei ymateb i'r byd o'i gwmpas a'i berthynas â phlant ac oedolion eraill, a hyn oll o safbwynt y plentyn. Mae'n amlwg mai plentyn sydd yn siarad yn y darnau sydd wedi'u traethu yn 'llais y plentyn' gan i'r awdur ddefnyddio cystrawennau nodweddiadol plentyn. Ceir defnydd helaeth o ymadroddion sgysiol fel '[...] medda finna', 'ddaru fi' a 'dyma fi'n deud'. Yn ogystal â'r iaith dafodieithol a ddefnyddir, dewisodd yr awdur sillafu rhai geiriau'n ffonetig, er enghraifft 'olreita', 'ôl-ag-ymlaen', 'dest â', 'llgada', 'dwnimbê' a 'sud', sydd yn gwneud eu gwaith o berswadio'r darllenydd mai gwrando ar blentyn yn traethu y mae; neu o leiaf llais plentynnaidd. Nodwedd arall sy'n britho'r arddull blentynnaidd hon, gan bwysleisio 'llais y plentyn' yw'r defnydd helaeth a wneir o'r cysylltair 'a', sydd yng ngeiriau Menna Baines yn peri i'r 'stori gynhyrfus i garlamu yn ei blaen' ac yn llwyddo i 'gydio argraffiadau yn ei gilydd yn ribidirês'. Gellir teimlo cyffro'r bachgen bach; mae calon yr awdur hefyd yn curo'n gynt wrth ddarllen ei hanesion, ac mae yntau'n rhedeg allan o anadl erbyn diwedd y frawddeg fel sy'n digwydd yn y darn hwn:

Dew, gwrando a deud dim byd oedd o. A nhwytha'n deud wrtha ni lle mor braf ydy Cwm Rhondda, lle ma nhw'n gweithio, a bod nhw'n mynd i Caerdydd hefo'u gwagedd i siopa bob pnawn dy Sadwrn, run fath â fyddwn ni'n mynd i lawr Stryd, a cael mynd i weld Cardiff City.²¹⁶

---

²¹⁵ Ibid., t.18

²¹⁶ Caradog Prichard, op.cit., t.171

Mae'r defnydd o frawddegau byrion hefyd yn adlewyrchu meddylfryd y Mab; un sy'n methu â chanolbwyntio ar un peth am amser hir, neu un sy'n methu â deall a chymryd i mewn digwyddiadau difrifol, gyda'r enghraifft fwyaf effeithiol i'w weld wrth i'r bachgen gael gwybod bod ei fam yn mynd i'r Seilam:

Dimbach. Seilam. Ma nhw'n mynd â Mam i Seilam, Seilam, Seilam. Em Brawd Now Bach Glo. Yn ei arch â'i geg yn gorad. Wedi cael ei stido. Eisiau diod. Mi geith hi berffaith chwara teg. Mewn gwendid mae hi. Yncl Wil yn cael ei grogi. Wil Elis Portar. Gwddw'n stillio gwaedu. Seilam, Seilam, Seilam.²¹⁷

Er hyn, yn y dyfyniad uchod nid llais plentyn yn unig sydd i'w glywed, ond llais unigolyn sydd â'i feddwl yn dechrau chwalu; 'yn cyfleu ar yr un pryd feddwl plentyn a hefyd feddwl gwallgofddyn.'²¹⁸

Soniais eisoes fod nifer o awduron yn cael anhawster wrth ysgrifennu yn 'llais y plentyn' gan ba mor gyfyng yw geirfa plant, ac o ganlyniad yn dueddol o ddefnyddio geirfa nodweddiadol o oedolion, neu'n defnyddio geirfa or-symbl. Noda Menna Baines wrth drafod yr eirfa fod Caradog Prichard wedi llwyddo i gyfoethogi llais ei blentyn:

Mae'r eirfa yn weddol gyfyngedig ond nid yn dlawd o bell ffordd; mae'r stori'r bocsio yn un enghraifft wych o'r modd y cedwir o fewn terfynau iaith plentyn heb golli dim o liw a nerth y dweud, diolch i gymariaethau byw yr awdur a'i glust at rhythmau.²¹⁹

Noda hefyd fod y doreth cymariaethau sy'n dod o enau'r plentyn yn cyfoethogi'r dweud, yn wahanol iawn i'r defnydd o gymariaethau yn y nofel *Rhodd Mam* yr af ymlaen i sôn amdanynt yn hwyrach yng nghwrs y bennod hon. Maent yn wahanol i'r cymariaethau troëdig, anghredadwy a geir o enau Luned, am 'nad oes fymryn o sawr y 'ddyfais lenyddol'

---

²¹⁷ Ibid., t.186

²¹⁸ John Rowlands, art.cit., 4

²¹⁹ Menna Baines, op.cit., t.116

ar ddim un ohonynt, gan mor naturiol y swniant yng ngenau plentyn.²²⁰ Gan amlaf, pwysleisio diniweidrwydd y plentyn a wnânt, ac felly o ganlyniad yn peri i effaith y digwyddiad arno neu effaith y sefyllfa arno gael ei phwysleisio fwyfwy, a gellir dod o hyd i amryw o enghreifftiau ym mhob pennod bron iawn, megis:

Mi es inna'n ôl yn slo bach wrth weld Huw yn dal i sefyll yn i ymyl o ac mi roeddwn i'n ddigon agos ato fo i weld ffroth gwyn yn dŵad o'i geg o, run fath â ceffyl Eil Wiliam pan fydd o'n mynd i fyny Allt Bryn efo llwyth, a Now Bach Glo yn i stido fo.²²¹

Am y munud cynta, ddaru neb hitio neb, dim ond y ddau'n gneud rhyw giamocs o flaen a'i gilydd, a'u breichia chwith nhw'n saethu allan fel tasan nhw'n treio cosi trwyn a'i gilydd.²²²

Dew, anghofia i byth mo'i lygaid o. Roeddau nhw run fath â tasa nhw'n sbio ac yn gwranddo'r un pryd.²²³

[...] a dyma fo'n agor i falog a tynnu'i bidlan allan. Hi! hi! hi! medda fo trwy'i locsyn a'i thynnu hi yn i hôl mewn hannar chwinciad run fath a jacynybocs.²²⁴

[...] Wil Elis Portar, a'i drwyn o dest iawn ar lawr, a'i ddau ben-glin o'n sticio allan o'r tylla yn i drowsus run fath a tasan nhw'n trio rhedag o'i flaen o.²²⁵

Efallai mai'r defnydd mwyaf effeithiol o gymhariaeth, sy'n dangos yr effaith y câ pethau ar blant, ac sy'n pwysleisio sylwgarwch plant yw'r disgrifiad ingol a gawn gan yr adroddwr wrth weld Moi ar ei wely angau:

Ond er mod inna'n chwerthin hefo nhw fedrwn i yn fy myw dynnu fy llygaid oddiar wynab Moi. Sôn am lygaid. Oedd ei lygaid o'n sgleinio run fath yn union â llygaid y llwynog hwnnw welsom ni ar ysgwydd Leusa Tŷ Top yn Cymun, a'i wynab o'n wyn run fath â gwynab Huws Person ar ôl iddo fo wrthod rhoid cymun i Gres Elin Siop Sgidia, ond bod yna ddau bats coch ar wynab Moi, un ar bob och.²²⁶

---

²²⁰ Ibid., t.116

²²¹ Caradog Prichard, op.cit., t.12

²²² Ibid., t.94

²²³ Ibid., t.40

²²⁴ Ibid., t.8

²²⁵ Ibid., t.11

²²⁶ Ibid., t.85

Mae clywed ‘llais y plentyn’ yn adrodd hanesion cymeriadau fel Wil Elis Portar a hanes gwrthod cymun i Gres Elin Siop, a hyd yn oed mynd â’i Fam i’r Seilam yn ychwanegu at eironi a thensiwn y nofel, gan fod y diniweidrwydd yn y llais a’r gwallgofrwydd yn y digwyddiadau yn peri ffrithiant yn erbyn ei gilydd.

Ond ddaru Huws Person ddim troi rownd, dim ond sefyll yn y fan honno a’i gefn atan ni, a’i ben o wedi plygu’n ôl, fel tasa fo’n edrach i fyny ar yr angylion a llun Iesu Grist a’i Fam yn y ffenast liwia wrth ben yr Allor.

Ddarau Gres Elin ddim symud oddiar ei phennaglinia chwaith am yn hir iawn, dim ond dal i weitiad am y Cwpan â’i phen yn ei dwylo. O’r diwadd, pan oedd hi’n ddigon clir i bawb nad oedd Huws Person ddim am droi rownd a dŵad a’r Cwpan iddi hi, dyma Gres Elin yn codi a throï rownd a dechra cerddad i lawr o’r Allor, a llygada pawb yn y Côr ac yn y Llawr arni hi.

Ond mi fasa’n werth ichi weld Gres Elin. Oedd hi mor larts â neb yn Reglwys.²²⁷

Wrth edrych ar y naratif, gellir dweud nad oes synnwyr iddo bron iawn; mae’n neidio o un peth i’r llall ac yn newid rhwng yr adroddwr ifanc a’r adroddwr hŷn heb rybudd. Nid yw’n defnyddio atalnodi mewn modd traddodiadol, gyda Glyn Ashton yn awgrymu:

Cyn belled ag y cofiaf dyma’r nofel gyntaf heb gollnod na dyfynodau ynddi a ddarllenais erioed [...] Ysgrifennwyd y cyfan yn y person cyntaf, mewn arddull stacato sydd yn ymylu ar fod yn llaw-fer lafar²²⁸

Gwelwn fod y diffyg dyfynodau yn creu’r argraff mai estyniad ar feddyliau’r awdur sydd yma, gan ‘[d]dwysau’r ymdeimlad cyffredinol o fod wedi ein cau i mewn gyda’r meddyliau hynny.’²²⁹

---

²²⁷ Ibid., t.77

²²⁸ Glyn Ashton, ‘Y Nofel’, yn Geraint Bowen (gol.), *Y Traddodiad Rhyddiaith yn yr Ugeinfed Ganrif* (Llandysul, 1976), t.131

²²⁹ Menna Baines, ‘*Un Nos Ola Leuad* (ii)’, *Barn*, 350 (1992), 22

O ystyried yr holl nodweddion arddull hyn o fewn *Un Nos Ola Leuad*, does dim syndod ei bod wedi torri tir newydd yn nhraddodiadau llenyddiaeth Gymraeg y cyfnod, ac wedi ysgogi cymaint o awduron i ddilyn ei thrywydd:

Dim llai na gorchest yw llwyddo i gyfleu'r cwbl hyn, heb air o athronyddu na sylwebu nac 'egluro', heb rithyn o sentimentaleiddiwrch ychwaith, mewn naratif a gyflwynir yn gyfan gwbl o safbwynt un unigolyn, sef adroddwr sydd wedi'i ddal mewn rhyw dir neb hunllefus o stad feddyliol, rhwng ei orffennol fel plentyn diniwed a'i bresennol fel oedolyn o droseddwr.²³⁰

'Llais y Plentyn' wedi *Un Nos Ola Leuad*

Af ymlaen yn awr i edrych ar lais y plentyn yn y nofelau hynny a ddewisais o'r unfed ganrif ar hugain, gan drafod y technegau a ddefnyddir ganddynt, eu gwendidau, a cheisio dirnad pam eu bod hwy ac awduron Cymreig yn dewis defnyddio 'llais y plentyn', ac a ydynt wedi llwyddo i greu llais credadwy i'r plentyn. Af ymlaen yn awr i drafod yn fras y llais a geir, a'r arddull a ddefnyddir yn *Mam a Fi* (1983), *Siabwcho* (2002), *Rara Avis* (2005), *Rhodd Mam* (2007), *O Ran* (2008) a *Neb Ond Ni* (2011).

Fel soniais eisoes ar ddechrau'r traethawd, delio â chysyniad o blentyn neu blentyndod a wnawn wrth drafod y plant ffuglenol sydd yn ymddangos yn ein llenyddiaeth, ac o ystyried y plant ffuglenol hynny, gwelir fod ystod eang o oedrannau yn cael eu cynrychioli. Wrth reswm felly bydd y math o iaith a ddefnyddir yn mynd yn ôl oedran y plentyn, gan gofio

---

²³⁰ Ibid., t.139

hefyd '[...] children with limited experience of language might well know and feel more than they can put into words.'²³¹

Wrth i Harri Williams geisio rhoi llais i feddyliau Benji fel baban yn *Mam a Fi*, gellir crisialu gwreiddyn y broblem mae'n ei wynebu wrth edrych ar y gair 'baban' ei hunan, a'r cyfieithiad ohono i'r Saesneg fel *infant*. Y term Ffrengig yw *enfant*, a'r gytras Ladin yw *infans*, sy'n golygu *unspeaking*. Felly, yn syml, diffinia'r term baban yr hwn nad yw'n medru siarad, ac mae lle i ddadlau a ddylid ceisio rhoi llais i'r un di-lais.

Nododd Samuel Taylor Coleridge farn ramantaidd y bedwaredd ganrif ar bymtheg yn

Biographia Literaria:

Children at this age [6] give us no such information of themselves; and at what time were we dipped in the Lethe, which has produced such utter oblivion of a state so godlike? There are many of us that still possess some remembrances, more or less distinct, respecting themselves at six years old; pity that the worthless straws only should float, while treasures, compared with which all the mines of Golconda and Mexico were but straws, should be absorbed by some unknown gulf into some unknown abyss.²³²

Esbonia Elizabeth Goodenough, Mark A. Heberle a Naomi Sokoloff yr hyn a olyga

Coleridge:

His remark implies that the experience of childhood is unutterable and thus lost to the adult: the child goes through it, but lacks the language to convey its reality to others, while the adult writer commands the full resources of language but is largely cut off from children's consciousness.²³³

---

²³¹ Perry Nodelman, op. cit., t.84

²³² S. T. Coleridge, 'Defects of Wordsworth's Poetry', yn *Biographia Literaria* (Adargraffiad: London, 1921), t.246

Pwysleisir yma eto, felly, ffalsedd ‘llais y plentyn’. Mae’r penodau cyntaf yn anodd ei darllen; maent yn taro nodyn digon artiffisial, gyda brawddegau byrion, babiïaidd. Os mai babi yw Benji yn y fan hon, ni ddylem fod yn clywed unrhyw lais, heblaw efallai am ryw synau annealladwy. Nid yw’r ‘Lŵan, lŵan, Mami!’, y ‘Datsh yn shôl, Mami! Datsh yn shôl!’, ‘Mami’n gwenu ar Benji bach. Cau llygad. Bei-bei, Mami...’ a ‘Saff yn blows Mami. MI A MAM. MAM A MI. MAMI!’ yn taro deuddeg. Nid yw’n llais sydd yn argyhoeddi’r darllenydd o gwbl, yn hytrach, yr hyn a welir yma yw’r oedolyn yn priodoli’r hyn mae’n dychmygu y byddai baban neu blentyn ifanc iawn yn i feddwl, a hynny’n mewn modd digon nawddoglyd. Yn wir, wrth i’r nofel fynd ei blaen, ac wrth i Benji dyfu, mae ei iaith yn datblygu ond eto mae’r penodau cyntaf hynny wedi ffurfio rhyw ddelwedd o ryw glwtyn llestri o fachgen bach babiïaidd, ac mae’n anodd gweld heibio i’r ddelwedd honno.

Fel nododd Mihangel Morgan, ‘One problem in telling a story in the voice of a child is that simple, trivial anecdotes [...] take many pages’²³⁴, ac fe welir hyn yn digwydd yn y gyfrol hon hefyd, er enghraifft y sôn am fynd i dorri gwair.²³⁵ Efallai pe bai cynnwys y nofel hon yn llai ‘traddodiadol’ Gymreig, ac yn delio â’r agweddau llai dedwydd o blentyndod mewn modd mwy cignoeth a modern fel nofelau eraill o’r un cyfnod, megis *Blind Dê* Jane Edwards a gyhoeddwyd o fewn yr un degawd, gall ei harddull a ‘llais y plentyn’ fod wedi eu defnyddio mewn modd mwy effeithiol.

Nofel a wnaeth ddelio â phlentyndod gwyrddroedig, anhapus gan ddefnyddio ‘llais y plentyn’ oedd *Siabwcho* gan Marged Lloyd Jones yn 2002. Fel y trafodwyd yn y bennod flaenorol, hanes camdriniaeth rywiol y ferch ifanc Jini Jones gan ei thad, ac effaith y trais hwnnw arni a

²³⁴ Mihangel Morgan, ‘Lightness of Touch’, *Planet*, 194 (2009), 125

²³⁵ Harri Williams, op.cit., tt. 31-6

geir yn y nofel hon. Byddai clywed am ferch yn cael profiadau fel Jini wedi'u hadrodd yn y trydydd person yn ddigon i roi ysgytwad y darllenwr, ond dewisodd yr awdur ddefnyddio 'llais y plentyn' fel techneg i hoelio'n sylw ac ennyn ein cydymdeimlad. Mae clywed Jini ei hun yn adrodd y stori yn ei **BETH?! ANGEN ENGRHAIFFT!!!**

Fel *Un Nos Ola Leuad*, mae *Rara Avis* hefyd yn nofel aml-leisiol a gyhoeddwyd yn 2005 gan Manon Rhys, ei thrydedd nofel 'wreiddiol', fel petai. Derbyniodd ganmoliaeth uchel, gyda Hafina Clwyd a sonia amdani fel cyfrol anghyffredin ac athrylithgar.²³⁶ Cymoedd de Cymru yw lleoliad y stori, pentref sy'n atgoffa Kate Crockett o Bentra enwog Caradog Prichard.²³⁷

Ceir yn y gyfrol hon amrywiol leisiau, yn wir dywedodd Aled Jones Williams amdani, 'Llyfr am iaith yw *Rara Avis*; llyfr llawn lleisiau ac adleisiau.'²³⁸ Noda Kate Crockett y tebygolrwydd rhyngddi ac *Un Nos Ola Leuad*:

Mae yma debygolrwydd hefyd yn arddull y ddwy nofel, gyda Manon Rhys yn defnyddio sawl llais i gyfleu'r naratif - y trydydd person, atgofion person cyntaf Branwen mewn oed am ei phlentyndod, darnau o'i dyddiadur fel plentyn, a hefyd rhai adrannau mwy barddonol eu harddull.²³⁹

Yn aml fe ddefnyddia awduron amrywiol leisiau wrth fynd ati i ysgrifennu am blentyndod, a hynny er mwyn medru cynnwys llais yr oedolyn sydd, wrth gwrs, yn gwybod llawer mwy na'r plentyn. Derbyniodd *Rara Avis* ganmoliaeth uchel gan adolygwyr a beirniaid llenyddol wedi ei chyhoeddi: rhywbeth nad yw'n cael ei roi ar chwarae bach pan fo 'llais y plentyn' yn

---

²³⁶ Hafina Clwyd, Adolygiad o *Rara Avis*, <http://www.bbc.co.uk/cymru/adloniant/llyfrau/adolygiadau/528-rara.shtml>

²³⁷ Kate Crockett, 'Aderyn y Cwm', *Barn*, 509 (2005), 44

²³⁸ Aled Jones Williams, 'Lleisiau ac Adleisiau', *Taliesin*, 126 (2005), 158

²³⁹ Kate Crockett, art.cit.

cael ei drafod.

Yr hyn sy'n effeithiol yn y gyfrol hon yw'r darnau hynny sydd fel petai wedi eu cymryd o ddyddiadur Branwen Dyddgu Roberts. Yn wahanol i *Un Nos Ola Leuad*, mae'n hawdd iawn gwahaniaethu rhwng y lleisiau gan fod pob llais gwahanol mewn ffont gwahanol. Mae'r darnau o'r dyddiadur mewn ffont tebyg i'r hyn y byddech yn dychmygu i lawysgrifen plentyn yn dechrau dysgu sut i ysgrifennu fod. Ysgrifenna Branwen am bynciau plentynnaidd, digon cyffredin, er enghraifft 'Fy Nghath', 'Fy Hoff Bethai', 'Mami', 'Diwrnod Braf' a 'Y Bws Ysgol', ac maent yn frith o wallau sillafu plentyn bach. O'u darllen ar wahân i weddill y naratif, maent yn ymddangos yn ddiystyr, ond o'u darllen ochr yn ochr ag atgofion Branwen yr oedolyn, ceir bod haenen dywyll y tu ôl i sgribliadau'r ferch fach, er enghraifft:

Un tro, roeddwn wedi mynd i'r shed. Roeddwn yn hapus iawn gan fod Tabitha wedi cael pump o gathod bach. Roedden nhw'n lliwgar ac yn bert. "Hwrê!", gweiddais dros y lle. "Rwy'n hoffi'r cathod bach." Daeth Mami mewn i weld y cathod bach. "Wel, wel" meddai hi. "Dyna gathod bach pert. Ond beth wnawn ni a nhw?" Ac yna roedd hi'n amser te. Es i a Mami mewn i'r tŷ a chael pancos. Roedden nhw yn neis a doedden nhw ddim wedi llosgi. Rhoddais jam coch ar ben y pancos a mêl a siwgwr hefyd. Ac yna es i i ddweud nos da wrth Tabitha a'r cathod bach. Roedden nhw i gyd yn cysgi'n braf. Ac yna es i i'r gwely. Roeddwn wedi blino.²⁴⁰

Yn dilyn y darn hwn, clywn lais Branwen unwaith eto, ond y tro hwn, llais sy'n dweud, ac yn deall, llawer mwy:

Mae Wncwl William yn brysur yn yr ardd.

Yn y cornel wrth y shed. Fforch arddio yn ei law, bocs sgidiau wrth ei draed a bwced â'i lond o ddŵr. Mae e'n plygu yn ei gwrcwd, yn agor caead y bocs, yn rhoi ei law mewn yn ofalus.

Yr un fach ddu-a-gwyn sy gyntaf. Mae e'n edrych arni, yn dwlpen ddiamddifad ar gledr ei law. Mae ei choesau gwan yn cicio, ei phen yn troi'n wyllt, fel petai hi'n trio gweld. Ond 'wêl hi ddim yw dim [...] 'wêl hi mo'r bwced na'r dŵr, ond mae hi'n gwingo wrth deimlo'i oerfel ar ei chorff [...] Mae Wncwl William yn gafael yn y fforch. Yn proco, proco'r cyrff bach lliwgar, yn eu hwpo lawr o dan y dŵr [...] Mae'r un fach ddu-a-gwyn yn dechrau blino.

---

²⁴⁰ Manon Rhys, op.cit., t.53

Mae pen yr un fach ddu yn mynd ar dro i gyd. Mae mwydyn pinc o wad yn llifo o wegil trilliw.²⁴¹

Yn y darnau hyn, teimlaf i Manon Rhys fod yn grefftus iawn yn ei defnydd o 'lais y plentyn' gan lwyddo i ddarlunio meddwl a dychymyg y ferch fach mewn modd argyhoeddiadol. Cadwodd fy rhieni fy 'llyfrau stori' o'r Ysgol Gynradd, lle byddem yn ysgrifennu hanes y penwythnos ynddo bob fore' Llun. O gymharu'r rhain - llais *go-iawn* merch fach pump neu chwe blwydd oed - mae ymdrech Manon Rhys i gonsurio'r un math o lais yn glodwiw.

Rhodd Mam Mary Annes Payne oedd cyfrol fuddugol y Fedal Ryddiaith yn Eisteddfod Genedlaethol Cymru Sir Fflint a'r Cyffiniau 2007, nofel sydd wedi wynebu sawl beirniadaeth oddi wrth adolygwyr a beirniaid llenyddol, a hynny yn sgil y diffyg llinyn storiol sydd iddi, ynghyd â'i defnydd o lais y plentyn. Dywedodd un o'r beirniaid, Jane Edwards, amdani fod y stori'n llifo ac nad oedd yna ddim gorliwio a gor-ddweud, ar y llaw arall barn Angharad Price am nofelau 'lais y plentyn' yn gyffredinol, oedd 'Er ei swyn dechreuol, gall defnydd rhy syml o ieithwedd 'plentyn' arwain at ysgrifennu sydd yn or-sympl ac yn stroclyd'²⁴² a gellir gweld hynny yn *Rhodd Mam*.

Ymateb digon chwyrn a gafodd gan ambell adolygydd wedi ei chyhoeddiad hefyd, a cheir y teimlad fod darllenwyr llenyddiaeth Gymraeg yn dechrau syrffedu ar orfod gwrando ar lais plentyn anonest yn traethu bob yn ail nofel. Fel y disgwylir, cymharwyd y gyfrol gydag *Un Nos Ola Leuad*, gydag Angharad Watkins yn nodi:

---

²⁴¹ Ibid., tt.53-4

²⁴² Angharad Price yn J. Elwyn Hughes (gol.), *Cyfansoddiadau a Beirniadaethau: Eisteddfod Genedlaethol Cymru Sir Fflint a'r Cyffiniau 2007* (Llandysul, 2007), t.130

Y mae'r arddull [...] - yr iaith blentynnaidd a'r paragraffau digyswllt - yn eironig ddigon yn adlais uniongyrchol o un o weithiau mwyaf yr ugeinfed ganrif, *Un Nos Ola Leuad* Caradog Prichard [...] Nid nofel arloesol yw *Rhodd Mam*. Cyfetyb ei harddull is awl nofel a gyhoeddwyd o'i blaen, a hynny ar ôl cyhoeddi *Un Nos Ola Leuad*.²⁴³

Wrth fynd ati i sôn am y math o iaith a ddefnyddir yn y nofel hon, efallai mai'r disgrifiad gorau ohono yw'r disgrifiad a geir gan Angharad Dafis:

Ysgrifennwyd y gyfrol yn y presennol cyntaf unigol, gan blentyn, neu dyna'r rhith yr ydym i fod i gredu ynddo. Yn sicr, mae'r arddull gwynt-yn-ei-dwrn-heb-amser-i-atalnodi-ond-gyrru-ymlaen-yn-ddidrugaredd-drwy'r-brawddegau-hirion-cyforiog-o'r-cysylltair-'a', yn para i rywun deimlo ein bod yn gwranddo ar blentyn yn clebran yn ddifeddwl ddigynllun, heb oedi i synfyfrio ar y trywydd y mae'n ein harwain ar hyd-ddo.²⁴⁴

Yr hyn a glywn yma yw llais afreolus plentyn²⁴⁵ yn ein tywys trwy ei meddyliau hi am y byd a'i bethau. Ni ellir dadlau nad oes tebygrwydd rhwng paragraffau agoriadol *Rhodd Mam* ac *Un Nos Ola Leuad*; yr un anwadallwch a glywir yn llif meddyliau'r ddau blentyn:

Yn Standard 1, ma sneips Robat Duon yn rhedeg o'i drwyn fel afon ar lawr, a Miss Jôs yn rhuthro i nôl papur lafatri o'r cwpwr'. Papur lafatri calad ydi o, ddim un meddal fel sgynnon ni adra. Dwi'n symud Llyfr Mawr y Plant oddi ar y bwr' rhag i Robat afal ynddo fo hefo'i ddwylo sneips. Sgin i'm copi o Llyfr Mawr y Plant adra, 'mond comics rôl Alun - comics mae o 'di gael yn ail-law gin rywun arall, 'di rowlio'n dynn mewn lastig band - a Rhodd Mam.²⁴⁶

Mi a i ofyn i Fam Huw gaiff o ddwâd allan i chwara. Gaiff Huw ddwâd allan i chwara, O Frenhines y Llyn Du?²⁴⁷

Er efallai nad oes geirfa lydan, ddeallusol gan blant ifainc, nid yw hyn o reidrwydd yn gyfyngiad, ond yn hytrach yn fodd o ddangos fel y mae plant yn medru bod yn ddyfeisgar ac unigryw yn eu defnydd o eiriau, ac yn wir yn llai rhwystredig gan gonfensiwn agweddau

²⁴³ Angharad Watkins, 'Adolygiad o "Rhodd Mam"', *Llên Cymru*, 31 (2008), 206

²⁴⁴ Angharad Dafis, 'Colli'r Canol?', *Taliesin*, 132 (Gaeaf 2007), 133

²⁴⁵ Rhian Reynolds, 'Adolygiad o "Rhodd Mam"', *Y Traethodydd*, 164 (2008), 124

²⁴⁶ Mary Annes Payne, *Rhodd Mam* (Llandysul, 2007), t.5

²⁴⁷ Caradog Prichard, op.cit., t.7

cymdeithasol. O ddarllen amryw adolygiadau o *Rhodd Mam*, mae'n ymddangos mai chwaeth bersonol sy'n gwyro barn yr adolygwyr; mae ambell un yn cynnwys y nofel ymhlith clasuron y nofelau yn 'llais y plentyn', megis Caradog Prichard, Manon Rhys, a Jane Edwards, gan ddatgan mai crefft *Rhodd Mam* yw ei bod yn cuddio'i chrefft, ac yn llwyddo i fynegi pethau'n ffres ac yn gwbl onest.²⁴⁸ Er y gellid cytuno â'r farn hon, rydyn ni yn teimlo ein bod yn gwrando ar ferch ifanc iawn yn traethu'n gwbl onest, nid yw'n llais cwbl argyhoeddiadol. Mae defnyddio ieithwedd y plentyn yn medru achosi problemau, a pheri i ddarn o lenyddiaeth llygaid plentyn golli ei hygredd. Yr hyn a welir yn aml yw awdur yn ildio i'r demtasiwn o ysgrifennu yn llais yr oedolyn am ambell frawddeg, neu ambell baragraff, ac fe welwn hyn yn *Rhodd Mam*. Meddai Rhian Reynolds 'yn anochel efallai, mae'r llais person cyntaf yn bradychu mynegiant sy'n annaturiol aeddfed'²⁴⁹, ac atega Angharad Dafis hyn gydag engrhaifft benodol:

[...] mae'r cyffelybu cyson rhwng gwahanol brofiadau yn llif ymwybod Luned yn golygu ei bod yn anodd iawn dilyn pen llinyn y naratif, sydd mewn perygl o gael ei fygu ar adegau. Go brin y byddai plentyn mor ifanc â chwech oed yn stwffio'r fath doreth o gymariaethau i'w ryddiaith, nac yn ymwybodol o obsesiwn beirniaid eisteddfodol â'r angen am ddweud pert. O'r herwydd, troes rhywbeth a ddylai roi pleser i'r darlennydd yn syrffed ac yn fformiwla ar adegau.²⁵⁰

Wedi darllen y feirniadaeth hon, es yn ôl at y gyfrol a chael nad oedd Angharad Dafis yn gor-ddweud; yn y ddwy bennod gyntaf yn unig ceir oddeutu pump ar hugain o gyffelybiaethau, rhai ohonynt na fyddai llawer o blant chwe blwydd oed yr wyf i wedi dod ar eu traws yn gyfarwydd â hwy, er engrhaifft:

[...] a'r graith hyll ar ei gwefus fel eda dena nyth morgrug yn y pridd.²⁵¹

---

²⁴⁸ Meg Elis, art.cit., 21

²⁴⁹ Rhian Reynolds, art.cit., 125

²⁵⁰ Angharad Dafis, art.cit., 133

²⁵¹ Mary Annes Payne, op.cit., t.12

[...] llunia Hansel yn y caets a'i fys yn asgwrn gwyn noeth, fel asgwrn dafad 'di marw yn cae
[...]²⁵²

Yn wir, rhaid cytuno gyda chasgliad Angharad Dafis am y gyfrol hon, sef:

Er bod yr hanes wedi ei ddistyllu drwy lif ymwybod y prif gymeriad Luned, mae rhywun yn cael yr argraff fod ysictod canol oed wedi cymylu'r darlun [...] Cawn fy hun yn dyheu o bryd i'w gilydd am ysgafnder a llawenydd a gorfoledd plentyn [...]²⁵³

Soniodd sawl adolygwr am y diffyg llinyn storïol sydd i'r gyfrol hon. Er hyn, gellir edrych ar y diffyg patrwm fel estyniad o nodweddion meddwl plentyn fel yr awgryma Dylan Thomas yn un o'i sgysiau radio, *Reminiscences of Childhood* 'The memories of childhood have no order, and no end.'²⁵⁴ Wrth gymharu *Y Llyfant* gan Ray Evans i *Un Nos Ola Leuad*, trafododd Menna Baines y diffyg patrwm hwn, a chredaf y gellid rhoi'r un ddamcaniaeth ar waith Mary Annes Payne:

Yma eto mae diffyg parch i gronoleg yn ategu'r argraff fod plentyndod yn un gybolfa flêr o brofiadau ac emosiynau, ond ar yr un pryd cawn argraff bendant o blentyn yn prifio a datblygu; yn sicr mae yma symud graddol tuag at sylweddoliad sydyn a chwerw, ar ddiwedd y nofel, fod dyddiau plentyndod ar ben.²⁵⁵

Flwyddyn wedi i *Rhodd Mam* gipio'r Fedal Ryddiaith yn 2007, nofel ac iddi blentyndod a'r defnydd o lais y plentyn aeth â'r un wobwr yn Eisteddfod Caerdydd yn 2008, sef *O Ran* Mererid Hopwood. O edrych ar gyhoeddiad y ddwy nofel yma mor agos i'w gilydd, ynghyd â nofelau tebyg a gyhoeddwyd yn y blynyddoedd sy'n sefyll bob ochr iddi, gellir cytuno â Mihangel Morgan pan ddywedodd:

---

²⁵² Ibid., t.16

²⁵³ Angharad Dafis, art.cit., 133

²⁵⁴ Dylan Thomas, 'Reminiscences of Childhood', yn Dylan Thomas, *Quite Early One Morning* (New York, 1954), t.11

²⁵⁵ Menna Baines, op.cit., tt.114-15

Ever since Caradog Prichard's great novel *Un Nos Ola Leuad* (One Moonlit Night) put a boy from Bethesda at the centre of his story, the imitations have come thick and fast. Few have been memorable.²⁵⁶

Y mae yntau hefyd yn crisialu'r ymdeimlad yma o syrffed a geir gyda chyhoeddi nofel arall sy'n gwneud defnydd o lais y plentyn, ond i raddau, yn methu â chyflwyno llais hollol gredadwy:

[...] Mererid Hopwood starts with the first person narrator setting off on a train journey [...] On the way she recalls her childhood, and she does this in the voice of the child. One's heart sinks to find this technique used once again [...]²⁵⁷

Awgryma mai un o'r problemau sy'n wynebu awduron wrth fynd ati i ysgrifennu yn 'llais y plentyn', yw bod straeon bach ysgafn, dibwys yn troi'n straeon araf, talpiog sy'n para am sawl tudalen, a gwelir hyn yn digwydd yn *O Ran* ac yn *Rhodd Mam*, hyd nes peri i'r darllenydd syrffedu a cholli amynedd â'r plentyn bach diniwed, sentimental. Yn wahanol i'r feirniadaeth a dderbyniodd *Rhodd Mam* o fod â chysgod iaith a dealltwriaeth oedolyn ar y dweud, meddai Meg Elis am *O Ran*:

Mae Mererid Hopwood, fel Manon Rhys, yn llwyddo'n rhyfeddol i gyfleu union leisiau a theimladau'r ferch fach yn ei hymwneud â'i theulu ac â'r ysgol a'r gymdeithas ehangach does yna'r un nodyn sy'n taro'n ffals nac yn amhersain [...]²⁵⁸

Wrth gwrs nid yn unig tŷn y llais a chynnwys y naratif sydd angen bod yn gredadwy, ond hefyd yr iaith a ddefnyddir gan y plentyn-adroddwr. Dywedodd Mihangel Morgan amdani, a nofelau tebyg iddi, megis [*Rhodd Mam*]²⁵⁹:

Lacking that element of maturity those novels that set out to emulate *Un Nos Ola Leuad* come across as childish prattle [...] could actually have been written by a six-year-old child.²⁶⁰

²⁵⁶ Mihangel Morgan, art.cit., 125

²⁵⁷ Ibid., t.125

²⁵⁸ Meg Elis, 'Cefn gwlad yn dod i'r ddinas', *Golwg*, Cyfrol 20, Rhif 48 (2008), 22-3

²⁵⁹ Er nad yw Mihangel Morgan yn enwi *Rhodd Mam* yn yr erthygl, cyfeiria at "a very recent winner of the Prose Medal", ac o ystyried i'r gyfrol honno ennill y Fedal Ryddiaith flwyddyn ynghynt, ac sydd yn un sy'n defnyddio 'llais y plentyn', rwy'n tybio mai dyma'r gyfrol y mae'n sôn amdani.

Gellir edrych ar y feirniadaeth hon mewn dwy ffordd. Os mai llunio llais sydd go iawn yn swnio fel plentyn rhyw oed penodol yw bwriad yr awdur, ac mai dyna sy'n mesur llwyddiant y llais, yna mae'r feirniadaeth gall y nofel fod wedi'i hysgrifennu gan blentyn chwe blwydd oed yn ganmoliaeth. Ond o edrych ar ddewis Mihangel Morgan o eiriau, 'childish prattle', efallai *fod* yr awdur wedi llwyddo i efelychu llais plentyn chwe blwydd oed, ond yn y broses wedi colli unrhyw feistrolaeth ar ei chrefft.

Y nofel ddiweddar i gymryd ei hysbrydoliaeth oddi wrth *Un Nos Ola Leuad*, ond eto sydd yn dangos 'ffresni a newydd-deb heriol o safbwynt ei ffurf a'i chynnwys'²⁶¹ yw *Neb Ond Ni*, cyfrol fuddugol y Fedal Ryddiaith 2011 gan awdur adnabyddus, Manon Rhys. Yr hyn sydd yn gwneud Siriol a Dewi yn wahanol i unrhyw blant eraill yr wyf yn eu hastudio, yw bod gan y ddau yma broblemau seicolegol, ac felly ceir darlun tra gwahanol o blentyndod yma, a cheir clywed llais tra gwahanol hefyd. Yn ôl Menna Baines:

Camp fawr Manon Rhys, trwy ei hysgrifennu crefftus arferol a thrwy ei dychymyg, yw ein tynnu i mewn i fydoedd y ddau blentyn a gwneud inni gredu ynddynt.²⁶²

Wrth drafod yr iaith a ddefnyddir gan Mark Haddon yn *The Curious Incident of the Dog in the Night Time*, dywed Leo Benedictus:

For a published author, he writes very clumsily. Which is the point: he isn't one. The clumsiness is a device the book's real author Mark Haddon has used, with great success, to bring Christopher's mind to life [...] This kind of novel, told in the first person by a character with a limited ability to understand the world or write about it, is the genre that defines our times [...] One has a different relationship with a narrator who uses English haltingly, like

---

²⁶⁰ Mihangel Morgan, art.cit., 125

²⁶¹ Hazel Walford Davies, yn J. Elwyn Hughes (gol.), *Cyfansoddiadau a Beirniadaethau Eisteddfod Genedlaethol Cymru Wrecsam 2011* (Llandysul, 2011), t.129

²⁶² Menna Baines, 'Adolygiad o "Neb Ond Ni"', *Taliesin*, 144 (2011), 130

Christopher, compared with one whose skill with it seems effortless. It makes the voice accessible and intimate, more loveable than impressive.²⁶³

Gellir yn hawdd ail-ddarllen y dyfyniad uchod i fod am *Un Nos Ola Leuad*, yn ogystal â *Neb Ond Ni*, lle mae'r adroddwr yn annibynadwy o ganlyniad i stad ei feddwl. Fel y darnau Salmaidd, barddonol hynny sydd yn *Un Nos Ola Leuad*, mae ymsonau Dewi '[...] gyda'i hailadrodd parhaus ar ymadroddion a chystrawennau a geiriau penodol, yn gyfrwng effeithiol i gyfleu meddwl sydd fel petai wedi'i gaethiwo gan batrymau a defodau [...]'.²⁶⁴

Er hyn, y mae'r nofel hon unwaith eto wedi wynebu ambell air beirniadol gan feirniaid y gystadleuaeth ynghyd ag adolygwyr, sef yn bennaf, nad oes wir stori a naratif iddi. Yn ôl Meg Elis, cryfder y nofel yw '[...] y berthynas a'r ddealltwriaeth rhwng y ddau fach'²⁶⁵, a barn Hazel Walford Davies ydw mai 'Camp y gyfrol yw'r modd dirodres yr ymdreiddir i adwaith Siriol a Dewi i'w cyflwr ac i'r hyn a ddigwydd o'u hamgylch'.²⁶⁶

Mae'n amlwg felly, wedi ystyried y llais a geir yn *Un Nos Ola Leuad* a chymryd cipolwg ar nodweddion 'llais y plentyn' yn y nofelau a'i dilynodd, fod dyled eu hawduron i Caradog Prichard yn un fawr. Gwelir awduron yn mynd at ii ysgrifennu mewn tafodiaith, mewn iaith blentynnaidd ac o dro i dro mewn amryw leisiau gwahanol fel y gwnaeth Caradog Prichard. Ambell un sydd wedi llwyddo i greu llais lled-realistig, tra bod eraill wedi trio'n rhy galed, ac o ganlyniad wedi rhoi llais nawddoglyd, aneffeithiol i'w plant llenyddol. Er bod pob un o'r

---

²⁶³ Leo Benedictus, 'A new kind of novel is taking over. Is the "hindered narrator" a step forward for fiction?' (2012), <http://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/hindered-narrators-new-novels-room-pigeon-english-extremely-loud/>

²⁶⁴ Menna Baines, op.cit., 129

²⁶⁵ Meg Elis, 'Pryderon a thynerwch', *Golwg*, Cyf.23 Rhif.49 (2011), 18

²⁶⁶ Ibid., t.18

‘lleisiau’ yn ‘leisiau gwneud’, mae ambell un fel petaent wedi eu ‘[...] constructed by writers for children from profound ignorance of what goes on in children’s minds, or at least in some children’s minds.’²⁶⁷ Yn wir, o edrych ar y gwahanol enghreifftiau felly, gellir cytuno ag Elizabeth Goodenough, Mark A. Heberle a Naomi Sokoloff wrth iddynt ddatgan:

Child-centred writing is never free from adult concerns, whether to indoctrinate young minds or to wrest young minds free of conventional assumptions.²⁶⁸

Yn syml, ni ellir gwadu’r ffaith mai oedolyn yn siarad yn lle’r plentyn a geir mewn testunau llenyddol, gydag ambell awdur yn llwyddo i ffugio llais plentynnaidd yn fwy effeithiol na’r llall. Mae’n amhosib creu a chyflwyno rhywbeth sy’n swnio mor unffurf â ‘llais y plentyn’, yr hyn sydd i’w glywed yw llais benthg i’n cysyniad ni o’r plentyn nodweddiadol.

---

²⁶⁷ Barbara Wall, *The Narrator’s Voice: The Dilemma of Children’s Fiction* (London, 1991), tt. 88-9

²⁶⁸ Elizabeth Goodenough, Mark A. Heberle & Naomi Sokoloff, art.cit., 3

Casgliadau: Y Clefyd Cymreig?

Penderfynais gadw dau ddyfyniad mewn cof wrth fynd ati i ymchwilio a llunio'r traethawd hwn, sef geiriau Dafydd Glyn Jones a'i awgrym mai cenhedlaeth o greaduriaid heb gyfrifoldeb ydyn ni, a bod yr holl lenyddiaeth sydd wedi'i hysgrifennu am, ac fel plant yn arwydd o ryw fethiant ynom ni i ymgodymu â bod yn oedolion. Mae'r ail ddyfyniad yn ategu syniadau Dafydd Glyn Jones, sef geiriau Annes Glyn, a'i chyhuddiad mai 'clefyd Cymreig' yw'r holl edrych dros ein hysgwydd i'r gorffennol.

Ai rhywbeth cynhenid Gymreig, felly, yw'r llais plentynnaidd hwn sy'n ymddangos mor aml wedi *Un Nos Ola Leuad*, ac sy'n dal i ymddangos yr un mor aml heddiw? Mae'n amlwg fod plentyndod fel pwnc, a'r defnydd o 'lais y plentyn' wedi dod yn fwyfwy poblogaidd mewn llenyddiaeth Gymraeg, gydag un o gyfrolau'r cylchgrawn llenyddol *Tu Chwith* wedi'i gysegru'n gyfan gwbl i amryw drafodaethau a gwaith creadigol yn seiliedig ar thema plentyndod. Cyniga'r golygydd esboniad am y twf hwn mewn llenyddiaeth yn 'llais y plentyn' gan nodi :

[...] y mae'n fan y gallwn ddychwelyd iddo dro ar ôl tro, er mwyn chwilota am atebion ac egluro pethau, boed hynny'n rhith yn ein meddyliau gor-ddadansoddiadol ai peidio [...] Y gwirionedd yw, rydyn yn teimlo bod yna rhyw fath o bŵer annelwig yn perthyn i'r cyfnod, rhyw hyfdra sydd wedi ei golli ar hyd y blynyddoedd.²⁶⁹

Cylchgrawn Cymraeg llenyddol yw *Tu Chwith*, wedi'i anelu at lenorion Cymreig, a'r rheiny sydd â diddordeb yn y 'pethe'. Gellir tybio felly mai'r 'ni' y sonnir amdano yn y dyfyniad uchod yw nofelwyr a beirdd a dramodwyr Cymreig ayyb. Ategir yma felly awgrym Dafydd Glyn Jones:

---

²⁶⁹ Fflur Dafydd, 'Golygyddol', *Tu Chwith*, 20 (2004), 6

[...] mae rhai'n dal bod yma arwydd o ryw anghydbwysedd neu anaeddfedrwydd, rhyw fethiant i ymgodymu â bod yn oedolion yn ei gymhlethdod; a bod hynny yn ei dro yn adlewyrchu rhywbeth sy'n wir am y Cymro - mai creadur heb gyfrifoldeb ydyw, heb fod yn wleidyddol ddeunaw oed, heb gael allwedd y tŷ.²⁷⁰

Ai cenedl anaeddfed ydyn ni'r Cymry, sy'n methu â dygymod â bod yn oedolion cyfrifol, ac yn y bôn mai dyma'r rheswm y mae cymaint o lenorion Cymreig yn troi at blentyndod fel sail i'w gwaith felly? Ategir hyn unwaith eto gan Dyddgu Owen wrth iddi drafod gwaith Kate Roberts:

[...] deuwn o hyd i rai awduron a welodd gyfle i ffoi yn hiraethus deimladol i'w plentyndod am ysbrydoliaeth, rhai yn ffoi rhag wynebu cyfrifoldebau bywyd, rhai eraill yn methu dygymod â hagrach bywyd.²⁷¹

ac i ailadrodd geiriau Annes Glyn:

Byddai rhai yn collfarnu am eu bod yn edrych yn ôl yn lle ymlaen, yn dioddef o'r 'clefyd Cymreig' o edrych dros ein hysgwydd i'r gorffennol.²⁷²

Ond, onid yw'r twf hwn mewn llenyddiaeth am blentyndod ac o safbwynt y plentyn yn 'glefyd' sydd i'w weld yn y cyd-destun ehangach? Awgryma Alison Lurie mai cyflwr sy'n perthyn i'r Gorllewin ydyw, o ganlyniad i'n safbwynt fod plentyndod yn gyfnod o fod yn gynhenid ddiniwed, ac mai plant yw'r dyfodol, sydd yn hollol wahanol i safbwyntiau diwylliannau eraill, llai datblygedig.

Because childhood is seen as a superior condition, many Americans and Britons have been naturally reluctant to give it up. They tend to think of themselves as young much longer, and cling to childhood attitudes and amusements.²⁷³

---

²⁷⁰ Dafydd Glyn Jones, art.cit., 256

²⁷¹ Dyddgu Owens, 'Plant Kate Roberts', yn Rhydwen Williams (gol.), *Kate Roberts: ei meddwl a'i gwaith*, (Llandybie, 1983), t.131

²⁷² Annes Glyn, art.cit., 142

²⁷³ Alison Lurie, *Boys and Girls Forever* ■ *Reflections on Children's Classics* (London, 2003), t.xi

Yn Tonga, er enghraifft, mae plant yn cael eu gweld fel pobl wyllt, ac o ganlyniad yn cael eu disgyblu a'u curo'n aml. Ymhlith pobl Inuit Canada'r Arctig, nid yw plant i'w gweld yn meddu ar rinweddau megis meddwl, rheswm a dealltwriaeth, ac felly'n cael eu trin â goddefgarwch a thrugaredd, nes eu bod yn ddigon hen i ddechrau magu'r rhinweddau hynny a chael eu haddysgu a'u disgyblu. Nid yn unig gwahaniaeth rhyng-ddiwyllynnol sydd i'w weld yn llwyth y Yanamami yng Nghoedwig Law'r Amason ar y ffin rhwng Brasil a Feneswela, ond hefyd gwahaniaeth rhwng y ddwy ryw. O oed ifanc iawn disgwylir i'r merched helpu eu mamau, erbyn eu bod yn ddeg oed dylent fod yn cadw tŷ, ac erbyn eu bod yn ddeuddeg neu'n dair-ar-ddeg, gan amlaf byddant wedi priodi a dechrau cael plant. Ar y llaw arall, mae bechgyn y llwyth yn cael chwarae nes eu bod yng nghanol eu harddegau.

Pam felly mae cymaint o awduron Cymreig wedi mynd at ii ysgrifennu o safbwynt y plentyn? Digon hawdd yw damcaniaethu, ond wedi cael cyfle i ofyn i ddwy o'r awduron yr wyf yn trafod eu gwaith yn y traethawd hwn, mae'n ddiddorol nodi nad ydyn nhw eu hunain yn siŵr iawn o'r cymhelliad. Nododd Mererid Hopwood mewn gohebiaeth e-bost â mi ei bod wedi'i chael hi'n haws mynd i fyd y cymeriad, ac adrodd y darnau hynny fel profiadau ar y pryd yn hytrach nag atgofion, ac o ganlyniad 'llais y plentyn' oedd y llais naturiol i'w ddefnyddio. Ei bwriad yn ei nofel *O Ran* oedd cyfleu'r syniad mai peth anodd iawn yw adnabod neb yn iawn, a bod y defnydd o amrywiol leisiau, yn cynnwys llais merch fach, yn ategu hyn.²⁷⁴ Wrth ofyn i Manon Rhys beth a'i hysgogodd i ysgrifennu yn llais dau blentyn yn *Neb Ond Ni*, atebodd 'Mewn un frawddeg fer: Ro'n i am roi llais i blant 'arbennig' fel

---

²⁷⁴ Dyfynnir o ohebiaeth e-bost rhyngof fi â'r awdures, (26 Gorffennaf 2013)

Dewi a Siriol sy'n ei chael yn anodd mynegi eu teimladau, eu hofnau a'u rhwystredigaethau.²⁷⁵

O edrych ar nofelau yn 'llais y plentyn' dros y blynyddoedd a ddilynodd *Sioned*, hawdd yw cytuno â'r ddau ohonynt, yn enwedig o ystyried geiriau R. M. Jones:

Rhwng y flwyddyn 1958 a 1966 y mae pedair o'r cyfrolau rhyddiaith mwyaf nodedig yn Gymraeg wedi cael eu hysgogi gan weledigaeth o blentyndod [...] Nid dyma'r tro cyntaf i lenorion Cymraeg sgrifennu *am* blant, yn hytrach nag *ar gyfer* plant [...] Sut bynnag, y mae'r ffaith fod pedair cyfrol mor llwyddiannus wedi ymgodi mor agos at ei gilydd yn Gymraeg yn ffenomenon na ellir ei thrafod yn hollol ddamweiniol [...]²⁷⁶

Ond, wedi edrych yn fanylach ar y llond llaw yma o nofelau a ysgrifennwyd dros y deng mlynedd diwethaf, nid 'clefyd Cymreig' a welaf yma, ond ymgais gan lenorion Cymreig i ddal i fyny gyda traddodiad a ymddangosodd mewn llenyddiaeth Saesneg ddegawdau'n gynt.

Er hyn, credaf mai dyfeisgarwch *Un Nos Ola Leuad* o ran ei harddul newydd, ffres, ynghyd â'i hymdriniaeth gignoeth ag ochr dywyll plentyndod a'i llwyddiant wedi gwneud hynny, sydd wedi ysgogi awduron dros yr hanner can mlynedd diwethaf i fynd amdani i geisio barhau â'r un math o bynciau, ac yn defnyddio'r un math o arddull. Does ond angen cymryd cip arnynt i weld yn glir ddylanwad *Un Nos Ola Leuad* arnynt.

---

²⁷⁵ Dyfynnir o ohebiaeth e-bost rhyngof fi â'r awdures, (31 Gorffennaf 2013)

²⁷⁶ R. M. Jones, op.cit., t.271

Llyfryddiaeth

Testunau Sylfaenol

Edwards, Jane, *Blind Dêl* (Argraffiad Print Bras: Llandysul, 1989)

Evans, Ray, *Hun anghofiant: Y Llyffant* (Llandysul, 1986)

Lloyd Jones, Marged, *Siabwcho* (Llandysul, 2002)

Parry, Winnie, *Sioned* (Adargraffiad: Dinas Powys, 2003)

Payne, Mary Annes, *Rhodd Mam* (Llandysul, 2007)

Prichard, Caradog, *Un Nos OIa Leuad*, (Adargraffiad : Caernarfon, 1998)

Roberts, Kate, *Deian a Loli* (Caerdydd, 1926)

Rhys, Manon, *Rara Avis* (Llandysul, 2005)

Idem., *Neb Ond Ni* (Llandysul, 2011)

Williams, Harri, *Mam a Fi* (Llandysul, 1983)

Llyfrau Eraill (creadigol a beirniadol)

Ariès, Philippe, *Centuries of Childhood* (Middlesex, 1979)

Baines, Menna, *Yng Ngolau'r Lleuad: Ffaith a Dychymyg yng Ngwaith Caradog Prichard* (Llandysul, 2005)

Blake, William, *Songs of Innocence and Experience* (dim lleoliad, 1789)

- Bowen, Geraint (gol.), *Y Traddodiad Rhyddiaith yn yr Ugeinfed Ganrif* (Llandysul, 1976)
- Brofenbrenner, Urie, *The ecology of human development* (Harvard, 1979)
- Brown, Alyson & Barrett, David, *Knowledge of Evil: Child Prostitution and Sexual Abuse in Twentieth Century England* (Cullompton, 2002)
- Coleridge, S. T., 'Defects of Wordsworth's Poetry', yn *Biographia Literaria* (Adargraffiad: London, 1921)
- Coveney, Peter, *Poor Monkey: the Child in Literature* (Rockliff, 1957)
- Cunningham, Hugh, *The Invention of Childhood* (London, 2006)
- Darling, John, *How We See Children: The Legacy of Rousseau's Emile* (Aberdeen, 2000)
- Dickens, Charles, *The Old Curiosity Shop, Vol.1.* (1848)
- Idem., *Oliver Twist* (Argraffiad newydd: London, 1994)
- Evans, Bernard, *Glaw Tyfiant* (Capel Garmon, 1990)
- Freud, Sigmund, (cyfieithwyd gan Abraham Arden Brill), *The Interpretation of Dreams*, (London, 1913)
- Goodenough, Elizabeth, Heberle, Mark A., & Sokoloff, Naomi (gol.), *Infant Tongues: The Voice of the Child in Literature* (Wayne State, 1994)
- Griffith, G. Wynne, *Yr Ysgol Sul: Penodau ar hanes yr Ysgol Sul, yn bennaf ymhlith y Methodistiaid Calфинаidd* (Caernarfon, 1936)
- Hawkins, Joyce M., & Allen, Robert (gol.), *The Oxford Encyclopedic English Dictionary* (Oxford, 1991)

Heywood, Colin, *A History of Childhood: Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times* (Cambridge, 2001)

Hughes, J. Elwyn, *Byd a Bywyd Caradog Prichard, 1904-1980* (Abertawe, 2005)

Hunt, Peter (gol.), *Children's Literature: The Development of Criticism* (London, 1990)

Huws, Bleddyn Owen, *Nodiadau ar Un Nos Ola Leuad, Caradog Prichard* (Aberystwyth 2012)

Jeffers, Thomas L., *Apprenticeships: The Bildungsroman from Goethe to Santayana* (New York, 2005)

Jones, R. Gerallt, *Gwared y Gwirion* (Abercynon, 1966)

Jones, R. M., *Llenyddiaeth Gymraeg 1936-1972* (Llandybie, 1975)

Lesnik-Oberstein, Karín, *Children's Literature: Criticism and the Fictional Child* (Oxford, 1994)

Locke, John, *Some Thoughts Concerning Education and of the Conduct of the Understanding* (Indianapolis, 1996)

Lombardi, Kate Stone, *The Mama's Boy Myth: Why Keeping Our Sons Close Makes Them Stronger* (Avery, 2012)

Lurie, Alison, *Don't Tell the Grown-Ups: The Subversive Power of Children's Literature* (London, 1998)

Idem., *Boys and Girls Forever: Reflections on Children's Classics* (London, 2003)

MacLeod, Ann Scott, *American Childhood: Essays on Children's Literature of the Nineteenth and Twentieth Centuries* (Athens, 1994)

- de Mause, Lloyd, *The History of Childhood* (New York, 1974)
- Morgan, Mihangel, *Caradog Prichard* (Caernarfon, 2000)
- Nodelman, Perry, *The Pleasures of Children's Literature* (New York, 2006)
- Idem., *The Hidden Adult: Defining Children's Literature* (Baltimore, 2008)
- Orme, Nicholas, *Medieval Children* (Yale, 2003)
- Palgrave, Francis T. (gol.), *The golden treasury / selected from the best songs and lyrical poems in the English language and arranged with notes by Francis T. Palgrave* (London & New York, 1891)
- Parry, Thomas, *The Oxford Book of Welsh Verse* (Oxford, 1962)
- Prichard, Caradog, *Afal Drwg Adda* (Dinbych, 1973)
- Idem., *Byd Go Iawn Un Nos Ola Leuad* (Abertawe, 2008)
- Quiller-Couch, Arthur (gol.), *The Oxford Book of English Verse, 1250-1900* (Oxford, 1939)
- Ruitenbeek, Hendrik Marinus, *Psychoanalysis and Male Sexuality* (Maryland, 1966)
- Staples, Terry, *The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales* (Connecticut, 2007)
- Stephens, Meic (gol.), *Cydymaith i Lenyddiaeth Cymru* (Caerdydd 1997)
- Rees, D. Ben (gol.), *Dyrnaid o Awduron Cyfoes* (Lerpwl, 1975)
- Rowlands, John, *Ysgrifau ar y Nofel* (Caerdydd, 1992)

Siencyn, Siân Wyn (gol.), *Y Plentyn Bach: Cyflwyniad i Astudiaethau Plentyndod Cynnar* (Caerfyrddin, 2008)

Shahar, Shulamith, *Childhood in the Middle Ages* (London & New York, 1990)

Thomas, Dylan, 'Reminiscences of Childhood', yn Dylan Thomas, *Quite Early One Morning* (New York, 1954), t.11

Wall, Barbara, *The Narrator's Voice: The Dilemma of Children's Fiction* (London, 1991)

Whitney, Elinor (gol.), *Horn Book Reflections on Children's Books and Reading* (Boston, 1960)

Williams, Aled Jones, *Rhaid i Ti Fyned y Daith Honno Dy Hun* (Caernarfon, 2001)

Williams, Ioan M. (gol.), *Y Nofel* (Llandysul, 1984)

Williams, Rhydwen (gol.), *Kate Roberts: ei meddwl a'i gwaith*, (Llandybie, 1983)

Willows, Jonathan, *Moving On After Childhood Sexual Abuse: Understanding the Effects and Preparing for Therapy* (East Sussex, 2009)

Erthyglau

Baines, Menna, 'Un Nos Ola Leuad (ii)', *Barn*, 350 (1992)

Idem., 'Adolygiad o "Rhaid i Ti Fyned y Daith Honno Dy Hun"', *Y Traethodydd*, CLVII (2002)

Idem., 'Chwarae Plant a Mwy', *Barn*, 578 (2011)

Idem., 'Adolygiad o "Neb Ond Ni"', *Taliesin*, 144 (2011)

Beales, Ross W., 'In Search of the Historical Child: Miniature Adulthood and Youth in Colonial New England', *American Quarterly*, Vol. 27, No.4 (1975)

Blythe, Angharad Elen, "'Wylwch, y ffyliaid, chwerthwch": Cipolwg ar *Un Nos Ola Leuad* gan Caradog Prichard', *Tu Chwith*, 20 (2004)

Crockett, Kate, 'Plymio i'r Dwfn: Rhywioldeb Rhwystredig yn *Un Nos Ola Leuad*', *Taliesin*, 96 (1996)

Idem., 'Aderyn y Cwm', *Barn*, 509 (2005)

D. T., Adolygiad o 'Hunangofiant Tomi', *Y Delyn*, Cyfrol 3, Rhif 4. Dyddiadur 1948 (1947)

Dafis, Angharad, 'Colli'r Canol?', *Taliesin*, 132 (Gaeaf 2007)

Dafis, Llinos, 'Codi Cwestiynau Anghysurus: Adolygiad o O Ran', *Taliesin*, 135 (2008)

Dafydd, Fflur, 'Golygyddol', *Tu Chwith*, 20 (2004)

Elis, Meg, 'Nid byd syml na chyfforddus yw byd y plentyn', *Golwg*, Cyfrol 19, rhif 48 (2007)

Idem., 'Cefn gwlad yn dod i'r ddinas', *Golwg*, Cyfrol 20, Rhif 48 (2008)

Idem., 'Pryderon a thynnerwch', *Golwg*, Cyf.23 Rhif.49 (2011)

Evans, Rhodri Ll., 'Mynd dan yr wyneb', *Barn*, 578 (2011)

George, Delyth, 'Adolygiad o "Siabwcho"', *Taliesin*, 116 (2002)

Gilman, Isaac, 'Shutting the Window: the Loss of Innocence in Twentieth-century Children's Literature' yn *The Looking Glass: New Perspectives on Children's Literature*, Vol 9, No 3 (2005)

Glyn, Annes, 'Yn Nheyrnas Diniweidrwydd', *Taliesin*, 86 (1994)

Gower, Jon, 'So Many Wounds', *Planet*, 178 (2006)

Hyde, Brendan, Yust, Karen-Marie & Ota, Cathy, 'Defining childhood at the beginning of the twenty-first century: children as agents', *International Journal of Children's Spirituality*, Vol 15, No 1 (2010)

James, Allan, 'Plentyndod a "Tyfu" (Jane Edwards)', *Y Traethodydd*, CXLIII (1988)

Johnston, Dafydd, 'Marwnad Siôn y Glyn', *Barn*, 371/372 (1993/1994) a *Barn*, 373 (1994)

Jones, Dafydd Glyn, 'Rhai Storiâu am Blentyndod', *Ysgrifau Beirniadol IX* (Gwasg Gee, 1976)

Jones, Geraint Wyn, 'Deian a Loli', *Taliesin*, 73 (1991)

Jones, Harri Prichard, '*Un Nos Ola Leuad*', *Taliesin*, 63 (Gorffennaf 1988)

Llewelyn, Emyr, 'Oedipus a Jini Bach Pen Cae: "Un Nos Ola Leuad"', *Golwg*, Cyfrol 4 Rhif 10 (1991)

Llwyd, Alan, "'Gwallgofrwydd Arglwyddes Hardd': Pryddestau Eisteddfodol Caradog Prichard', *Taliesin*, 109 (2000)

Morgan, D. Densil, 'Diwygiad Crefyddol 1904-5', yn Geraint H. Jenkins (gol.), *Cof Cenedl XX* (Llandysul, 2005)

Morgan, Mihangel, 'Adolygiad o gyfrol Menna Baines, "Yng Ngolau'r Lleuad: Ffaith a Dychymyg yng Ngwaith Caradog Prichard", *Y Traethodydd*, CLXII (2007)

Idem., 'Lightness of Touch', *Planet*, 194 (2009)

Price, Rhian, 'Yr Unig Nos Ola Leuad', *Golwg*, Cyfrol 14, Rhif 14 (2007)

Reynolds, Rhian, 'Adolygiad o "Rhodd Mam"', *Y Traethodydd*, 164 (2008)

Rowlands, John, 'Y Fam a'r Mab – Rhagarweiniad i "Un Nos Ola Leuad"', *Ysgrifau Beirniadol XIX* (Dinbych, 1993)

Watkins, Angharad, 'Adolygiad o "Rhodd Mam"', *Llên Cymru*, 31 (2008)

Williams, Aled Jones, 'Lleisiau ac Adleisiau', *Taliesin*, 126 (2005)

Williams, Debbie, 'Ceinder heb y Cyffro', *Barn*, 549 (2008)

Williams, Mererid Wyn, 'Gadewch i'n plant fod yn blant', *Barn*, 441 (1997)

Williams, S. Elisabeth, 'Te yn y Grug', *Barn*, 386 (1995)

Traethodau Ymchwil

Miles, Eiry, *Y Darlun o Blant yn Llenyddiaeth Gymraeg yr Oesoedd Canol* (MPhil, Prifysgol Abertawe, 2002)

Perkins, Meleri, *Diffino'r Plentyn Llenyddol yn yr Ugeinfed Ganrif* (M.Phil. Prifysgol Aberystwyth, 2003)

Watkins, Angharad, *Y Ddelwedd o'r Aelwyd yn y Nofel Gymraeg o 1960 hyd at 2008*, (PhD Prifysgol Aberystwyth, 2011)

Llawysgrifau

Aberystwyth, Llyfrgell Genedlaethol Cymru, Papurau Kate Roberts

Aberystwyth, Llyfrgell Genedlaethol Cymru, Papurau Caradog Prichard

Ffynonellau Eraill

Baines, Elizabeth, 'Balancing on the Edge of the World and an interview with Elizabeth Baines', (2009) <http://keeperofthesnails.blogspot.com/2009/01/balancing-on-edge-of-world-and-28.html>

Idem., <http://litrefsarticles.blogspot.co.uk/2011/01/child-narrators-in-adult-fiction.html>

Bangeree, Jaqueline, 'Ideas of Childhood in Victorian Children's Fiction: The Child as Innocent' <http://www.victorianweb.org/genre/childlit/childhood1.html>

Benedictus, Leo, 'A new kind of novel is taking over. Is the "hindered narrator" a step forward for fiction?' (2012), <http://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/hindered-narrators-new-novels-room-pigeon-english-extremely-loud/>

Clwyd, Hafina, Adolygiad o *Rara Avis*,
<http://www.bbc.co.uk/cymru/adloniant/llyfrau/adolygiadau/528-rara.shtml>

Cooper, J. C., *An Illustrated Encyclopedia*,
<http://www.symbolism.org/writing/books/sp/2/page7.html>

Hughes, J. Elwyn (gol.), *Cyfansoddiadau a Beirniadaethau: Eisteddfod Genedlaethol Cymru Sir Fflint a'r Cyffiniau 2007* (Llandysul, 2007)

Idem., *Cyfansoddiadau a Beirniadaethau Eisteddfod Genedlaethol Cymru Wrecsam 2011* (Llandysul, 2011)

Thomas, Richard, 'Parry, John', <http://wbo.llgc.org.uk/cy/c-PARR-JOH-1775.html>

Y Beibl Cymraeg Newydd: Argraffiad Diwygiedig (Cymdeithas y Beibl, 2004)

Gohebiaeth e-bost rhyngof fi â Manon Rhys a Mererid Hopwood

‘The Writing and Illustration of Children's Books, A History -The Early Years’

<http://www.writing-for-children.com/history.html>

‘Symbolism of Place: The Hidden Context of Communication’:

<http://www.symbolism.org/writing/books/sp/home.html>

‘What the Dickens’, Historical Hospital Admission Records Project,

<http://hharp.org/library/gosh/general/charles-dickens.html>

Trafodaeth ddigidol ar y pwnc o ddefnyddio plant fel adroddwyr mewn llenyddiaeth, Gwefan

Library Thing, <http://www.librarything.com/topic/83268>

Ceir cyfweiliadau gyda phedwar nofelydd sy’n defnyddio llais y plentyn yn eu nofelau, sef

Caroline Smiles, Stephen Kelman, Christopher Wakling a John Harding, lle gwelir hwy’n

trafod anawsterau ysgrifennu yn llais y plentyn ar y wefan hon: [http://www.claire-](http://www.claire-king.com/2012/06/05/a-childs-voice/)

[king.com/2012/06/05/a-childs-voice/](http://www.claire-king.com/2012/06/05/a-childs-voice/)